

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Adroddiad Blynyddol a Datganiadau Ariannol 2022-23

Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011

Adroddiad Blynyddol Comisiynydd y Gymraeg wedi ei baratoi yn unol ag Adran 18 ac Atodlen 1, Paragraff 19(1) Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 am y flwyddyn 1 Ebrill 2022 i 31 Mawrth 2023, ynghyd â Thystysgrif ac Adroddiad Archwilydd Cyffredinol Cymru ar y cyfrifon.

Gosodwyd gerbron Senedd Cymru ar **DD Mis 2023** yn unol ag Adran 19 ac Atodlen 1, Paragraff 19(2) Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Cynnwys

Rhan 1	Adroddiad Strategol	1
Rhan 2	Atebolrwydd	34
Rhan 3	Datganiadau Ariannol	66

Rhan 1 Adroddiad strategol

	Tudalen
Amdanon ni	2
Cipolwg ar y flwyddyn	3
Rhagair	4
Cyd-destun y Gymraeg	6
Heriau sy'n wynebu Comisiynydd y Gymraeg	8
Amcan 1: Sicrhau tegwch, cyfiawnder a hawliau i siaradwyr Cymraeg	9
Amcan 2: Sicrhau bod y Gymraeg yn ystyriaeth ganolog mewn polisi a deddfwriaeth	16
Amcan 3: Cynnal a chynyddu cydymffurfiaeth sefydliadau gyda'u dyletswyddau statudol	20
Amcan 4: Cynyddu defnydd o'r Gymraeg gan sefydliadau ar draws bob sector	25
Cyfathrebu	28
Rheoli a Gweithredu	30

Amdanom ni

Mae Comisiynydd y Gymraeg eisiau i bobl Cymru allu byw yn Gymraeg. Ein rôl yw hybu a hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg. Mae ein gwaith yn arwain at greu mwy o gyfleoedd i siarad a defnyddio'r iaith. Crëwyd y rôl yn y lle cyntaf gan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011 a wnaeth hefyd roi statws swyddogol i'r iaith yng Nghymru.

Er mwyn cyflawni ein nod rydym yn:

- **Gwranddo** ar yr hyn sydd gan bobl i'w ddweud wrthym gan ddelio â chwynion, addysgu, a rhannu gwybodaeth am hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg; a sicrhau bod sefydliadau cyhoeddus yn cydymffurfio â safonau'r Gymraeg.
- **Dylanwadu** ar Lywodraeth Cymru a chyrrff eraill er mwyn sicrhau bod y Gymraeg yn cael lle amlwg mewn polisi a deddfwriaeth.
- **Rhannu** ein gwaith ag eraill ar draws y byd gan ddysgu am arferion da o wledydd eraill ym maes hawliau ieithyddol.
- **Annog** mudiadau o bob math i gynnig mwy o wasanaethau drwy gyfrwng y Gymraeg er mwyn i bobl Cymru fedru byw yn Gymraeg.
- **Cynghori** am ffurfiau safonol enwau lleoedd Cymru i'w diogelu i'r dyfodol.

Cipolwg ar y flwyddyn

- 72% o ddefnyddwyr y Gymraeg yn dweud mewn arolwg bod gwasanaethau cyhoeddus yn y Gymraeg yn gwella.
- Gosod 250 o gamau gorfodi neu argymhellion statudol yn dilyn derbyn cwynion dilys gan unigolion.
- Cynnal arolwg i ddeall profiadau pobl Cymru lle gwnaeth 18% o ddefnyddwyr y Gymraeg ddweud eu bod wedi cael profiad o rywun yn ceisio eu rhwystro rhag defnyddio'r Gymraeg gydag unigolyn arall.
- Gwneud 837 o ymyraethau a gosod 45 o gamau gorfodi.
- Ymateb i 381 o ymholiadau gan sefydliadau a 114 gan y cyhoedd.
- Cynnal cynhadledd ar y safonau llunio polisi gyda 280 o fynychwyr o sefydliadau cyhoeddus Cymreig a Phrydeinig.
- Cadeiryddiaeth Cymdeithas Ryngwladol y Comisiynwyr Iaith yn cael ei throsglwyddo i Gymru mewn cynhadledd ryngwladol yn Bilbao.
- Cynnig cyngor arbenigol am enwau tirweddol, enwau safleoedd Cadw, ac enwau Gymraeg ar lefydd yn Lloegr a thu hwnt.
- Ymateb i 24 ymgynghoriad ar ddeddfwriaeth a pholisi gan Lywodraeth Cymru, Pwyllgorau Senedd Cymru a chyirff cenedlaethol eraill.
- Pasio dwy ddeddf gyda gwelliannau mewn perthynas â'r Gymraeg yn dilyn ein sylwadau ni ac eraill.
- Gwaith dylanwadu gan y Comisiynydd ac eraill yn golygu bod cynnal y Gymraeg a hyrwyddo a hwyluso ei defnydd yn un o amcanion y Bil Amaeth a gyflwynwyd gerbron y Senedd.
- Cyrraedd 1.6 miliwn o gyfrifon ar Twitter yn ystod Diwrnod Hawliau'r Gymraeg a chreu fideo gan bobl ifanc i amlygu'r hawliau sydd ganddyn nhw i ddefnyddio'r iaith.
- Cymeradwyo 28 Cynnig Cymraeg gan gynnwys un Lidl, sef yr archfarchnad gyntaf i dderbyn y gymeradwyaeth.
- Rhoi sesiynau hyfforddiant i bron 200 o gynrychiolwyr o'r sector preifat a'r trydydd sector ar sut i wella'r defnydd o'r Gymraeg.

Rhagair

Braint yw cyflwyno'r adroddiad blynyddol hwn, y cyntaf ers cychwyn fy swydd fel Comisiynydd y Gymraeg. Mae wedi bod yn gyfnod cyffrous a diddorol ac rwyf yn ddiolchgar i'm cydweithwyr, i sefydliadau, i fudiadau a'r holl unigolion ar draws Cymru a thu hwnt yr wyf wedi cael y pleser o'u cyfarfod wyneb yn wyneb ac yn rhithiol yn y cyfnod cynnar hwn.

Wrth ymfalchïo o gael y cyfle i gyfrannu at gryfhau safle'r iaith rwyf yn ymwybodol hefyd fy mod yn cychwyn yn dilyn adeg hynod o drist, yn dilyn marwolaeth Aled Roberts, un a gyfrannodd yn sylweddol at gryfhau statws yr iaith Gymraeg yn ystod ei gyfnod byr yn y swydd. Hoffwn ddiolch hefyd i'r holl staff, dan arweiniad cydwybodol Gwenith Price, am barhau â'r gwaith hollbwysig yn y cyfnod anodd a ddilynodd hynny.

Prif nod Comisiynydd y Gymraeg yw hybu a hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg ac rydym eisiau gweld Cymru yn wlad lle gall pobl fyw yn Gymraeg gan ddefnyddio'r iaith yn eu bywyd bob dydd.

Gosododd canlyniadau Cyfrifiad 2021 gyd-destun i'r gwaith sydd o 'mlaen i ac er na fuaswn am eiliad am fychanu canfyddiadau'r Cyfrifiad rwy'n credu fod sefyllfa'r Gymraeg ar draws Cymru yn fwy cymhleth nag y mae ffigurau moel yn ei awgrymu. Yn fy swydd flaenorol gwelais fy hun y diddordeb cynyddol sydd mewn dysgu Gymraeg, yn sicr dros gyfnod COVID-19, ac mae'r diddordeb hwnnw yn parhau.

Mae gan Gymru fywyd diwylliannol Cymraeg bywiog, a thra bo hynny'n wir mae sefyllfa'r Gymraeg yn obeithiol.

Mae dyfodol y Gymraeg wrth gwrs yn nwylo ein plant a'n pobl ifanc, felly mae'n rhaid iddyn nhw fod yn flaenoriaeth i'n gwaith ni gyd. O ganlyniad, mae angen edrych yn gyson ar y Gymraeg ym myd addysg ar draws Cymru. Rydym yn croesawu cyhoeddi'r papur gwyn yn amlinellu gweledigaeth Llywodraeth Cymru ar gyfer y Bil Addysg Gymraeg a bydd ein hymateb yn tanlinellu'r angen i ymestyn addysg Gymraeg a chyfleoedd i bobl ddod yn siaradwyr Cymraeg hyderus.

Dros y flwyddyn ddiwethaf bu ein swyddogion cydymffurfio yn parhau i gydweithio â'r sefydliadau hynny sydd yn dod dan safonau'r Gymraeg er mwyn gwella a chynyddu cydymffurfiaeth. Gwelwyd dros 837 o ymyraethau amrywiol, a chyflwynwyd 250 o gamau o dan Bolisi Gorfodi'r Comisiynydd.

Cefais y pleser yn fy wythnosau cyntaf o fynychu cyfarfod gyda dros ddau gant o sefydliadau cyhoeddus mewn gweithdy ar y safonau llunio polisi, a braf oedd gweld a chlywed yr awydd i gydweithio er mwyn cryfhau lle'r Gymraeg yn ein bywydau bob dydd. Mae'n bwysig i ni annog ein sefydliadau cyhoeddus i fod yn uchelgeisiol wrth weithredu'r safonau, gan gynnig y gwasanaethau gorau posibl i'r cyhoedd trwy gyfrwng y Gymraeg.

Mae angen i ni gwestiynu'n gyson sut mae'r gwaith yma'n arwain at gynyddu defnydd o'r Gymraeg yn ein bywydau bob dydd. Mae'r elfen o hybu a hyrwyddo'r Gymraeg, sydd yn mynd law yn llaw â'r gwaith cydymffurfio, yn allweddol. Mae cynllun y Cynnig Cymraeg, sef cydnabyddiaeth gan y Comisiynydd i sefydliadau sydd wedi creu cynllun datblygu'r Gymraeg, yn gyfle gwych i ymgysylltu â sefydliadau nad ydynt ynghlwm â'r safonau, a braf oedd gweld cynifer yn derbyn cydnabyddiaeth i'w cynigion dros y deuddeng mis diwethaf. Rwyf am i'r iaith gael ei mwynhau a'i defnyddio, a hynny yn ddi-rwystr mewn pob math o gyd-destunau.

Mae'n hollol glir i mi fod gan Gomisiynydd y Gymraeg rôl hanfodol i'w chwarae wrth i ni ddatblygu dyfodol yr iaith Gymraeg a'i siaradwyr. Ond nid cyfrifoldeb un unigolyn nac ychwaith un sefydliad yw hynny. Imi, mae cydweithio ag eraill er mwyn symud yn nes at greu Cymru lle gall pobl fyw yn Gymraeg yn anrhydedd.

Efa Gruffudd Jones

Comisiynydd y Gymraeg

Cyd-destun y Gymraeg

Cyfrifiad 2021

Heb os, cyhoeddi canlyniadau cyntaf Cyfrifiad 2021 ym mis Rhagfyr 2022 oedd y digwyddiad mwyaf arwyddocaol o safbwynt y Gymraeg yn ystod 2022-23. 17.8% o'r boblogaeth a nododd eu bod yn siarad Cymraeg yn 2021 sef y ganran isaf o siaradwyr Cymraeg a gofnodwyd mewn cyfrifiad erioed. Roedd y canlyniadau yn dangos gostyngiad o tua 23,700 yn nifer y siaradwyr Cymraeg yn 2021 a gostyngiad o 1.2% yn y ganran o siaradwyr Cymraeg mewn cymhariaeth â 2011.

Gwelwyd lleihad yng nghanran y siaradwyr Cymraeg 3-15 oed oedd yn medru'r Gymraeg sy'n peri pryder nad yw'r diwygiadau yn y maes addysg statudol wedi bod yn ddigonol hyd yma. Bydd cynyddu'r cyfleoedd i bobl ifanc ddatblygu yn siaradwyr Cymraeg hyderus yn egwyddor ganolog i waith y Comisiynydd wrth i Lywodraeth Cymru ddatblygu ei Bil Addysg Gymraeg dros y blynyddoedd nesaf. Byddwn yn ymateb i ymgynghoriad y Llywodraeth ar ei phapur gwyn sy'n cynnwys cynigion ar gyfer Bil Addysg Gymraeg a gyhoeddwyd ar ddiwedd y cyfnod adrodd.

Yn gadarnhaol, dangosodd y Cyfrifiad gynnydd bychan yn y ganran o bobl sy'n gallu siarad Cymraeg yn y grwpiau oedolion ifanc (16-19 oed a 20-44 oed). Mae hyn o bosibl yn deillio o gynnydd mewn cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg mewn gweithleoedd ac yn y gymuned, a chynnydd yn y rheini sy'n bwrw ati i ddysgu a defnyddio'r Gymraeg fel oedolion. Bydd rhaid sicrhau bod y tueddiad hwn yn parhau ac yn cynyddu.

Mae'n gadarnhaol nodi fod cynnydd yng nghanran y siaradwyr Cymraeg mewn pedwar awdurdod lleol yn y de-ddwyrain. Fodd bynnag, gwelwyd gostyngiad ym mhob awdurdod lleol arall sy'n peri pryder, yn arbennig yng nghyd-destun y cymunedau hynny lle mae'r Gymraeg yn gryf yn draddodiadol. Gyda hyn mewn golwg sefydlodd Llywodraeth Cymru Gomisiwn Cymunedau Cymraeg yn 2022. Cyhoeddodd hefyd fuddsoddiad o £11 miliwn yn Arfor 2 a fydd yn helpu i gryfhau gwydnwch economaidd cadarnleoedd y Gymraeg. Heb os mae'n hollbwysig y bydd yr ymyraethau hyn yn dwyn ffrwyth er mwyn sicrhau na welir erydiad pellach yn hyfywedd y Gymraeg fel iaith gymunedol yn ei chadarnleoedd traddodiadol. Bydd y Comisiynydd yn parhau i geisio cyfrannu'n adeiladol at waith y Comisiwn ac i graffu ar weithgareddau'r Llywodraeth yn hyrwyddo'r Gymraeg yn gymunedol dros y blynyddoedd nesaf.

Y cyfrifiad yw'r prif ffynhonnell awdurdodol ar gyfer ystadegau ar nifer a chanran y siaradwyr Cymraeg. Mae ffynonellau data eraill fodd bynnag. Mae hyn yn cynnwys Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth y Swyddfa Ystadegau Gwladol a ddangosodd fod tua 884,000 o bobl tair oed neu'n hŷn yn gallu siarad Cymraeg yn y cyfnod rhwng mis Ebrill 2020 a mis Mawrth 2021, sef 29.2% o'r boblogaeth. Yn sgil y gwahaniaeth yng nghanlyniadau'r ffynonellau data, bydd y Swyddfa Ystadegau Gwladol a Llywodraeth Cymru yn cydweithio i wella eu dealltwriaeth o'r prif ffynonellau data ac arolygon a ddefnyddir i lunio ystadegau ar y Gymraeg.

Mwy na geiriau 2022-25

Yn 2022 cyhoeddwyd cynllun 5 mlynedd Llywodraeth Cymru ar gyfer y Gymraeg yn y maes iechyd a gofal cymdeithasol. Mae'r cynllun yn ddilyniant i dri fframwaith blaenorol. Mae safonau'r Gymraeg wedi arwain at ymestyn hawliau siaradwyr Cymraeg yn y maes iechyd a gofal. Mae'n hollbwysig bod y cynllun hwn yn cael ei weithredu'n llawn law yn llaw â safonau'r Gymraeg dros y blynyddoedd sydd i ddod er mwyn sicrhau y bydd siaradwyr Cymraeg yn derbyn y cynnig rhagweithiol o ofal yn y Gymraeg. Mae hyn yn arbennig o wir yng nghyd-destun grwpiau blaenoriaeth sy'n cynnwys pobl ifanc a phobl hŷn, pobl ag anableddau dysgu, defnyddwyr gwasanaethau iechyd meddwl, pobl sy'n byw â dementia, pobl sy'n defnyddio gwasanaethau strôc, a phobl sy'n defnyddio gwasanaethau therapi iaith a lleferydd.

Safonau'r Gymraeg

Yn ystod y flwyddyn gwelwyd cynnydd o'r newydd yn y gwaith o ehangu hawliau pobl i ymwneud â sefydliadau yn Gymraeg. Daeth Rheoliadau Safonau'r Gymraeg (Rhif 8) 2022 sy'n berthnasol i reoleiddwyr yn y sector iechyd i rym yn ystod mis Hydref 2022. Erbyn diwedd y cyfnod adrodd dechreuodd Llywodraeth Cymru ymgynghori ar Reoliadau Safonau'r Gymraeg (Ymgymrwyr Dŵr a Charthffosiaeth) 2023.

Heriau sy'n wynebu Comisiynydd y Gymraeg

Llywodraeth Cymru sy'n ariannu Comisiynydd y Gymraeg. Derbyniwyd yr un swm ar gyfer cyllideb refeniw 2022-23 â'r flwyddyn flaenorol. Mae'r hinsawdd economaidd wedi newid yn sylweddol yn ystod y flwyddyn, gyda chwyddiant wedi codi i dros 10% ar adegau - lefel nas gwelwyd am gyfnod o ddeng mlynedd ar hugain. Mae lefel chwyddiant wedi cael effaith ar bob sector o'r economi ac mae'n achosi'r heriau canlynol i'r Comisiynydd.

Mae costau staffio yn cwmpasu tua thri chwarter gwariant y sefydliad. Mae pwysau wedi bod yn y flwyddyn ar setliadau cyflog yn y sectorau preifat a chyhoeddus. Mae'r undebau llafur wedi bod yn brwydro dros gynnydd i gyflogau i ymateb i lefel chwyddiant a hefyd mewn perthynas â thelerau ac amodau ehangach. Talwyd codiad cyflog, yn unol â chynnig terfynol Llywodraeth Cymru, i'r swyddogion ym mis Tachwedd 2022. Er hyn, nid yw'r undebau llafur wedi derbyn y cynnig ac mae'n parhau i fod yn destun anghydfod. Yn ychwanegol at gostau staffio, wrth i gostau ynni, trafnidiaeth ac adnoddau gael effaith ar gostau nwyddau a gwasanaethau, nid yw'r Comisiynydd wedi gallu osgoi'r effeithiau hyn.

Gyda chwyddiant yn parhau i fod yn uchel, bydd pwysau pellach ar gyflogau a chostau eraill yn 2023-24. Mae Llywodraeth Cymru wedi dyrannu cyllid ychwanegol o £150,000 ar gyfer 2023-24 er mwyn lliniaru'r effeithiau hyn. Er mwyn ymateb i'r her gyllidebol yma, mae chwilio am arbedion ariannol yn hollbwysig. Gyda newid i batrymau gweithio staff yn sgil COVID-19, mae cynlluniau ar waith i leihau ystâd swyddfeydd y Comisiynydd. Bydd hyn yn arbed arian, ond ni fydd yr arbedion yn cael eu gwireddu'n llawn tan flwyddyn ariannol 2024-25.

Ar lefel weithredol prif her y sefydliad dros y flwyddyn oedd y risg o ansicrwydd ac ansefydlogrwydd mewn cyfnod heb Gomisiynydd parhaol. Fodd bynnag, rhoddwyd pwerau'r Comisiynydd i'r Dirprwy Gomisiynydd a gwnaed newidiadau i'r tîm rheoli. Derbyniodd y Dirprwy Gomisiynydd gefnogaeth y Pwyllgor Archwilio a Risg a'r Panel Cyngori wrth weithredu ei dyletswyddau. Galluogodd y cynllun gweithredol i staff fwrw ymlaen â'u gwaith yn gyson â Chynllun Strategol 2022-25.

AMCAN 1: Sicrhau tegwch, cyfiawnder a hawliau i siaradwyr Cymraeg

- Ymgysylltu gyda'r cyhoedd gan wrando ac ystyried yr hyn gaiff ei fynegi yn deg a chytbwys. Gweithredu ar ran pobl, boed yn weithwyr neu aelodau'r cyhoedd, os ydynt yn wynebu rhwystrau wrth ddefnyddio'r Gymraeg. Cymryd bob cyfle i estyn allan at gynulleidfa ehangach.
- Codi ymwybyddiaeth am yr hawliau cyfreithiol sydd gan ddefnyddwyr y Gymraeg gan gymryd pob cyfle i estyn allan at gynulleidfa ehangach.
- Gweithredu trefn gwyno effeithiol sy'n atal methiannau rhag parhau neu gael eu hail adrodd.
- Addysgu a rhannu gwybodaeth am ganlyniadau arwyddocaol gwaith achos gyda chynulleidfaoedd targed o bob math.
- Cynnal darnau gwaith ymatebol sy'n ceisio darganfod a oes gan rai grwpiau o ddefnyddwyr y Gymraeg fwy o anawsterau i arfer eu hawliau oherwydd eu hamgylchiadau a gwneud argymhellion i'w cefnogi.
- Gosod safonau ar gyrff mewn modd amserol unwaith i safonau gael eu cyflwyno gan y Senedd. O fewn oes y cynllun hwn ac yn unol â Chytundeb Rhyngweithio Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru, disgwylir gwneud hynny ar gyfer y sefydliadau canlynol: trafndiaeth gyhoeddus, rheoleiddwyr yn y sector iechyd, sefydliadau cyhoeddus sy'n dal y tu allan i'r gyfundrefn safonau ar hyn o bryd a chwmnïau dŵr.

Gwrando ar bobl Cymru

Mae cynnal arolwg gyda chymorth cwmni Beaufort yn gyfle blynyddol i'r Comisiynydd glywed barn siaradwyr Cymraeg. Rydym yn gwrando ar sut mae pobl yn dweud eu bod nhw'n defnyddio'r iaith bob dydd.

- Roedd 80% o'r siaradwyr Cymraeg a holwyd o'r farn fod cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg gyda sefydliadau cyhoeddus yn cynyddu neu yn aros yr un peth, gyda 82% o'r farn fod modd delio â sefydliadau yn Gymraeg os ydyn nhw'n dymuno gwneud hynny.
- Roedd 72% o'r farn fod gwasanaethau cyhoeddus yn y Gymraeg yn gwella.
- Roedd 65% yn nodi bod ansawdd gwasanaethau Cymraeg a Saesneg yr un peth.
- Roedd 58% o'r siaradwyr Cymraeg a holwyd yn nodi bod gwell ganddyn nhw ddefnyddio'r Saesneg.

Codi ymwybyddiaeth defnyddwyr y Gymraeg o'u hawliau

Gall unrhyw un gysylltu â'r Comisiynydd am fater sy'n eu poeni am yr iaith Gymraeg. Rydyn ni yma i wrando ac i gymryd camau a fydd yn arwain at newid.

Nifer y cwynion am fethiant honedig i gydymffurfio â safonau'r Gymraeg	128 cwyn (123 yn gwynion dilys)
Nifer y cwynion am fethiant honedig i gydymffurfio â chynllun iaith	39 cwyn (16 yn gwynion dilys) Mae angen i unigolion gwyno wrth y sefydliad cyn bod ganddynt hawl gwneud cwyn i'r Comisiynydd.
Nifer yr ymholiadau am gynlluniau iaith neu safonau'r Gymraeg	114 ymholiad

Sicrhau gwasanaethau Cymraeg i bobl Cymru

Mae Comisiynydd y Gymraeg yn gwrandao ar bobl Cymru ac ar siaradwyr Cymraeg. Gallwn dderbyn cwynion ac ymateb iddynt fel sy'n cael ei nodi ym Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

O ganlyniad i'r cwynion sy'n cael eu rhannu gyda'r Comisiynydd, rydym yn gweithredu trefn gwyno ffurfiol sy'n arwain wedyn at ymchwiliadau. Mae'r ymchwiliadau sy'n cael eu cynnal gan dîm o staff profiadol yn arwain at wella a newid.

Mae'r Comisiynydd yn gosod camau gorfodi ac yn rhoi cyngor i sefydliadau cyhoeddus er mwyn sicrhau eu bod yn cydymffurfio â safonau'r Gymraeg. Canlyniad hynny yw bod mwy o sefydliadau'n defnyddio'r Gymraeg.

Mae'r camau gorfodi a osodwyd ar Ganolfan Mileniwm Cymru a Chyngor y Celfyddydau yn ymwneud â'u prosesau recriwtio wedi arwain at adolygu'r ffordd y mae'r ddau sefydliad yn asesu gofynion ieithyddol swyddi maent yn eu hysbysebu.

Cynhaliwyd ymchwiliad hefyd i arwyddion, cyhoeddiadau a'r defnydd o'r Saesneg yn unig ar drenau Trafnidiaeth Cymru. O ganlyniad i'r ymchwiliad mae'r sefydliad yn paratoi cynllun gweithredu i'w gwblhau o fewn y 18 mis nesaf er mwyn sicrhau eu bod yn darparu arwyddion electronig a chyhoeddiadau ar drenau yn Gymraeg, ac felly yn cydymffurfio â safonau'r Gymraeg.

Meddai Trafnidiaeth Cymru:

Rydym bob amser yn awyddus i glywed gan ein rhanddeiliaid a'n cwsmeriaid – i ddeall eu profiadau ar ein rhwydwaith, ac i wrando a gweithredu ar sail yr adborth rydym yn ei gael. Er mwyn darparu gwell profiad i'n defnyddwyr, mae llawer iawn o waith trawsnewidiol pwysig yn cael ei gynnal ar ein seilwaith rheilffyrdd ar hyn o bryd. Ein blaenoriaeth yw sicrhau bod popeth yn ddwyieithog, ac mae ein hymgyrchoedd, ein cynnyrch a'n dulliau cyfathrebu wedi bod yn llwyddiant ysgubol, gyda'r Gymraeg yn arwain y ffordd.

Rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg

Gall pobl Cymru siarad Cymraeg gydag unrhyw unigolyn arall sydd eisiau defnyddio'r Gymraeg heb i unrhyw un eu rhwystro. Dyma rhai o'r achosion a ddaeth i sylw Comisiynydd y Gymraeg eleni.

Cysylltodd tri aelod o staff cyngor sir yn y Gogledd-ddwyrain am brofiad o gael eu hatal rhag defnyddio'r Gymraeg ar Teams mewn cyfarfodydd yn y gwaith. Yn dilyn cyngor y Comisiynydd, bydd y Cyngor yn:

- atgoffa pob aelod staff o bolisi'r Cyngor ar y Gymraeg yn y gweithle.
- adolygu prosesau recriwtio i gadarnhau bod ymgeiswyr am swyddi yn deall pwysigrwydd y Gymraeg yn y gweithle.

Cysylltodd unigolyn i ddweud fod aelod o staff cyngor sir yn y Gorllewin wedi gofyn iddi beidio â siarad Cymraeg gyda'i phlentyn. Mae'r plentyn dan ofal gwasanaethau cymdeithasol y Cyngor, a gwnaed y cais iddi beidio â siarad Cymraeg â'r plentyn pan oedd yn ymweld. Yn dilyn trafod â staff y Comisiynydd daeth yn amlwg nad oedd yr unigolyn yn dymuno i'r Comisiynydd gynnal ymchwiliad i'r mater. Rhoddwyd cyngor ac arweiniad i'r unigolyn dros y ffôn, a rhoddwyd taflen wybodaeth iddi a oedd yn egluro ei hawliau cyfreithiol.

Cysylltodd unigolyn arall i ofyn i'r Comisiynydd ymchwilio i honiad fod unigolyn o gyngor sir yng ngogledd Cymru wedi gofyn iddo siarad Saesneg ac nid Cymraeg mewn cyfarfod. Yn dilyn gwneud ymholiadau cychwynnol gyda'r partïon, penderfynwyd peidio ag ymchwilio i'r gŵyn am nad oedd yr honiad yn cwrdd â'r diffiniad a geir ym Mesur y Gymraeg o ymyrraeth â rhyddid i ddefnyddio'r Gymraeg. Mae elfennau o'r mater bellach yn destun ymchwiliad o dan drefn safonau'r Gymraeg.

Bupa Ltd yn atal deintydd rhag defnyddio'r Gymraeg yn ei waith

Mae'n bwysig bod gweithwyr yn gallu defnyddio'r Gymraeg yn eu gwaith o ddydd i ddydd. Rydym am weld busnesau a chyflogwyr yng Nghymru yn annog gweithwyr i ddefnyddio'r Gymraeg gyda'i gilydd.

Yn dilyn derbyn cais, penderfynodd y Comisiynydd ymchwilio i honiad a oedd yn dweud bod cwmni Bupa Ltd wedi atal deintydd rhag defnyddio'r Gymraeg yn ei waith.

Dyfarnodd y Comisiynydd fod Bupa Ltd wedi ymyrryd â hawl y gweithiwr. Yn ei hadroddiad nododd y Comisiynydd fod modd i sefydliadau gefnogi hawliau eu cyflogai i ddefnyddio'r Gymraeg mewn gweithle dwyieithog. Heriodd ganfyddiadau Bupa Ltd fod defnyddio'r Gymraeg yn gallu arwain at risg o gamgymeriadau neu broblemau yn y gwaith na fyddai'n codi pe bai'r iaith Saesneg yn cael ei defnyddio. Mae Bupa Ltd wedi derbyn dyfarniad ac argymhellion y Comisiynydd.

Cafodd yr achos hwn sylw yn y wasg ac achubwyd ar y cyfle i dynnu sylw at yr hawl i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gwaith. Nodwyd hefyd na ddylai cyflogwyr atal staff rhag siarad Cymraeg yn y gwaith yng Nghymru. Gellir gweld yr adroddiad llawn [yma](#).

Casglu barn y cyhoedd

Yn ystod y flwyddyn holwyd cwestiwn fel rhan o arolwg barn a gynhaliwyd gan gwmni Beaufort Research ar ran y Comisiynydd. Holwyd siaradwyr Cymraeg a oedd rhywun wedi eu rhwystro rhag siarad Cymraeg â rhywun arall a oedd hefyd eisiau defnyddio'r Gymraeg.

Gofynnwyd am enghreifftiau penodol o'r hyn a oedd wedi digwydd yn y 12 mis diwethaf.

- Nododd 18% o'r rhai a gymerodd rhan yn yr arolwg eu bod wedi cael profiad o rywun yn ceisio eu rhwystro rhag defnyddio'r Gymraeg gydag unigolyn arall.
- Yn y grŵp oedran 16-34 cododd y ganran o rai a oedd wedi cael profiad o rywun yn ceisio eu rhwystro rhag defnyddio'r Gymraeg gyda rhywun arall i 29%.

Yn ogystal â'r ffigyrau hyn, roedd ymatebwyr yn gallu rhoi enghreifftiau o sefyllfaoedd lle gofynnwyd iddynt beidio â siarad Cymraeg yn ystod y flwyddyn ddiwethaf. Roedd y rhain yn cynnwys cael eu holi i beidio â defnyddio'r Gymraeg mewn mannau cyhoeddus fel ar fws neu mewn caffi, yn y gweithle ac mewn colegau. Cafodd un o'r rhai a holwyd ei rwystro rhag defnyddio'r Gymraeg yn y coleg pan ddywedwyd wrtho, 'We only speak English here.' O ganlyniad ni wnaeth ddefnyddio'r Gymraeg yn y coleg wedi hynny.

Meddai Comisiynydd y Gymraeg, 'Mae'r sylwadau yn dangos bod nifer o'r rhai a brofodd ymyrraeth wedi bodloni i droi i'r Saesneg. Mae'r canlyniadau yma yn creu anesmwythyd i mi ar gychwyn fy nghyfnod yn y swydd fel Comisiynydd. Rwyf eisoes yn cynllunio i godi ymwybyddiaeth cyflogwyr o'r rhyddid sydd i ddefnyddio'r Gymraeg. Mae hefyd yn bwysig bod y sawl sy'n cael profiadau fel hyn yn gwybod y gallant gysylltu â fi fel fy mod i'n gallu cymryd camau i newid y sefyllfa. Byddaf yn mynd allan i siarad gyda phobl er mwyn deall mwy am eu profiadau.'

Gwaith Comisiynydd y Gymraeg yn achosi newid gan sefydliadau cyhoeddus

Er mwyn sicrhau bod gan bobl Cymru fwy o gyfleon i ddefnyddio'r Gymraeg mae'r Comisiynydd yn cynghori a chefnogi sefydliadau i wneud newidiadau. Rydym yn cynghori a chefnogi mewn sawl ffordd gan gynnwys rhoi cyngor a gwneud argymhellion, cyfeirio sefydliadau at ofynion codau ymarfer, rhannu arferion effeithiol, cynnal digwyddiadau addysgol, cynnal arolygon, a chyhoeddi adroddiadau.

Yn flynyddol mae'r adroddiad sicrwydd yn taflu goleuni ar berfformiad sefydliadau, a sicrhau nad yw methiannau yn parhau drwy orfodi lle bo hynny'n briodol. Defnyddir y dulliau mwyaf addas i bob sefyllfa i gael y canlyniad gorau i ddefnyddwyr y Gymraeg.

Mae staff y Comisiynydd yn gweithio i fesur yr effaith y cafodd camau gorfodi ar waith sefydliadau a'u defnydd o'r Gymraeg. Y nod yw gweld y camau hynny yn arwain at newid parhaol er budd y Gymraeg, ac rydym yn edrych ar ystod o achosion mewn gwahanol sefydliadau.

Nifer y camau: rhoi cyngor, argymhellion, ac ymrwymo i gytundeb setlo	12
Nifer y camau lle gorfodwyd cydymffurfiaeth	232
Nifer yr argymhellion a roddwyd yn sgil ymchwiliadau o dan Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993	6

Gwella'r ddarpariaeth Gymraeg yn y llysoedd

Bu gweithwyr o gyngor sir yn rhoi tystiolaeth mewn tribiwnlys cyflogaeth. O ganlyniad i drefniadau dros dro yn sgil cyfyngiadau COVID-19, roedd yn rhaid iddyn nhw fod yn bresennol yn y llys er mwyn hwyluso trefniadau cyfieithu ar y pryd. Roedd hyn yn wahanol i'r trefniant ar gyfer eraill a oedd yn dymuno defnyddio'r Saesneg. Roedd modd i'r unigolion hynny gyfrannu o bell yn rhithiol. Ymchwiliodd y Comisiynydd i'r gŵyn a gwneud argymhellion statudol.

Mae'r gŵyn yn codi materion pwysig o ran y defnydd o'r Gymraeg yn y llysoedd. Wrth wraidd yr achos mae'r hawl i ddefnyddio'r Gymraeg mewn unrhyw achos cyfreithiol yng Nghymru. Mae hwn yn fater sy'n berthnasol ac amserol wrth i Wasanaeth Llysoedd a Thribiwnlysoedd Ei Fawrhydi weithio ar brosiect i foderneiddio gwasanaethau'r llysoedd a thribiwnlysoedd, ac wrth i achosion ar-lein ddod yn fwyfwy cyffredin. Mae angen meddwl yn fwy sylfaenol a phellgyrhaeddol ynghylch sut mae'r ddarpariaeth dechnegol yn cael ei chynllunio ar gyfer y dyfodol, wrth i sefydliadau symud at ffordd fwy digidol o weithio.

Sicrhau gwasanaeth ffôn cyfrwng Cymraeg

Mae Cyngor Sir y Fflint wedi sicrhau, trwy gytundeb gyda thrydydd parti, y bydd modd i siaradwyr Cymraeg gael sgwrs gychwynnol ar y ffôn yn y Gymraeg fel sy'n ofynnol yn ôl safonau'r Gymraeg. Digwyddodd hyn o ganlyniad i ymchwiliadau a champau gorfodi a osodwyd gan y Comisiynydd. Bydd y cyngor yn parhau i fonitro'r gwasanaeth ffôn gan ddatblygu eu hymdrechion i gynyddu capasiti sgiliau Cymraeg y gweithlu. Roedd gwaith swyddogion yn monitro cynnydd yr awdurdod yn erbyn y camau gorfodi a osodwyd yn hanfodol i ddatblygiad y gwasanaeth hwn. Heb gŵyn yr achwynydd, a gallu'r Comisiynydd i ymchwilio a gorfodi, ni fyddai'r gwasanaeth hwn wedi ei ddatblygu.

Sector iechyd

Mae gwaith ymchwilio a gorfodi yn gwneud gwahaniaeth i berfformiad y sector iechyd hefyd. Mae dau ymchwiliad yn ystod y flwyddyn wedi arwain byrddau iechyd at wella eu darpariaeth o gysiau ymwybyddiaeth iaith i bob aelod o staff.

Drwy ymchwilio i wefannau Iechyd Cyhoeddus Cymru yn sgil cyfuniad o gŵyn a chanfyddiadau'r swyddogion cydymffurfio rydym wedi gwneud mwy o wahaniaeth na thrwy ymchwilio i un wefan yn unig. Mae gweithio fel hyn wedi digwydd sawl gwaith yn ystod y flwyddyn, ac mae'r gallu i gael effaith a gwneud gwahaniaeth felly yn ehangach.

Mae ymchwiliadau ar y gweill i ddulliau asesu sgiliau staff. Rydym wedi symud ein gwaith i fod yn fwy strategol. Mae ymchwiliad i Fwrdd Iechyd Betsi Cadwaladr wedi gosod cyswll bwysig o ran gwasanaethau derbynfa mewn ardaloedd gwasanaethau brys, ac mae ymchwiliad i ddefnydd digidol o wasanaethau apwyntiadau DrDoctor hefyd wedi ei rannu gyda'r holl fyrddau iechyd.

Sicrhau bod y Gymraeg yn ganolog wrth ddefnyddio technoleg

Cynhaliodd y Comisiynydd ymchwiliad i'r defnydd o gyfeiriadau e-bost Saesneg gan Gyngor Caerdydd. Er i'r Cyngor ddadlau y byddai'r gost yn uchel i newid y sefyllfa, cafwyd cydweithio a thrafod rhwng y Comisiynydd, y Cyngor a Llywodraeth Cymru. O ganlyniad, datblygodd cwmni Microsoft adnodd sy'n galluogi sefydliadau i ddefnyddio cyfeiriadau Cymraeg, a hynny heb gost ychwanegol. Bydd yr adnodd ar gael i'w ddefnyddio gan sefydliadau yn fuan.

Mae'n bwysig bod y Gymraeg yn weledol wrth ddefnyddio technoleg. Mae technoleg a'r ffordd y mae'n cyfoethogi bywydau pobl yn newid o hyd. Mae angen i'r Gymraeg fod yn rhan o'r newid yma.

Atwrneiaeth Arhosol yn y Gymraeg

Derbyniwyd cwynion gan aelodau'r cyhoedd yn ymwneud ag oedi sylweddol a phroblemau wrth geisio cofrestru am atwrneiaeth arhosol ar-lein yn y Gymraeg. Penderfynodd y Comisiynydd agor ymchwiliad.

Mae angen i siaradwyr Cymraeg fedru cofrestru am atwrneiaeth arhosol ar-lein yn y Gymraeg. Yn ôl Comisiynydd y Gymraeg Efa Gruffudd Jones, 'Mae'r achosion hyn yn aml yn rhai emosiynol anodd a sensitif ac mae'n bwysig tu hwnt bod y gwasanaeth ar gael i'r cyhoedd drwy gyfrwng y Gymraeg.'

Wrth ymateb i'r ymchwiliad, mae swyddfa'r Gwarcheidwad Cyhoeddus wedi cydnabod difrifoldeb y sefyllfa a'r rhwystredigaeth sydd wedi ei achosi i'r achwynwyr wrth geisio cofrestru am atwrneiaeth arhosol yn y Gymraeg. Mae'r Comisiynydd yn glir na ddylai defnyddwyr gwasanaethau orfod mynd allan o'u ffordd am eu bod yn dymuno defnyddio'r Gymraeg. Rhaid i sefydliadau gynnig gwasanaethau Cymraeg sydd o ansawdd da ac mae angen gwneud hynny'n ddiogel neu'n rhagweithiol.

Dyma un siaradwr Cymraeg yn esbonio'i sefyllfa:

Roedd angen i mi wneud LPA (Cais Atwrneiaeth Arhosol) yn ddiweddar ac roedd yn rhaid i mi agor ac argraffu'r ffurflenni papur ymlaen llaw er mwyn gwneud y cais yn y Gymraeg. Mae opsiwn ar gael i lenwi'r manylion hyn ar-lein (a fydd yn argraffu popeth wedyn yn hwylus ac wedi'i lenwi'n glir) ond dim ond trwy'r Saesneg gellir gwneud hyn, sy'n golygu bod y ffurflenni cais terfynol yn Saesneg.

Gwn am amryw o bobl y byddai wedi bod yn well ganddynt wneud y broses yn gyfan gwbl ar-lein (ac yna argraffu'r ffurflen i'w llofnodi) ond eu bod wedi gorfod lawrlwytho'r ffurflenni i gyd ar bapur yn gyntaf er mwyn eu cwblhau yn Gymraeg. Credaf fod hyn yn gwahaniaethu o ran siaradwyr Cymraeg, ac yn gyrru pobl i gwblhau ffurflen Saesneg gan fod hynny'n fwy hwylus yn y pendraw.'

Mwy o hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg gyda sefydliadau cyhoeddus

Mae'r Comisiynydd wedi gosod safonau'r Gymraeg ar 125 o sefydliadau cyhoeddus, ac mae'n gweithredu rhaglen o osod safonau ar ragor o gyrff i'r dyfodol. Mae'r Comisiynydd wedi ymgynghori ar hysbysiadau cydymffurfio drafft rheoleiddwyr y proffesiynau iechyd. Bydd yr wyth sefydliad yn derbyn hysbysiadau cydymffurfio terfynol yn ystod 2023, ac yn gweithredu safonau'r Gymraeg erbyn diwedd y flwyddyn.

Rhwng 15 Chwefror 2023 a 5 Ebrill 2023, ymgynghorodd Llywodraeth Cymru ar Reoliadau Safonau'r Gymraeg (Ymgymmerwyr Dŵr a Charthffosiaeth) 2023. Mae'r Comisiynydd wedi ymateb yn ffurfiol i'r ymgynghoriad hwnnw. Bydd y rheoliadau hyn yn galluogi Comisiynydd y Gymraeg i osod dyletswyddau iaith mewn cysylltiad â'r Gymraeg ar gwmnïau sy'n darparu gwasanaethau dŵr i'r cyhoedd.

Cychwynnodd trafodaethau gyda'r pedwar cyd-bwyllgor corfforedig yn ystod y flwyddyn, a fydd yn arwain at gyflwyno hysbysiad cydymffurfio safonau'r Gymraeg i'r cyd-bwyllgorau yn ystod 2023-24.

Yn 2021 sefydlodd Gweinidogion Cymru bedwar cyd-bwyllgor corfforedig (CBCau). Maent yn sefydliadau corfforaethol rhanbarthol sydd, gyda'i gilydd, yn cwmpasu Cymru yn ei chyfanrwydd. Maent yn cynnwys awdurdodau lleol a'r parciau cenedlaethol (ble mae hynny'n berthnasol) ac mae eu haelodau'n cynnwys arweinwyr etholedig y sefydliadau hynny. Mae gan y CBCau bwerau a dyletswyddau tebyg i awdurdodau lleol yn y meysydd cynllunio datblygu strategol, cynllunio trafndiaeth rhanbarthol, a hyrwyddo llesiant economaidd.

Derbyniwyd dwy her gan sefydliadau i godi dyletswydd oddi arnynt yn ystod y flwyddyn. Nid oes penderfyniad wedi ei wneud ar yr heriau hyn eto.

Ni wnaed unrhyw benderfyniad i wyrddroi dyletswydd mewn perthynas â safonau a osodwyd ar sefydliadau yn ystod y flwyddyn.

AMCAN 2: Sicrhau bod y Gymraeg yn ystyriaeth ganolog mewn polisi a deddfwriaeth

- Cynllunio adroddiad 5-mlynedd ar sefyllfa'r Gymraeg (2021–25) a fydd yn cynnwys dadansoddiad o ganlyniadau Cyfrifiad 2021 ac asesiad o'u goblygiadau, i'w gyhoeddi yn 2026
- Meithrin dealltwriaeth o waith comisiynwyr iaith ac asiantaethau eraill ledled y byd a rhoi llwyfan i arferion llwyddiannus o Gymru
- Craffu ar ddeddfwriaeth sy'n effeithio ar y Gymraeg
- Dylanwadu ar bolisi sy'n effeithio ar y Gymraeg
- Cydweithio a rhannu gwybodaeth â phartneriaid perthnasol i ddylanwadu ar bolisi a deddfwriaeth a chyfrannu yn adeiladol at drafodaethau yn ymwneud â meysydd sy'n effeithio ar y Gymraeg
- Ymchwilio ac adrodd ar sefyllfa'r Gymraeg a siaradwyr Cymraeg mewn meysydd polisi er mwyn gosod sail tystiolaeth ar gyfer safbwyntiau'r Comisiynydd

Geiriadur yr Academi

Er mwyn i'r Gymraeg ffynnu, rhaid iddi gael ffynonellau safonol ac awdurdodol o eirfa i gefnogi'r defnydd ohoni ym mhob cyd-destun. Mae gwneud yn siŵr bod terminoleg gyfoes ac addas ar gael yn gwbl hanfodol i bobl allu defnyddio'r Gymraeg yn hyderus.

Mae gan y Comisiynydd drwydded i gyhoeddi fersiwn electronig o Eiriadur yr Academi ar-lein tan fis Mawrth 2027. Chwiliwyd ynddo 2,067,697 o weithiau eleni. Rydym yn edrych ymlaen i Lywodraeth Cymru gyhoeddi ei pholisi cenedlaethol ar gyfer y seilwaith ieithyddol ac yn mawr obeithio y bydd yn mynd i'r afael â'r angen i gefnogi arloesi ym myd geiriadura a therminoleg i gefnogi defnydd o'r Gymraeg ym mhob maes.

Yn y cyfamser, mae'r Comisiynydd wedi bod yn falch o gefnogi gwaith Llywodraeth Cymru mewn meysydd cysylltiedig, gan gynnwys safoni terminoleg cydraddoldeb ym maes hil ac ethnigrwydd. Mae'r Comisiynydd hefyd yn falch o'r cyfle i gyfrannu at drafodaethau Panel Safoni'r Gymraeg ac yn edrych ymlaen at weld y gwaith hwnnw'n cael ei ddatblygu a'i hyrwyddo ymhellach.

Dyma brofiad Arwel Roberts, bardd a chyfieithydd, o ddefnyddio'r Geiriadur ar-lein:

Pan mae hi'n mynd yn nos, mae'n goleuo rhywun; os ydych chi ar goll, mae'n eich rhoi chi ar ben y ffordd. Mae diffiniad 'enlighten' yn dweud y cyfan.

Rhannu ein gwaith ar draws y byd

Mae'r Comisiynydd yn aelod o Gymdeithas Ryngwladol Comisiynwyr Iaith y Byd (IALC). Cynhaliwyd Cynhadledd a Chyfarfod Cyffredinol Cymdeithas Ryngwladol y Comisiynwyr Iaith yn Bilbao ym Medi 2022. Roedd yn gyfle gwerthfawr i rannu heriau ac arferion llwyddiannus ac i ddysgu'n benodol am y gwaith strategol sydd wedi digwydd i adfywio'r Fasgeg. Cafwyd cyfle hefyd i ystyried effaith COVID-19, a'r newidiadau cymdeithasol a ddaeth yn ei sgil, ar waith Comisiynwyr ac Ombwdsryn a sefyllfa ieithoedd lleiafrifol a swyddogol yn gyffredinol.

Yn rhan o'r gynhadledd trosglwyddwyd cadeiryddiaeth ac ysgrifenyddiaeth y Gymdeithas i Gymru, a bellach mae rhaglen waith dwy flynedd yn ei lle a fydd yn caniatáu i'r aelodau ddysgu am arferion gorau hyrwyddo hawliau ieithyddol yn rhyngwladol. Penllanw'r rhaglen waith hon fydd croesawu aelodau'r Gymdeithas i Gymru ar gyfer cynhadledd ryngwladol yn haf 2024.

Croesawu ymwelwyr i Gymru

Yn y cyfamser mae cyfleoedd lu wedi bod i rannu sut mae Cymru'n arloesi ym maes hawliau ieithyddol â grwpiau o dramor – wrth iddynt deithio i Gymru ac wrth i ni fanteisio ar hwylustod cyfarfodydd fideo. Rydym wedi croesawu sawl ymweliad eleni – grwpiau o fyfyrwyr, seneddwyr, academyddion, a gweision sifil o Norwy, yr Unol Daleithiau, Canada, a Malaysia. Mae'r rhain i gyd yn tystio i'r diddordeb rhyngwladol ym maes polisi iaith yng Nghymru ac yn gydnabyddiaeth o arbenigedd y Comisiynydd a chyfraniad unigryw'r swyddfa at ymdrechion i hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg.

Meddai Rónán Ó Domhnaill, Comisiynydd Iaith Iwerddon

Bu perthynas agos erioed rhwng Iwerddon a Chymru mewn perthynas â hawliau iaith. Mae Swyddfa'r Comisiynydd Iaith yn Iwerddon nid yn unig yn agos at Gymru yn ddaearyddol, ond hefyd yn swyddogaethol ac yn weithredol. Mae'r ddwy swyddfa'n rhannu syniadau ac arfer dda yn gyson, ac yn unedig yn eu penderfyniad i warchod hawliau iaith. Cafodd y penderfyniad i ethol Comisiynydd y Gymraeg i rôl cadeirydd Cymdeithas Ryngwladol y Comisiynwyr Iaith ei groesawu â llawenydd mawr yn Iwerddon. Dengys hyn, unwaith eto, yr ymrwymiad yng Nghymru i hyrwyddo hawliau iaith dinasyddion gartref a thramor.

Polisi addysg a datblygu a chynnal sgiliau Cymraeg

- Ymateb i 24 ymgynghoriad polisi a deddfwriaeth yn ystod y flwyddyn ym meysydd addysg, iechyd a gofal, amaeth, darlledu, datblygu economaidd a chymunedau Cymraeg
- Cyfeiriwyd at ein tystiolaeth mewn dau adroddiad gan bwyllgorau'r Senedd wrth iddynt graffu ar ddau ddarn o ddeddfwriaeth
- Rhoi tystiolaeth lafar i ddau o bwyllgorau'r Senedd wrth iddyn nhw ymchwilio i feysydd polisi perthnasol i'r Gymraeg
- Derbyn 1,063 ymateb i holiadur ar-lein yn casglu barn dysgwyr ynghylch darpariaeth ôl-orfodol cyfrwng Cymraeg
- Cynnal 60 cyfarfod gyda 22 endid gwahanol sy'n berthnasol i'n gwaith dylanwadu ar bolisi

Bu'r Comisiynydd yn rhoi tystiolaeth i Bwyllgor Plant, Pobl Ifanc ac Addysg Senedd Cymru ar Ddeddf Addysg Drydyddol ac Ymchwil (Cymru) 2022. Yn dilyn ein sylwadau ni ac eraill gwnaed newidiadau i'r Bil a fydd yn golygu y bydd gwell dilyniant a datblygiad mewn sgiliau iaith siaradwyr Cymraeg o addysg Gymraeg statudol i fyd gwaith.

Mae defnyddio'r Gymraeg yn y gweithle yn hanfodol fel ffordd o gynnal sgiliau siaradwyr Cymraeg. Roeddem yn awyddus i hyn gael ei adlewyrchu yn y Bil Partneriaeth Gymdeithasol a Chaffael Cyhoeddus. Cyfeiriodd y Pwyllgor Cydraddoldeb a Chyfiawnder Gymdeithasol yn helaeth at ein tystiolaeth ar y Bil yn ei adroddiad i Lywodraeth Cymru ar Gam 1 y Bil gan ofyn am eglurder gan y Llywodraeth am faterion a godwyd gennym.

Yn sgil ein gwaith, mae gwelliant i'r Bil yn golygu y bydd gofyn i awdurdodau cyhoeddus adrodd yn flynyddol ar sut y byddant yn cyfrannu at hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg wrth gaffael. Datganodd y Llywodraeth hefyd y bydd darpariaethau penodol yn cael eu gwneud i sicrhau bod arbenigedd am y Gymraeg ymysg aelodau'r Cyngor Partneriaeth Gymdeithasol ac y bydd yn ymgysylltu'n agos â Chomisiynydd y Gymraeg wrth ddatblygu'r canllawiau statudol perthnasol. Bydd y cyfle felly i weithio yn Gymraeg yn cael ei normaleiddio yn gynyddol yn sgil arweiniad y canllawiau.

Defnyddiom ein casgliadau o ymateb i Gynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg drafft awdurdodau lleol Cymru yn 2021-22 i ddatblygu ein gweledigaeth ar gyfer yr hyn y byddai modd i Fil Addysg Gymraeg ei gyflawni. Rhannom ein safbwyntiau yn helaeth gyda Llywodraeth Cymru a Phwyllgorau perthnasol y Senedd. Roeddem yn falch o weld fod y Papur Gwyn gyda chynigion ar gyfer Bil Addysg Gymraeg a gyhoeddwyd ddiwedd Mawrth 2023 yn cynnwys darpariaethau ar gyfer y rhan fwyaf o'r materion y gwnaethom eu cynnwys yn ein hargymhellion i Lywodraeth Cymru. Bydd cadw golwg ar ddatblygiad y Bil Addysg Gymraeg yn rhan hollbwysig o'n gwaith yn y flwyddyn ariannol nesaf er mwyn sicrhau y bydd cymaint o bobl â phosibl yn gallu defnyddio'r Gymraeg yn hyderus.

Defnyddio'r Gymraeg

Parhaodd y Comisiynydd i bwysleisio pwysigrwydd hyfywedd cymunedau lle mae'r Gymraeg yn gryf yn ystod yn flwyddyn. Cynhaliwyd cyfarfodydd â grwpiau perthnasol a gweinidogion Llywodraeth Cymru ac ymatebwyd i ddau ymgynghoriad yn y maes tai a chymunedau Cymraeg. Roedd yn cynnwys ymateb i gais y Comisiwn ar Gymunedau Cymraeg am dystiolaeth. Bydd craffu ar waith y Comisiwn a datblygiadau eraill sy'n effeithio ar y Gymraeg fel iaith gymunedol megis y maes cynllunio a thai yn parhau yn flaenoriaeth inni yn y blynyddoedd sydd i ddod.

Bu'r Comisiynydd yn tynnu sylw at bwysigrwydd cymunedau amaethyddol i hyfywedd y Gymraeg yn gyson er 2018 wrth i Lywodraeth Cymru roi fframwaith ariannu newydd i'r sector amaeth yn ei le yn dilyn ymadawiad Prydain â'r Undeb Ewropeaidd. Gwelwyd bod 'cynnal y Gymraeg a hyrwyddo a hwyluso ei defnydd' yn un o amcanion y Bil Amaeth a gyflwynwyd gerbron y Senedd. Yn ei adroddiad ar ddiwedd Cam 1 y broses ddeddfu cyfeiriodd Pwyllgor yr Economi, Masnach a Materion Gwledig yn helaeth at ein tystiolaeth a sut y credem y dylid cryfhau'r Bil. Roeddem o'r farn bod angen i'r Bil alluogi gosod dangosyddion a thargedau penodol i'r Gymraeg a oedd yn plethu ag amcanion strategaeth Cymraeg 2050; casglu data amdani yn y sector amaethyddol a chynnwys y Gymraeg yn y rhestr o ddibenion y caiff Gweinidogion Cymru bŵer i ddarparu cymorth ar eu cyfer.

Erbyn diwedd cyfnod adrodd yr Adroddiad hwn roedd ymrwymadau gan y Llywodraeth i osod dangosyddion a thargedau mewn perthynas â'r Gymraeg a chymunedau amaethyddol yn eu lle a gwelliant i'r Bil sy'n rhoi pŵer i Weinidogion roi cefnogaeth i wireddu amcanion y Bil. Rydym yn falch ein bod wedi llwyddo i sicrhau bod y Gymraeg yn ganolog i'r Bil hwn, ond mae rhagor o waith gennym i sicrhau ystyriaeth lawn i bwysigrwydd cymunedau amaethyddol i'r Gymraeg yn y Cynllun Ffermio Cynaliadwy a fydd yn deillio o'r ddeddfwriaeth.

Parhaodd ein gwaith i dynnu sylw at y Gymraeg yn y maes iechyd a gofal. Roeddem yn falch fod y Grŵp Gorchwyl a Gorffen a oedd yn gyfrifol am lunio cynllun *Mwy na Geiriau 2022-27* wedi ystyried ein sylwadau wrth lunio'r cynllun newydd a bod ein pwyslais ar yr angen am well data am y Gymraeg yn y sector iechyd a gofal yn rhan ganolog o'r cynllun newydd.

AMCAN 3: Cynnal a chynyddu cydymffurfiaeth sefydliadau gyda'u dyletswyddau statudol

Blaenoriaethau 2022-25

- Gweithredu strategaeth rheoleiddio gwirioneddol ragweithiol.
  - Cymryd camau rheoleiddio priodol i drawsnewid perfformiad sefydliadau yn y meysydd allweddol hynny sy'n parhau i brofi'n broblematic:
    - Sgiliau a recriwtio
    - Safonau llunio polisi
  - Sefydliadau i wneud mwy i hyrwyddo'r cyfleoedd maent yn eu darparu i ddefnyddio'r Gymraeg mewn dau faes penodedig sef polisiau defnydd mewnol a defnydd gwasanaethau
  - Sicrhau bod sefydliadau'n cydweithio gyda'i gilydd ac yn arloesi er mwyn ymateb yn gadarnhaol i'r gofynion sydd wedi eu gosod arnynt drwy gyfrwng cyngor y Comisiynydd, ac arferion effeithiol sydd wedi eu casglu a'u hyrwyddo
  - Trawsnewid perfformiad a gallu Byrddau Iechyd ac Ymddiriedolaethau gwasanaethau'r Gwasanaeth Iechyd Gwladol i gynnig ymgynghoriadau clinigol yn y Gymraeg, drwy wella ansawdd cydymffurfiaeth sefydliadau â gofynion a osodir arnynt drwy safon 110 a safon 110A
-
- Rheoleiddio gwirioneddol ragweithiol
  - Gwaith monitro 94 o sefydliadau
  - Cynnal 951 o arolygon monitro
  - 74 o gyfarfodydd i gasglu tystiolaeth
  - 45 o gamau gorfodi yn dilyn ymchwiliadau ar fenter y Comisiynydd
  - Ymateb i 381 o ymholiadau gan gyrff yn gofyn am gyngor
  - Cynnal 837 o ymyraethau

Fel rheoleiddiwr rydym yn cymryd ein cyfrifoldeb o fonitro a gwerthuso cydymffurfiaeth o ddifri a dros y flwyddyn ddiwethaf bu 837 enghraifft o ymyrraeth gan y Comisiynydd er mwyn cynnal neu wella sut mae sefydliadau yn cydymffurfio â safonau'r Gymraeg. Mae ein gwaith monitro cyson yn amlygu lle mae angen gweithredu a byddwn yn cynnal deialog cyson gyda sefydliadau i sicrhau eu bod yn gwella, a bod y gwelliant hwnnw yn dwyn ffrwyth mewn meysydd megis polisiau dyfarnu grantiau, a pholisiau defnyddio'r Gymraeg yn fewnol.

Mae'r math o ymyrraeth yn amrywio o achos i achos sy'n amlygu'r dull rhagweithiol a hyblyg y mae'r Comisiynydd wedi ei fabwysiadu.

Enghreifftiau o hyn ar waith:

Wrth wneud gwaith monitro gwelwyd bod adran swyddi ar wefan un awdurdod yn Saesneg yn unig. Wedi cysylltu â'r awdurdod ymddangosodd yr adran ar y wefan yn ddwyieithog o fewn tri mis ac mae'r rhan fwyaf o swyddi yn ymddangos ar y safle swyddi Cymraeg. Bellach mae cynllun a gwaith parhaus i sicrhau bod y tudalennau Cymraeg yn cyfateb i'r rhai Saesneg. O ganlyniad i'r ymchwiliad mae cynnydd yn y cyfleoedd i'r cyhoedd ddefnyddio'r Gymraeg wrth ymwneud â'r Cyngor. Mae'r broses ei hun hefyd yn dangos fod ymyrraeth briodol yn gallu cael effaith strategol ar gydymffurfiaeth sefydliadau â safonau'r Gymraeg. Gall y gwaith hwn arwain at newid ymddygiad sefydliadau yn y tymor hir.

Mae'r broses o wneud cais ar-lein am drwydded pysgota wedi bod yn broblem hirdymor ers sefydlu Cyfoeth Naturiol Cymru. Fe wnaeth y Comisiynydd gynnig cyngor ar ddiwedd 2021 er mwyn dangos sut mae asiantaethau ac adrannau eraill wedi adeiladu systemau tebyg yn ddwyieithog ar GOV.UK. Derbyniwyd ymholiad gan aelod o'r cyhoedd ym mis Awst 2022 ac aed ati i ofyn am ddiweddariad ar y system. Cadarnhaodd CNC y byddai'r system ar gael yn ddwyieithog o ddechrau Tachwedd 2022.

Yn dilyn cyfarfod roedd Comisiynydd Heddlu a Throsedd Dyfed-Powys yn cyfeirio at ddiffyg adnoddau fel rheswm i beidio â chydymffurfio â safon 47 (sy'n ymwneud â sicrhau bod datganiad ar ddogfen i ddweud bod fersiwn Gymraeg ar gael). Anfonwyd llythyr at y sefydliad a chytunwyd i ddarparu'r adnoddau i sicrhau cydymffurfiaeth

Amlygodd yr arolygon nad oedd gwasanaeth recriwtio Gwasanaeth Tân ac Achub Gogledd Cymru, a oedd wedi ei allanoli i ddarparwr allanol, yn cydymffurfio â'r safonau recriwtio. Yn y cyfarfod cadarnhawyd mai system dros dro oedd y gwasanaeth oherwydd diffyg capasiti'n fewnol. Cytunwyd y byddai angen i'r gwasanaeth aros yn fewnol gyda'r sefydliad am y tro hyd nes bod adolygiad o'r prosesau yn cael ei gynnal. Mae'r sefydliad wedi ymateb yn gyflym i'r diffyg a amlygwyd ac wedi edrych ar y fframwaith ar gyfer allanoli gwasanaethau yn y dyfodol.

Penderfynodd y Comisiynydd gynnal ymchwiliad i wasanaethau Cymraeg Cyngor Bwrdeistref Sirol Blaenau Gwent. Cychwynnodd yr ymchwiliad fel un a oedd yn ystyried y gwasanaeth ffôn yn unig, ond datblygodd i ystyried trefniadau recriwtio, dethol a staffio'r Cyngor. Mae'r Cyngor wedi ymateb yn gadarnhaol ac wedi paratoi cynllun gweithredu manwl i fynd i'r afael â'r gwaith. Sefydlwyd gweithgor o swyddogion lefel uchel i oruchwylio'r gwaith a fydd yn newid diwylliant y Cyngor yn llwyr a'i agwedd tuag at ddarparu gwasanaeth Cymraeg.

Sgiliau'r gweithlu

Un o heriau pennaf cyflenwi gwasanaethau Cymraeg yng Nghymru yw recriwtio gweithlu all gynnig y gwasanaethau hynny. Er mwyn ceisio mynd i'r afael â'r sefyllfa ac i adnabod arferion da y gellir eu rhannu'n ehangach fe wnaethom ni gomisiynu cwmni IAITH i gynnal gwerthusiad annibynnol drwy adolygu arferion asesu a recriwtio sefydliadau cyhoeddus.

Nod y gwaith yw asesu lle'r ydym ni ar hyn o bryd ac ystyried y ffyrdd gorau o gynyddu capasiti sgiliau Cymraeg o fewn sefydliadau dros amser. Mae'r gwaith yn dal i fynd rhagddo. Yn y pendraw bydd yn ffynhonnell data a thystiolaeth gadarn ynghylch sut mae'r broses recriwtio ei hun yn dylanwadu ar effeithiolrwydd sefydliadau i gynyddu capasiti'r gweithlu.

Y camau nesaf fydd rhannu'r canfyddiadau gyda sefydliadau a pheilota dulliau gweithredu gyda sefydliadau penodol.

Safonau llunio polisi

Cynhaliwyd cynhadledd ar y safonau llunio polisi ar 19 Ionawr 2023. Roedd 280 o bobl yn bresennol o sefydliadau cyhoeddus Cymreig a Phrydeinig.

Cafwyd cyflwyniad gan Emyr Lewis, pennaeth adran y gyfraith ym Mhrifysgol Aberystwyth, ar gyd-destun cyfraith ryngwladol, Prydeinig a Chymreig y safonau llunio polisi, ac yna rhoddodd Gwion Lewis KC gyngor ymarferol ar sut i gydymffurfio â'r safonau llunio polisi. Rhoddodd y cyfreithwyr Darwin Gray gyflwyniad ar achos diweddar Tribiwnlys y Gymraeg lle apeliodd Cyngor Abertawe yn erbyn dyfarniad y Comisiynydd o fethiant i gydymffurfio â'r safonau llunio polisi.

Mae nifer o sefydliadau wedi methu â deall gofynion y safonau hyn, ond bellach mae sawl sefydliad wedi rhoi gwybod i ni eu bod wedi addasu eu gweithdrefnau yn dilyn y seminar gan gynnwys y BBC, y Cyngor Meddygol Cyffredinol a Chyngor Rhondda Cynon Taf.

Traweffaith hyn felly yw ystyriaeth fwy manwl a thrwyadl o effaith penderfyniadau polisi ar y Gymraeg. Bydd y gwaith hwn yn cyfrannu at wella cydymffurfiaeth â'r safonau gan gynyddu cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg.

Cynnal gweithdai

Cynhaliwyd arolygon o brosesau a threfniadau 11 o sefydliadau i ystyried effaith eu penderfyniadau polisi ar y Gymraeg. Pan welwyd bod trefniadau'n annigonol, dewiswyd ymyrraeth briodol i newid ymddygiad y sefydliadau a oedd yn cynnwys rhoi cyngor neu argymhellion neu rannu arfer da.

Defnyddio'r Gymraeg yn fewnol ac wrth ddarparu gwasanaethau

Penderfynodd Comisiynydd y Gymraeg bod angen cadarnhau bod gan gyrff cyhoeddus bolisi i sicrhau defnydd mewnol o'r Gymraeg yn y gweithle. Mae hyn yn ofynnol o dan safonau'r Gymraeg er mwyn sicrhau bod mwy o gyfleoedd ar gael i bobl ddefnyddio'r iaith mewn meysydd fel technoleg, hyfforddiant a datblygu, recriwtio a dethol, hyrwyddo, cynllunio'r gweithlu, cyfathrebu, adnoddau dynol, dathlu llwyddiant, a pholisïau.

Wrth gwblhau holiadur hunanasesu am eu defnydd mewnol o'r Gymraeg, nododd 15 o 25 awdurdod (awdurdodau lleol a'r parciau cenedlaethol) yn wreiddiol bod ganddynt bolisi. Yn dilyn ymateb ac argymhellion y Comisiynydd, erbyn hyn maent oll wedi mabwysiadu polisi.

Er mwyn casglu gwybodaeth fanylach dosbarthwyd holiadur yn gofyn i sefydliadau cyhoeddus sut maent yn mynd ati i hyrwyddo'r defnydd o'u gwasanaethau Cymraeg i'r cyhoedd. Yn gyffredinol roedd y canlyniadau yn galonogol, ond mae angen edrych ar sianeli newydd o gyfathrebu a sicrhau nad yw'r Gymraeg yn cael ei thrin yn llai ffafriol na'r Saesneg ar y cyfryngau cymdeithasol. Byddwn yn parhau â'r gwaith hwn yn y cyfnod sydd i ddod.

- 94% o'r sefydliadau sy'n gweithredu safonau'r Gymraeg (wnaeth ymateb i'r holiadur) sy'n cynnwys datganiad mewn gohebiaeth sy'n gwahodd cyswllt yn Gymraeg
- 98% o'r sefydliadau sy'n gweithredu safonau'r Gymraeg (wnaeth ymateb i'r holiadur) sy'n nodi'n glir fod tudalennau gwe ar gael yn Gymraeg
- 87% o'r sefydliadau sy'n gweithredu safonau'r Gymraeg (wnaeth ymateb i'r holiadur) sy'n datgan bod fersiwn Cymraeg ar gael o ddogfennau a ffurflenni

Rhannu arferion effeithiol

Er mwyn ceisio rhannu arferion effeithiol ymysg sefydliadau cyhoeddus a sicrhau nad ydynt yn dyblygu gwaith aethom ati i greu amryw o astudiaethau achos, gan gynnwys fideos perthnasol a fyddai'n hawdd eu rhannu. Hyd yn hyn mae astudiaethau wedi eu creu gyda'r Asiantaeth Safonau Bwyd, Llywodraeth Cymru a Chyngor Sir Ynys Môn. Maent yn mynd i'r afael â phynciau megis datblygu ymgyrchoedd marchnata dwyieithog effeithiol, creu strategaeth defnydd mewnol pellgyrhaeddol, a sut i weithredu strategaeth iaith mewn partneriaeth ag eraill.

Rhywbeth arall y'n ni'n cadw mewn cof yw: Un ymgyrch, dwy iaith. Ie, ry'n ni'n rhan o'r un ymgyrch ond mae'n iawn i Gymreigio fe, mae'n iawn i'r ddwy ymgyrch fod ychydig bach yn wahanol yn y ddwy iaith.

Asiantaeth Safonau Bwyd.

Fe wnaethon ni ystyried beth oedd yn uchelgais briodol o ystyried y cyd-destun gwleidyddol hefyd, ac o ystyried, os o'n ni wir am wneud newid o fewn ein ffordd ni o weithio, roedd dwyieithrwydd yn angenrheidiol.

Llywodraeth Cymru

Fe wnaethom hefyd roi sylw i offeryn dwyieithog a ddatblygwyd gan Arolygiaeth Gofal Cymru. Mae galluogi pobl i chwilio am ddarpariaeth gofal cymdeithasol a gofal plant dwyieithog a chyfrwng Cymraeg ledled Cymru yn hollbwysig i rieni.

Cynnig ymgynghoriadau clinigol drwy'r Gymraeg

Mae symud tuag at gynnig ymgynghoriadau clinigol yn Gymraeg yn gam mawr ymlaen i sicrhau gofal iechyd cynhwysfawr yn y Gymraeg. Mae cyhoeddi cynlluniau i wireddu hyn wedi bod yn heriol i'r sector oherwydd pwysau yn sgil pandemig COVID-19. Fodd bynnag, yn ystod y flwyddyn mae'r sefydliadau wedi bod yn gweithio gyda dogfen gyngor newydd y Comisiynydd i gyhoeddi cynlluniau pwrpasol. Bellach mae pum corff wedi cyhoeddi cynllun gyda thri pellach â drafftiau terfynol mewn lle. Mae'n deg nodi serch hynny fod cynnydd yn araf deg o safbwynt effaith y cynlluniau ar ddefnyddwyr, a byddwn yn pwysu i wella hyn yn y blynyddoedd sydd i ddod.

Diwrnod Hawliau'r Gymraeg

Cynhaliwyd Diwrnod Hawliau'r Gymraeg ar 7 Rhagfyr er mwyn tynnu sylw at wasanaethau Cymraeg sy'n cael eu cynnig gan sefydliadau cyhoeddus yng Nghymru.

Defnyddiwyd iaith arwyddo BSL yn y fideo a rhannwyd y fideo gyda sefydliadau a mudiadau o bob math ac ar ein gwefan a'n platfformau digidol gan gynnwys ein cyfri Instagram newydd. Cafodd yr hashnod **#Maegenihawl** ei weld gan 1.6 miliwn o bobl yn ystod yr ymgyrch a rhannwyd y cynnwys gan 130 o sefydliadau a mudiadau gwahanol ar draws Cymru. Ar ein platfformau digidol cyrhaeddwyd bron i 85,000 o gyfrifon. O ganlyniad i'r ymgyrch nododd y bobl ifanc a oedd yn rhan o'r ymgyrch eu bod yn fwy ymwybodol o sut mae defnyddio'r Gymraeg gyda sefydliadau ar draws Cymru.

Meddai Deio Owen:

Roedd ymgyrch 'Mae gen i hawl' yn gyfle gwych i hyrwyddo a gwneud sŵn dros yr hawliau sydd gennym ni fel pobl ifanc i ddefnyddio'r Gymraeg. Mae'n hanfodol bod myfyrwyr yn ymwybodol o'r cyfleoedd sydd ar gael iddyn nhw i ddefnyddio'r iaith, ac yn deall bod ganddyn nhw hawl i'w defnyddio ag eraill. Roedd cael cymryd rhan yn yr ymgyrch lwyddiannus hon yn gyfle gwych i ledaenu'r neges bod y Gymraeg yn perthyn i ni gyd a bod angen i ni ei defnyddio.

AMCAN 4: Cynyddu defnydd o'r Gymraeg gan sefydliadau ar draws pob sector

- Hwyluso defnyddio'r Gymraeg gyda busnesau ac elusennau drwy gynnal hyfforddiant, darparu canllawiau a rhannu arfer dda
- Mwy o ymrwymadau i ddefnyddio'r Gymraeg gan fusnesau ac elusennau
- Targedu'r sectorau canlynol yn benodol: Archfarchnadoedd, darparwyr iechyd a gofal, elusennau cenedlaethol, a banciau
- Cydweithio gyda chyrrff ariannu a rhwydweithiau er mwyn dylanwadu ar ragor o fusnesau ac elusennau i ddefnyddio'r Gymraeg
- Darparu cyngor am ffurfiau safonol enwau lleoedd Cymru gan roi amlygrwydd iddynt drwy ail lansio'r Rhestr o Enwau Lleoedd Safonol Cymru ar ei newydd wedd yn 2024. Datblygu ein gallu i ddarparu cyngor am ffurfiau enwau tirweddol a chyhoeddi canllawiau safoni i gefnogi'r gwaith

Rhwydweithio effeithiol

Yn ystod y flwyddyn rydym wedi cynnal amryw o weithdai a sesiynau hyfforddi gyda chynrychiolwyr o'r trydydd sector, elusennau a'r sector preifat. Nod y rhain yw cynyddu ymwybyddiaeth y sefydliadau o'r gwasanaethau a'r gefnogaeth Gymraeg sydd ar gael a'u hannog i ddefnyddio mwy o'r Gymraeg yn naturiol yn eu gweithgareddau busnes dyddiol. Mae diddordeb mawr yn y sesiynau hyn a chanmoliaeth i'r cynnwys. Maent hefyd yn gyfle i rannu arferion llwyddiannus sefydliadau eraill.

Nifer y sesiynau a gynhaliwyd:

- 3 rhwydwaith elusennau
- 13 o sesiynau hyfforddi
- 193 o fynychwyr

Y Cynnig Cymraeg

Y Cynnig Cymraeg yw cydnabyddiaeth y Comisiynydd i sefydliadau sydd wedi creu Cynllun Datblygu'r Gymraeg. Mae'n gyfle i gyrff nad ydynt yn dod o dan safonau'r Gymraeg i ddangos i'w defnyddwyr eu bod yn ymfalchïo yn yr iaith Gymraeg ac yn barod i'w defnyddio. Dros y flwyddyn ddiwethaf mae'r gwaith o hybu a hyrwyddo'r cynllun hwn wedi cynyddu ac mae cryn ddiddordeb ynddo gydag 86 o sefydliadau wedi cwblhau'r asesiad sy'n creu Cynllun Datblygu'r Gymraeg.

Cynhaliwyd digwyddiad penodol yn Eisteddfod yr Urdd i wobrwyo rhai a oedd wedi derbyn y gydnabyddiaeth, ac yn y Sioe Amaethyddol cynhaliwyd sgwrs gyda sefydliadau a oedd wedi ei dderbyn er mwyn annog eraill i fynd amdani.

Roedd yn braf iawn gweld yr archfarchnad gyntaf, sef Lidl, yn derbyn y gydnabyddiaeth yn ystod y flwyddyn. Gobeithio y bydd mwy yn parhau i ddilyn esiampl y sefydliadau hyn dros y blynyddoedd nesaf. Mabwysiadodd Cyngor Celfyddydau Cymru y Cynnig Cymraeg ac mae bellach yn cael ei gynnwys fel amod i gyrff sy'n cael eu hariannu ganddynt.

- Nifer y sefydliadau sydd wedi derbyn y Cynnig Cymraeg: 70
- Nifer y sefydliadau sydd dan ystyriaeth: 86

Yn Lidl, rydym yn teimlo'n angerddol am y cymunedau rydyn ni'n eu gwasanaethu ac am gefnogi'r hyn sy'n wirioneddol bwysig i'n cwsmeriaid. Byddwn yn parhau i chwilio am ffyrdd lle gallwn gefnogi'r iaith Gymraeg, sydd yn elfen mor bwysig o hunaniaeth a threftadaeth ein cymunedau.

Ute Thomas, Cyfarwyddwr Rhanbarthol Lidl yng Nghymru

Roedd cydweithio â thîm Comisiynydd y Gymraeg i greu ein Cynnig Cymraeg yn broses bositif iawn. Rydym yn gweld y Gymraeg fel sgil ddefnyddiol iawn i'r bobl sy'n gweithio yn Boots ac yn hynod falch fod llawer o'n fferyllwyr yn gallu siarad Cymraeg ac yn medru rhoi cyngor i gwsmeriaid yn eu dewis iaith.

Andy Francis, Rheolwr Boots yng Nghymru

Pwysigrwydd enwau lleoedd

Mae'r diddordeb yn enwau lleoedd Cymru mor fyw ag erioed ac mae'r Comisiynydd wedi ymestyn ein cyfrifoldebau yn ystod y flwyddyn ddiwethaf i gynnig cyngor arbenigol am enwau tirweddol, enwau safleoedd Cadw, ac enwau Cymraeg ar lefydd yn Lloegr a thu hwnt.

Un enghraifft o'r gwaith newydd hwn yw'r prosiect peilot ar y cyd â Pharc Cenedlaethol Eryri i safoni enwau 200 o lynnoedd. Mae Panel Safoni Enwau Lleoedd y Comisiynydd wedi cyflwyno argymhellion i'r Parc ynghylch yr enwau hyn yn dilyn ystyried tystiolaeth am ffurfiau hanesyddol yn ogystal â defnydd lleol drwy wardeiniaid y Parc. Mae potensial i'r gwaith hwn warchod yr enwau hyn i'r genhedlaeth nesaf drwy eu cysoni a'u cywiro ar fapiau swyddogol, deunydd hysbysebu ac arwyddion.

Mae'r gwaith hefyd wedi caniatáu i'r Panel lunio egwyddorion er mwyn ymdrin ag enwau tebyg at y dyfodol. Mae'r rhain wedi eu cynnwys yng Nghanllawiau Safoni Enwau Lleoedd Cymru er mwyn i eraill eu defnyddio, a'r dymuniad nawr yw sicrhau adnodd er mwyn cynnal prosiect tebyg ar enwau copaon.

Fel Awdurdod, rydym yn falch iawn o'r cydweithio sy'n digwydd gyda swyddogion Comisiynydd y Gymraeg ym maes enwau lleoedd. Mae'r cywaith hwn yn rhoi'r gallu i'r Awdurdod ymgynghori â Phanel o arbenigwr annibynnol, sy'n atgyfnerthu'r wybodaeth leol a diwylliannol gyfoethog am enwau lleoedd lleol sy'n bodoli ymysg staff ac aelodau'r Awdurdod. Mae ein henwau lleoedd yn rhan annatod o'n treftadaeth ddiwylliannol yma yn Eryri, ac mae eu gwarchod a chodi ymwybyddiaeth ohonynt yn greiddiol i'r ffordd y mae'r Awdurdod yn cyflawni pwrpasau'r Parc Cenedlaethol. Mae'r bartneriaeth yn un fywiog a ffrwythlon ac rydym yn edrych ymlaen at barhau i gydweithio a chyflawni'r nod o gywiro a chysoni ffurfiau ar fapiau ac mewn cyhoeddiadau eraill.

Naomi Jones
Pennaeth Treftadaeth Ddiwylliannol
Awdurdod Parc Cenedlaethol Eryri

Cyfathrebu

Swigen oren 'Iaith Gwaith' sy'n annog pobl i ddefnyddio'r Gymraeg

Mae dosbarthu a rhannu nwyddau Iaith Gwaith wedi bod yn gynllun poblogaidd gan y Comisiynydd ers nifer o flynyddoedd. Rydym yn ymateb i geisiadau gan bob math o sefydliadau ar draws bob sector, ac yn dosbarthu bron i 50,000 o gortynnau gwddf a bathodynau sy'n dangos bod gweithwyr o bob math yn medru, ac yn awyddus i ddefnyddio'r Gymraeg. Dros y misoedd diwethaf mae'r cynllun wedi mynd o nerth i nerth gyda'r niferoedd sy'n ymweld â'r wefan ac yn derbyn nwyddau yn cynyddu'n fawr.

Cynhaliodd Dr Awel Vaughan-Evans, darlithydd ym Mhrifysgol Bangor, ymchwil i ddarganfod pa giwiau (arwyddion), yn cynnwys y logo Iaith Gwaith, sydd fwyaf effeithiol o ran ysgogi pobl i ddechrau sgysiau yn Gymraeg mewn siopau, swyddfeydd, a manau cyhoeddus eraill.

Meddai Dr Vaughan-Evans:

Roeddem eisiau profi pa adnodd oedd fwyaf effeithiol fel ciw i annog pobl i ddechrau sgwrs yn Gymraeg. Y prif ganlyniad oedd bod pobl yn fwy tebygol o ddewis Cymraeg fel iaith i'w siarad pan oedd y logo yn bresennol. Roedd y logo yn effeithiol ar ffurf poster a chortyn gwddf, ond roedd y cortyn gwddf yn fwy effeithiol na'r poster ar ei ben ei hun.

Mae gwisgo bathodyn hefyd yn gymorth i ddysgwyr y Gymraeg fod yn hyderus i ddefnyddio'r iaith. Meddai un dysgwr sy'n gweithio i'r Gwasanaeth Iechyd:

Diolch am y swigen oren, nes i ddysgu Cymraeg fel oedolyn. Dwi'n rhugl nawr. Heb y bathodyn, faswn i ddim wedi bod mor hyderus i ddefnyddio'r iaith. Nawr dw i'n gallu siarad Cymraeg bob dydd - diolch o galon.

Yn ôl David Thomas, sy'n rhedeg ei fusnes ei hun, ac a enillodd wobr dysgwr y flwyddyn yn yr Eisteddfod AmGen yn 2021:

Dwi'n hapus iawn pan dwi'n siopa a dwi'n gweld rhywun yn gwisgo'r bathodyn oren Cymraeg achos dwi'n gwybod 'mod i'n gallu siarad yr iaith gyda rhywun arall.

Cofio Aled Roberts yn yr Eisteddfod Genedlaethol a chodi ymwybyddiaeth o addysg uwchradd cyfrwng Gymraeg.

Yn ystod Eisteddfod Genedlaethol Tregaron 2022 cynhaliwyd digwyddiad i gofio am fywyd a gwaith Aled Roberts, Comisiynydd y Gymraeg 2019-2022. Roedd sicrhau bod pobl ifanc yng Nghymru yn cael derbyn addysg Gymraeg ac yn medru byw a gweithio'n Gymraeg wedi iddynt adael yr ysgol yn bwysig iawn i Aled. Yr oedd y panel trafod a drefnwyd yn cynnwys cynrychiolwyr o goleg chweched dosbarth, ysgol uwchradd, ac UCAC (Undeb Cenedlaethol Athrawon Cymru). Yn ogystal â'r sgwrs banel crëwyd fideos yn arbennig ar gyfer y digwyddiad a oedd yn crynhoi barn pobl ifanc am bwysigrwydd y Gymraeg y tu fewn a thu allan i'r ysgol.

Meddai un o'r disgyblion o Ysgol Bro Pedr:

Mae derbyn addysg chweched dosbarth drwy gyfrwng y Gymraeg wedi rhoi llawer o gyfleoedd i fi. Mae'n gallu agor drysau mewn bywyd y tu fewn a thu allan i'r ysgol.

Meddai disgybl arall o chweched dosbarth Ysgol Gyfun Gymunedol Penweddig:

Mae gennym ni yn y chweched dosbarth rôl hanfodol i'w chwarae wrth hyrwyddo'r Gymraeg i weddill yr ysgol, yn enwedig gyda'r disgyblion ieuengaf, gan ddangos esiampl iddyn nhw a gobeithio y byddan nhw hefyd eisiau parhau â'u haddysg a'u gyrfa yn y Gymraeg.

Rheoli a gweithredu

Sylwebaeth ar berfformiad ariannol

Corfforaeth undyn yw Comisiynydd y Gymraeg a ariennir gan Weinidogion Cymru. Yr hyn a ddyrannwyd gan Weinidogion Cymru ar gyfer y flwyddyn 1 Ebrill 2022 hyd 31 Mawrth 2023 oedd £3,133,000 (2021-22: £3,207,000) o gyllideb refeniw, £245,000 (2021-22: £256,000) o gyllideb cyfalaf, a £216,000 (2021-22: £116,000) o gyllideb heb fod yn arian parod ar gyfer dibrisiant ac amorteiddiant. Y gwariant net ar ôl llog yn ystod y flwyddyn oedd £3,266,000 (2021-22: £3,306,000).

	2021-22 Alldro £000	2022-23 Alldro £000	2022-23 ¹ Cyllideb £000	2023-24 ² Cyllideb £000
Costau swyddogion	2,410	2,410	2,467	2,594
Gweinyddu				
Llety : rhent/lesoedd	119	20	20	17
Llety : costau eraill	116	120	134	129
Dadfeiliadau swyddfa	26	8	-	-
Teithio a chynhaliaeth	5	23	25	36
Hyfforddiant a recriwtio	56	42	36	36
Cyfreithiol a phroffesiynol	211	157	142	147
Technoleg gwybodaeth	112	116	110	138
Cyfathrebu	13	15	15	15
Ffi archwilwyr allanol	17	18	16	20
Gweinyddu arall	16	12	10	10
	691	531	508	548
Costau prosiect TG	61	11	10	-
Rhaglenni eraill	81	145	131	127
Llog net a dalwyd	1	4	5	4
Gwariant Refeniw Net	3,244	3,101	3,121	3,273
Dibrisiant ac amorteiddiant	62	69	89	172
Dibrisiant asedau Hawl i Ddefnydd	-	96	96	84
Gwariant net ar ôl llog	3,306	3,266	3,306	3,529

¹ Cyllideb fewnol derfynol cytunwyd gan y Tîm Rheoli ym mis Mai 2022

² Cyllideb fewnol derfynol cytunwyd gan y Tîm Rheoli ym mis Mawrth 2023

Noder bod y dadansoddiad yn y tabl uchod wedi ei addasu ar gyfer blynyddoedd ariannol 2022-23 a 2023-24 er mwyn adlewyrchu triniaeth safon cyfrifyddu IFRS16 (Lesoedd) daeth yn weithredol o 01/04/2022.

Uchafbwyntiau'r perfformiad ariannol

Alldro Gwariant Refeniw Net ar gyfer blwyddyn ariannol 2022-23 oedd £3,101,000. Mae hyn yn danwariant o £32,000 yn erbyn y Gyllideb Refeniw o £3,133,000, a gymeradwywyd gan y Senedd. Tra nad oes modd gorwario, nod y Comisiynydd yw gwneud defnydd priodol o'r gyllideb sydd ar gael, gan gyfeirio adnoddau i feysydd sy'n gyson â'r amcanion strategol a sicrhau gwerth am arian. Gwnaethpwyd newidiadau i'r gyllideb o fewn y flwyddyn, gan gyfeirio cyllid ychwanegol i feysydd megis hyfforddiant a rhaglenni eraill.

Y prif resymau dros y tanwariant oedd:

- lefel uchel o drosiant staff yn chwarter olaf y flwyddyn; a
- gostyngiad, i'w gymharu â'r rhagolwg, yng nghost dadfeiliadau; oherwydd y newid yn y gyfradd ddisgownt a gynghorir gan Drysorlys EM.

Ecwiti trethdalwyr ar ddiwedd y cyfnod oedd £166,000, i'w gymharu â diffyg o £125,000 ar 31/03/2022. Y prif reswm am y cynnydd mewn ecwiti yw lefel y buddsoddiad mewn asedau sefydlog anghyfyrrdadwy (System Rheoli Achosion) yn ystod y flwyddyn. Fel y nodwyd yn 2021-22, gall diffyg godi ar Ecwiti'r Trethdalwr oherwydd nad yw'r Comisiynydd yn gallu tynnu cyllid Cymorth Grant i lawr, cyn bod angen.

Costau swyddogion

Roedd gwariant ar gyflogaeth yn gyson â gwariant 2021-22 ond £57,000 yn llai na'r gyllideb ar gyfer y flwyddyn, er bod heriau cyllidebol wedi'u gosod.

- Talwyd codiad cyflog o 4%, yn unol â setliad Llywodraeth Cymru, roedd hyn dros £50,000 yn ychwanegol i'r hyn cyllidwyd

Arbedwyd gwariant oherwydd nifer o ffactorau, megis:

- swyddi cyfnodau mamolaeth nad oedd angen eu llenwi;
- lleihad yn y cronid tâl gwyliau, wrth i staff leihau nifer y diwrnodau'n cario drosodd i'r flwyddyn ganlynol;
- ôl-lenwi swyddi ar rychwant cyflog is yn sgil llenwi rôl y Comisiynydd dros dro; a
- trosiant staff uwch yn arwain at bylchau dros-dro yn y strwythur.

Llety: rhent /lesoedd swyddfa

Bu newid i driniaeth y costau rent ar y prydles i yn sgil mabwysiadu safon cyfrifyddu IFRS16 Prydlesi ar 01/04/2022. Effaith hyn yw bod llifoedd arian disgowntiedig y prydlesi wedi eu trin fel asedau hawl i ddefnydd a rhwymedigaeth lesoedd cysylltiedig, ar y fantolen. Yn hytrach na chost net y rhent, caiff dibrisiant yr ased hawl i ddefnydd a'r llog ar y rhwymedigaeth eu cyfrifo trwy'r datganiad o wariant net cynhwysfawr. Roedd costau'r prydlesi yn y flwyddyn yn gyson â'r gyllideb.

Llety: costau eraill

Bu arbedion as cytundebau cynnal y swyddfeydd ar ddechrau'r flwyddyn, oherwydd nid oedd angen y gwasanaethau glanhau nes bod y staff wedi dychwelyd i'r swyddfeydd wedi absenoldeb covid-19. Bu arbedion ar gostau trydan a nwy oherwydd llai o ddefnydd, er y cynnydd yn y prisiau. Er hyn, bu cynnydd yng nghostau gwasanaethau'r landlordiaid a chynnydd i'r darpariaethau ar gyfer dadfeiliadau.

Teithio a chynhaliaeth

Mae gwariant yn y blynyddoedd diweddar wedi bod yn ised oherwydd cyfyngiadau covid-19. Gyda chodi'r cyfyngiadau, cynlluniwyd cyllideb bwrpasol ar gyfer cyfarfodydd mewnol ac ymgysylltu gyda rhanddeiliaid allanol. Roedd tanwariant o £2,000 yn erbyn y gyllideb ar ddiwedd y flwyddyn.

Hyfforddiant, recriwtio a lles

Oherwydd tanwariant mewn meysydd eraill, daeth cyfle i gynyddu'r gyllideb ar hyfforddiant yn ystod y flwyddyn. Targedwyd y gwariant ychwanegol o £7,000 ar feysydd lle'r oedd gofynion penodol wedi'u hadnabod megis, arweinyddiaeth strategol, ymwybyddiaeth gyfreithiol, rheoli cwynion yn y sector gyhoeddus, a chysiau rheoli.

Cyfreithiol a phroffesiynol

Bu gorwariant o £6,000 yn erbyn y gyllideb. Er bod gwariant ar gyngor cyfreithiol cyffredinol tua £14,000 yn llai na'r gyllideb, mae costau achosion Tribiwnlys y Gymraeg wedi cynyddu, gyda'r angen i ddarparu am gostau sylweddol mewn perthynas ag achos TYG/22/01.

Yn ogystal, roedd mwy o anghenion cyfieithu, arweiniodd at orwariant o £6,000. Hefyd roedd angen cyngor ymgynghorwyr ar faterion recriwtio a treth ar werth.

Technoleg gwybodaeth

Roedd costau technoleg gwybodaeth rhyw £6,000 yn uwch na'r gyllideb, oherwydd ffactorau amrywiol. Roedd cynnydd i rai costau megis:

- gwariant ar brosiectau, y rhai mwyaf sylweddol oedd uwchraddio isadeiledd, rhwydweithiau a systemau diogelwch, er mwyn caniatáu staff i dychwelyd i'r swyddfeydd;
- uwchraddio ffonau symudol i dechnoleg iPhone mwyaf diweddar; a
- chostau trwyddedau a defnydd tenantiaeth Microsoft yn y cwmwl yn uwch, oherwydd cynnydd yn nifer y defnyddwyr a chynnydd i'r llif a'r data'n cael ei gadw.

Arbedwyd gwariant oherwydd ffactorau eraill, megis:

- ni fu gwariant ar trwyddedau ar gyfer defnyddwyr arferol y System Rheoli Achosion oherwydd nad yw'r system wedi ei roi ar waith eto;
- arbedion ar gymorth TG, yn dilyn penodi cyflenwr newydd; a
- defnydd gwasanaethau ffôn ac argraffu yn llai oherwydd lefel isel o staff yn y swyddfeydd.

Prosiect Technoleg Gwybodaeth

Mae'r tabl isod yn dadansoddi'r gwariant ar y prosiect:

	Costau Staffio £000	Costau Prosiect £000	Asedau Sefydlog £000	Cyfanswm £000
Adnoddau staff ar secondiad	13	-	-	13
Costau trwyddedau	-	11	-	11
Red Cortex – System Rheoli Achosion	-	-	237	237
Red Cortex – Cronfa Enwau Lleoedd	-	-	5	5
	13	11	242	266

O'r cyfanswm gwariwyd £261,000 ar ddatblygiad y System Rheoli Achosion, sef adnoddau rheoli prosiect, trwyddedau ar gyfer y feddalwedd a chostau datblygu'r feddalwedd gyda'r partner allanol. O'r cyfanswm, mae'r elfen sydd wedi'i drin fel asedau sefydlog wedi'i gategoreiddio yn erbyn y gyllideb cyfalaf a'r gweddill yn erbyn y gyllideb referniw

Gwariant Rhaglenni eraill

Bu modd gosod cyllideb rhaglenni yn 2022-23 sylweddol uwch na'r gwariant a fu yn y blynyddoedd diweddar. Wrth i wariant a blaenoriaethau newid yn ystod y flwyddyn, dyrannwyd cyllid ychwanegol o £14,000 ar gyfer amryw rhaglenni, er mwyn caniatáu cyfanswm gwariant o £145,000.

Mae manylion am ganlyniadau'r prif brosiectau a gyflawnwyd yn 2022-23 yn yr adran ar weithgareddau a chyflawniadau'r sefydliad ar dudalennau 9 i 29.

Rhan 2 - Atebolrwydd

	Tudalen
Datganiad Llywodraethiant Blynyddol	35
Adroddiad Cydraddoldeb	45
Adroddiad Taliadau Cydnabyddiaeth ac Adroddiad Staff	49
Datganiad o Gyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu	60
Tystysgrif ac adroddiad archwilydd annibynnol gan Archwilydd Cyffredinol Cymru i'r Senedd	61

Adroddiad a Datganiad Llywodraethiant Blynyddol 2022-23

Fel y Swyddog Cyfrifyddu mae gennyf gyfrifoldeb personol am drefnu, rheoli a staffio Comisiynydd y Gymraeg yn gyffredinol. Mae'n rhaid i mi sicrhau bod safon uchel o reolaeth ariannol yn y sefydliad a bod ei systemau a'i weithdrefnau ariannol yn hyrwyddo proses effeithlon a darbodus o gynnal busnes a diogelu priodoldeb a rheoleidd-dra ariannol.

Diben y fframwaith llywodraethu

Nod y fframwaith llywodraethu yw cadw fy annibyniaeth fel Comisiynydd y Gymraeg a chydbwyso'r annibyniaeth honno â'm hatebolrwydd am yr arian cyhoeddus rwyf yn ei wario. Fel Swyddog Cyfrifyddu rwyf yn atebol i Senedd Cymru, Gweinidogion Cymru, Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Senedd Cymru, Tŷ'r Cyffredin a Phwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus Tŷ'r Cyffredin. Diffinnir Comisiynydd y Gymraeg drwy statud fel corfforaeth undyn a chanddo bwerau a chyfrifoldebau sy'n deillio o Ran 2, Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Mae'r fframwaith llywodraethu yn cynnwys y systemau, y prosesau, y diwylliant a'r gwerthoedd sy'n pennu'r ffordd y caiff Comisiynydd y Gymraeg ei gyfarwyddo ac a ddefnyddir i'w ddwyn i gyfrif am ei weithgareddau. Mae'r system rheolaeth fewnol yn rhan sylweddol o'r fframwaith llywodraethu gyda'r nod o reoli risg i lefel resymol.

Mae Datganiad Llywodraethiant parhaol Comisiynydd y Gymraeg i'w gael ar y wefan gorfforaethol.

Cynllunio strategol ac adolygu perfformiad

Mae gan y Comisiynydd Gynllun Strategol ar gyfer y cyfnod 2022–25. Mae'r cynllun yn cynnwys eglurhad o ddatganiad gweledigaeth y Comisiynydd, amcanion strategol hir dymor a blaenoriaethau mesuradwy i'w cyflawni yn ystod oes y strategaeth. Rhoddir y cynllun ar waith drwy gynllun gweithredol blynyddol ac adroddir ar gyflawniad y cynllun yn chwarterol. Mae'r adroddiad blynyddol wedi ei strwythuro yn unol â'r cynllun strategol ac yn adrodd ar ei gyflawniad.

Dirprwy Gomisiynydd

Yn unol ag adrannau 12 a 13 y Mesur, mae'n ofynnol i Gomisiynydd y Gymraeg benodi Dirprwy Gomisiynydd. Bydd y Dirprwy Gomisiynydd yn dirprwyo i Gomisiynydd y Gymraeg yn ystod cyfnodau gwyliau a salwch ac ar unrhyw adeg arall ar gais Comisiynydd y Gymraeg neu mewn sefyllfaoedd anrhagweladwy. Parhaodd Gwenith Price i arfer pwerau Comisiynydd y Gymraeg a gweithredu fel swyddog cyfrifyddu hyd nes i Efa Gruffudd Jones ymgymryd â'i dyletswyddau fel Comisiynydd y Gymraeg ar 9 Ionawr 2023. Ysgwyddodd Dyfan Sion gyfrifoldebau dirprwyo dros dro a phenodwyd Siân Elen McRobie yn Gyfarwyddwr Strategol dros dro yn gyfrifol am waith rheoleiddio, llywodraethiant ac adnoddau dynol am yr un cyfnod.

Galluogodd y trefniadau hyn i'r sefydliad barhau i weithredu, cyflawni ei gynllun gweithredol a sicrhau bod staff yn gallu bwrw ymlaen â'u gwaith yn gyson â Chynllun Strategol 2022-25.

Tîm Rheoli

Mae'r Tîm Rheoli, sy'n cael ei gadeirio gan y Comisiynydd ac yn cynnwys y ddau Gyfarwyddwr, yn rheoli holl swyddogaethau a gweithgareddau'r Comisiynydd. Y Tîm Rheoli sy'n gyfrifol am arwain, cytuno a chyflawni gweledigaeth strategol y Comisiynydd, polisïau a gwasanaethau i'r cyhoedd a rhanddeiliaid eraill. Bu newidiadau yn aelodaeth y Tîm Rheoli fel a ganlyn:

Gwenith Price, Cyfarwyddwr Strategol a Dirprwy Gomisiynydd
(yn arddel pwerau'r Comisiynydd o 14/02/2022 hyd at 08/01/2023)

Efa Gruffudd Jones, Comisiynydd y Gymraeg
(o 09/01/2023 ymlaen)

Dyfan Sion, Cyfarwyddwr Strategol a Dirprwy Gomisiynydd dros dro
(hyd at 30/12/2022)

Siân Elen McRobie, Cyfarwyddwr Strategol dros dro
(rhwng 08/04/2022 a 08/01/2023)

Lowri Williams, Cyfarwyddwr Strategol
(o 09/01/2023 ymlaen)

Pwyllgor Archwilio a Risg

Y Pwyllgor Archwilio a Risg sy'n gyfrifol am ddarparu cyngor a sicrwydd annibynnol i'r Swyddog Cyfrifyddu a'r Tîm Rheoli ar ddigonolrwydd ac effeithiolrwydd rheolaeth fewnol a rheoli risg. Cafodd cylch gorchwyl y Pwyllgor Archwilio a Risg ei adolygu ym mis Medi 2022 gan gymryd i ystyriaeth arfer da ac anghenion y sefydliad. Mae'r newidiadau a wnaed wedi bod yn fuddiol i'r aelodau wrth gynnig cyngor a sicrwydd i'r Comisiynydd. Mae'r Pwyllgor Archwilio a Risg yn datgan barn yn flynyddol am reolaeth fewnol a rheoli risg.

Fel rhan o'r cylch gwaith mae'r Pwyllgor yn derbyn adroddiad cyllid ac adroddiad cynnydd chwarterol ar y Cynllun Gweithredol, sydd wedi cael eu cymeradwyo gan y Tîm Rheoli. Mae'r Tîm Rheoli a'r Rheolwr Risg yn mynychu pob un o gyfarfodydd y pwyllgor; ac yn ogystal, mae cynrychiolwyr o'r archwilwyr mewnol ac allanol yn cael eu gwahodd i fynychu'r cyfarfodydd.

Dwy waith y flwyddyn mae sesiynau briffio a hyfforddiant ar faterion perthnasol ar gyfer yr aelodau yn cael eu cynnal o flaen cyfarfodydd llawn y Pwyllgor. Mae'r Pwyllgor hefyd yn parhau i gynnal trafodaethau gyda'r Comisiynydd, yn ogystal â chyfarfodydd preifat gyda'r archwilwyr mewnol ac allanol.

Mae pedwar aelod annibynnol ar y pwyllgor; ac mae trefn mewn lle sy'n caniatáu i aelodau ymddeol ar wahanol adegau er mwyn sicrhau parhad profiad a gwybodaeth. Cyfarfu'r Pwyllgor Archwilio a Risg ar bump achlysur yn ystod blwyddyn ariannol 2022-23.

Dyma fanylion presenoldeb aelodau'r Pwyllgor Archwilio a Risg ar gyfer y flwyddyn:

	Meh 22	Awst 22	Medi 22	Rhag 22	Maw 23
Mair Gwynant (Cadeirydd)	✓	✓	✓	✓	✓
Iorwen Brooks-Jones	✓	✓	✓	✓	✓
Liz Aitken	✓	✓	✓	✓	✓
Alan Davies	✓	✓	✓	✓	✓

Sylwadau Cadeirydd y Pwyllgor Archwilio a Risg, Mair Gwynant:

“Yn seiliedig ar waith y Pwyllgor dros y flwyddyn, cafwyd cadarnhad fod yr adroddiadau a rannwyd a’r trafodaethau gyda’r Comisiynydd a’r swyddogion yn rhoi sicrwydd i’r Pwyllgor fod yna drefniadau, polisiâu a phrosesau yn ei lle er mwyn sicrhau llywodraethiant effeithiol; bod yna drefniadau ariannol effeithiol; bod system mewn lle i reoli risg; a bod rheolaeth fewnol yn gadarn. Bydd y Pwyllgor yn parhau i graffu ar waith y sefydliad er mwyn sicrhau gwelliant parhaus, llywodraethiant safonol ac ymateb priodol i unrhyw risgiau sy’n codi.”

Panel Cyngori Comisiynydd y Gymraeg

Yn unol â gofynion Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, mae gan Gomisiynydd y Gymraeg Banel Cyngori. Penodir aelodau'r Panel Cyngori gan Weinidogion Cymru am gyfnod o dair blynedd. Caiff y Comisiynydd ymgynghori â'r Panel Cyngori ynghylch unrhyw fater. Mae cylch gwaith y Panel Cyngori i'w weld ar ein gwefan. Cynhaliwyd pedwar cyfarfod o'r Panel Cyngori yn ystod y flwyddyn.

Dyma fanylion presenoldeb yr aelodau yn ystod y flwyddyn:

	Meh 2022	Hyd 2022	Rhag 2022	Maw 2023
Gwyn Williams (Cadeirydd)	✓	✓	✓	✓
Nia Elias	✓	✓	✓	✓
Anne Davies	✓	✓	✓	✓
Elin Maher	✓	✓	✓	✓
Rona Aldrich	✓	✓	✓	✓

Bu cyd-weithio agos rhwng Cadeirydd y Pwyllgor Archwilio a Chadeirydd y Panel Cyngori ar ddechrau'r flwyddyn ariannol yn darparu cyngor ar gyfer y Dirprwy Gomisiynydd a chyd gysylltu â Llywodraeth Cymru. Darparwyd cefnogaeth i dîm rheoli'r Comisiynydd wrth i swyddogion ymgymryd â swyddi dros dro.

Archwilwyr

Paratowyd cynllun archwilio mewnol 2022-23 gan yr archwilwyr mewnol, cwmni TIAA ym mis Ebrill 2022 ac fe'i cymeradwywyd gan y Comisiynydd a'r Tîm Rheoli ar y 31 Mai 2022. Cadarnhawyd y rhaglen archwilio gan y Pwyllgor Archwilio a Risg yng nghyfarfod mis Mehefin 2022 y Pwyllgor.

Yn unol ag Atodlen 1 Rhan 5 o'r Mesur, Archwilydd Cyffredinol Cymru sy'n gyfrifol am archwilio cyfrifon y Comisiynydd.

Diogelu Data

Ni dderbyniwyd cais gwrthrych am wybodaeth o dan Ddeddfwriaeth Diogelu Data yn ystod y flwyddyn (2021-22: 0 cais). Parhawyd i sicrhau cydymffurfio â'r ddeddfwriaeth diogelu data gan gynnwys y Rheoliadau Cyffredinol ar Ddiogelu Data 2018 a Deddf Diogelu Data 2018. Yn flynyddol bydd y Comisiynydd yn sicrhau bod cofnodion cywir yn cael eu cadw a bod gwybodaeth bersonol unigolion yn cael ei phrosesu ar gyfer pwrpas y prosesu, ar y sail gyfreithiol ar gyfer y prosesu, a bod cyfnodau cadw a manylion technegol y sefydliad yn cael eu cynnal gan fesurau diogelwch addas.

Fel rhan o strategaeth TG y Comisiynydd, derbyniwyd achrediad CyberEssentials+ ar 18/07/2023, ac mae'r Comisiynydd yn gweithio tuag at achrediad IASME Governance. Mae gan y Comisiynydd gynllun gweithredu seibr gadernid, sy'n cynnwys camau gweithredu yn codi o argymhellion yr archwilwyr mewnol, Archwilio Cymru, y Comisiynydd Gwybodaeth ac asesiadau mewnol ar Fframwaith Risgiau Diogelwch argymhellir gan Lywodraeth y DU.

Un o amcanion y cynllun gweithredu diogelwch yw anelu i fod yn flaengar o ran materion seibr ddiogelwch a materion technoleg gwybodaeth yn gyffredinol. Mae sicrhau achrediad IASME Governance yn ystod blwyddyn ariannol 2023-24 yn flaenoriaeth i'r Comisiynydd.

Rhyddid gwybodaeth

Derbyniwyd 8 cais am wybodaeth o dan Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth 2000 yn ystod y flwyddyn (2021-22: 10 cais). Ymatebwyd i'r ceisiadau yma o fewn y terfynau amser a nodir gan y Ddeddf.

Gwaith rheoleiddwyr eraill

Ni chynhaliwyd ymchwiliadau i weithrediadau Comisiynydd y Gymraeg yn ystod 2022-2023 gan unrhyw reoleiddwyr allanol yn dilyn cwyn neu achosion diogelu data.

Cwynion yn erbyn y sefydliad

Mae gennym weithdrefn gwyno benodol os bydd unigolyn am gwyno am weithredoedd neu anweithiau'n ymwneud ag arfer swyddogaethau'r Comisiynydd. Ceir copi o'r weithdrefn hon ar ein gwefan. Ni dderbyniwyd cwyn yn erbyn y sefydliad yn ystod 2022-23 (2021-22: 0 cwyn).

Cofrestr buddiannau

Caiff y gofrestr buddiannau ei diweddarau ddwywaith y flwyddyn; yn ogystal â'r broses ffurfiol gofynnir i aelodau o'r Tîm Rheoli; Cyfarfod Dyfarnu'r Comisiynydd; y Pwyllgor Archwilio a Risg, a'r Panel Cynghori gofnodi unrhyw fuddiannau ar ddechrau'r cyfarfodydd.

Ni chafwyd trafodion materol perthnasol yn ystod y flwyddyn â sefydliadau lle roedd y Comisiynydd, y cyfarwyddwyr neu'r uwch swyddogion, nac unrhyw aelodau o'u teuluoedd, mewn swyddi dylanwadol. Ceir gwybodaeth am fuddiannau'r Tîm Rheoli ar wefan y Comisiynydd.

Adrodd ar Gynaliadwyedd a Deddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016

O dan Ddeddf yr Amgylchedd, rhaid i'r Comisiynydd gyhoeddi cynllun sy'n egluro'r camau gweithredu i'w cymryd er mwyn cydymffurfio â'r ddyletswydd hon. Bydd yn cael ei adolygu bob tair blynedd ochr yn ochr ag adroddiad sy'n egluro sut mae'r Comisiynydd wedi cydymffurfio â'r ddyletswydd.

Roedd swyddfeydd y Comisiynydd yn parhau i fod ar gau hyd at fis Medi 2022. Wedi hynny rhoddwyd dewis i staff i weithio'n 'hybrid' gyda threfn i archebu lle o fewn swyddfeydd y Comisiynydd ar ddyddiau penodol. O ganlyniad, mae gallu'r Comisiynydd i adrodd ar faterion amgylcheddol wedi bod yn gyfyng. Mae arferion gweithio o bell wedi arwain at fanteision amgylcheddol cadarnhaol ac yn cynnig cyfle i staff y Comisiynydd weithio'n fwy hyblyg a chael gwell cydbwysedd rhwng bywyd a gwaith.

Cyflwynwyd polisi gweithio'n 'hybrid' er mwyn ffurfioli'r dull yma o weithio i holl swyddogion y Comisiynydd ym mis Medi 2022. Mae'r polisi yma yn galluogi swyddogion i barhau i wneud penderfyniadau am eu hamgylchedd gwaith a'u presenoldeb yn y swyddfa. Bydd y dull hwn o weithio yn cael ei fonitro dros y deuddeg mis nesaf er mwyn asesu anghenion staff ac i ystyried maint a dichonolrwydd swyddfeydd wrth weithredu'r dull hybrid yma o weithio. Nid yw swyddogion wedi bod yn teithio, a mae hynny yn ei dro wedi cyfrannu at leihau ôl troed carbon y Comisiynydd. Mae'r buddsoddiad mewn meddalwedd a chaledwedd technoleg gwybodaeth dros y deuddeg mis diwethaf hefyd wedi cynyddu effeithlonrwydd offer y sefydliad sydd yn ei dro yn lleihau'r angen i gynnal cyfarfodydd wyneb yn wyneb.

Ers mis Mawrth 2020 a'r cyfnod clo gorfodol, bu gostyngiad sylweddol yn y gwastraff sy'n cael ei waredu o swyddfeydd y Comisiynydd, a hynny gan mai nifer fach o swyddogion sy'n defnyddio'r swyddfa, am gyfnodau byr. Mae hyn wedi bod yn wir hefyd am y papur a anfonir i'w ailgylchu, gan fod yr holl swyddogion wedi bod yn gweithio mewn ffordd fwy di-bapur gan ddefnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf wrth gynnal cyfarfodydd. Yn ogystal, mae'r defnydd o ynni hefyd wedi bod yn fach iawn gan nad yw cyfrifiaduron a goleuadau yn y swyddfeydd wedi cael eu defnyddio i'r fath raddau â mewn blynnyddoedd cyn y cyfnod clo. Serch hyn, bydd fy swyddogion yn parhau i weithredu mewn modd sy'n gynaliadwy ac yn effeithiol, gan gymryd camau gweithredu fydd yn datblygu a chynyddu'r arferion cynaliadwy sydd mewn lle ymhellach wrth i'r Comisiynydd weithredu gyda thargedau'r Llywodraeth i leihau ôl troed carbon y sefydliad erbyn 2030.

Tribiwnlys y Gymraeg

Yn ystod 2022-23, cyflwynwyd un apêl gan sefydliad i Dribiwnlys y Gymraeg o dan adran 95(2) a (4) Mesur y Gymraeg (2021-22: 1 apêl) ac un apêl gan unigolyn o dan adran 99(2) Mesur y Gymraeg (2021-22: 2 apêl) yn erbyn penderfyniad y Comisiynydd yn dilyn ymchwiliad o dan adran 71 Mesur y Gymraeg.

Cyflwynwyd un cais gan unigolyn i Dribiwnlys y Gymraeg dan adran 103 Mesur y Gymraeg am adolygiad o benderfyniad y Comisiynydd i beidio â chynnal ymchwiliad mewn perthynas â chwyn (2021-22: 2 cais). Gwrthododd y Tribiwnlys roi caniatâd i'r cais yma. Ni wnaed unrhyw gais i'r Tribiwnlys ddiddymu hysbysiad tystiolaeth y Comisiynydd ar y sail ei fod yn ddiangen, yn afresymol neu'n anghymesur. Ni wnaed unrhyw apêl i'r Tribiwnlys ddyfarnu a yw'r gofyniad i gydymffurfio â safon yn afresymol neu'n anghymesur.

Tribiwnlys y Gymraeg - apêl o dan adran 95 (2) a (4) o Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011 (y Mesur) gan Gyngor Dinas a Sir Abertawe yn erbyn penderfyniad Comisiynydd y Gymraeg
Achos Rhif: TYG/21/01 – Apêl gan Gyngor Dinas a Sir Abertawe

Cynhaliwyd ymchwiliad gan Gomisiynydd y Gymraeg i gŵyn ynglŷn â phenderfyniad polisi Cyngor Dinas a Sir Abertawe (y Cyngor) nad oedd angen cadw adeilad Ysgol Gynradd Gymraeg Felindre fel adnodd cyhoeddus, yn dilyn ei chau fel ysgol weithredol. Roedd y gŵyn yn honni fod y Cyngor wedi methu ag asesu effaith y penderfyniad polisi hwnnw ar yr iaith Gymraeg.

Yn dilyn yr ymchwiliad, penderfyniad terfynol y Comisiynydd oedd i'r Cyngor fethu â chydymffurfio â safonau 88, 89 a 90 Rheoliadau Safonau'r Gymraeg 2015 (Y Safonau) gan eu bod wedi methu ag ystyried effaith y penderfyniad polisi i drosglwyddo adeilad cymunedol i'r sector preifat ar yr iaith Gymraeg.

Apeliodd y Cyngor benderfyniad y Comisiynydd yn Nhribiwnlys y Gymraeg o dan adran 95 (2) a (4) y Mesur, gan ddadlau nad oedd y penderfyniad yn benderfyniad polisi ac felly nad oeddynt wedi methu â chydymffurfio gyda'r Safonau. Roeddynt hefyd yn herio'r camau gorfodi a osodwyd gan y Comisiynydd.

Yn dilyn gwrandawriad yn Abertawe ym Mehefin 2022, penderfynodd y Tribiwnlys bod y term "*penderfyniad polisi*" o dan y Mesur a'r Safonau yn golygu mwy na dogfen bolisi ysgrifenedig a bod penderfyniad polisi hefyd yn cynnwys penderfyniadau a gymerir ynghylch arfer swyddogaethau sefydliad.

Mae'r penderfyniad yn un arwyddocaol iawn i sefydliadau cyhoeddus. Datganwyd gan y Tribiwnlys fod y diffiniad o 'bolisi' yn y Mesur a'r Safonau i'w ddehongli'n ehangach na'r defnydd cyffredin o'r gair polisi, a ddefnyddir yn aml mewn trafodaeth gyffredin i gyfeirio at ddogfen ysgrifenedig, a bod y Safonau hefyd felly yn berthnasol i benderfyniadau sy'n ymwneud â chynnal busnes sefydliad (megis lleoli adeiladau cymunedol, ailstrwythuro gwasanaethau, a chau ysgolion).

Mae penderfyniad y Tribiwnlys yn bwysig i Awdurdodau Lleol yn arbennig, ac yn ategu pa mor hanfodol yw hi iddynt yn gyntaf gynnal asesiad manwl a chyflawn o'r effaith bosibl y gall penderfyniadau polisi megis gwaredu eiddo cymunedol ei gael ar yr iaith Gymraeg cyn gwneud y penderfyniad polisi hwnnw.

Penderfynodd y Tribiwnlys addasu geiriad y camau gorfodi a osodwyd hefyd, er ei fod yn cytuno mewn egwyddor fod y camau gorfodi a gyflwynwyd gan y Comisiynydd yn rhai rhesymol.

Tribiwnlys y Gymraeg - apêl o dan adran 99 (2) o Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011 (y Mesur) gan achwynydd yn erbyn penderfyniad Comisiynydd y Gymraeg Achos Rhif: TYG/21/03 – Gweinidogion Cymru/Cynadleddau i'r wasg

Cynhaliwyd ymchwiliad gan y Comisiynydd i gŵyn ynglŷn â darlledu cynadleddau i'r wasg drefnwyd gan Weinidogion Cymru yn ystod cyfnod pandemig Covid-19. Yn sgil yr ymchwiliad, penderfynodd y Comisiynydd nad oedd Gweinidogion Cymru wedi methu â chydymffurfio a safonau'r Gymraeg wrth ddarlledu cynadleddau i'r wasg.

Roedd yr apêl wnaed gan yr achwynydd yn anghytuno gyda phenderfyniad y Comisiynydd a chyflwynwyd cais i ddileu'r penderfyniad ar y sail nad oedd y Comisiynydd wedi ystyried penderfyniad yr Uchel Lys ar gyfer digwyddiad tebyg, yn ogystal â methu ystyried defnydd Gweinidogion Cymru o iaith Arwyddo yn y cynadleddau yma. Yn dilyn gwrandawriad gynhaliwyd yn rhithiol ar yr achos, cytunodd y Tribiwnlys gyda penderfyniad y Comisiynydd, oedd yn ymddangos fel atebydd yn yr achos, nad oedd safonau penodol o Safonau'r Gymraeg (Rhif 1) yn gymwys at gynadleddau'r wasg a gynhaliwyd gan Weinidogion Cymru yn ystod y pandemig Covid-19.

Penderfyniad y Tribiwnlys oedd fod Safon 36 yn gymwys pan fod digwyddiad yn galluogi'r cyhoedd, neu i aelodau'r cyhoedd, fod yn gorfforol bresennol yn y fangre lle cynhelir y digwyddiad, neu, o leiaf, fod yn bresennol yn rhithiol ac yn medru cyfrannu at y digwyddiad, boed trwy annerch y rheini sydd yn gorfforol bresennol gyda chymorth meicroffon, neu mewn modd cyfatebol arall. Nid oedd y Tribiwnlys felly yn derbyn achos yr Apelydd fod Safon 36 yn gymwys mewn cyfarfod lle dim ond arsylwi ar y digwyddiad yn rhithiol yn unig oedd modd i'r cyhoedd ei wneud. Gwnaeth y Tribiwnlys dderbyn fod yna wahaniaeth lle'r oedd hawl i ymuno a digwyddiad pe bai yn gorfforol neu yn rhithiol (fel gyda gwrandawriad y Tribiwnlys) ag achos lle ond arsylwi yn rhithiol yr oedd yr hawl i'w wneud (fel yn y cynadleddau i'r wasg). Yn ogystal, mi wnaeth y Tribiwnlys dderbyn bod achosion oedd yn ymwneud a'r Ddeddf Gydraddoldeb 2010 ddim yn uniongyrchol berthnasol i hawliau iaith yn unol â Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Fe wnaeth y Tribiwnlys nodi ei farn ar adran 67 Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, er nad oedd y farn honno yn rhan o benderfyniad y Tribiwnlys wrth benderfynu'r achos. Serch hynny, fe nododd y Tribiwnlys taw ei farn oedd bod y ffaith fod y gynhadledd i'r wasg yn cael ei drawsyrro ar lein ar gyfer y teledu a'r rhyngwrwyd ddim yn bodloni diffiniad o "ddarlledu" yn adran 67.

Gweithio'n gyfochrog ag Ombwdsmyrn a Chomisiynwyr

Mae'r Comisiynydd yn cyfarfod yn rheolaidd â Chomisiynydd Pobl Hŷn Cymru, Comisiynydd Plant Cymru, Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru ac Ombwdsmon Gwasanaethau Cyhoeddus Cymru ac Archwilio Cymru i drafod materion strategol a gweithredol. Mae fy swyddogion hefyd yn mynychu rhwydweithiau a chyfarfodydd sefydliadau sy'n cael eu hariannu gan Lywodraeth Cymru ar draws y meysydd cyllid, adnoddau dynol, llywodraethiant, diogelu data a thechnoleg gwybodaeth. Mae Comisiynydd y Gymraeg yn aelod statudol o Banel Cynghori Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol.

Adolygiad effeithiolrwydd

Fel Swyddog Cyfrifyddu, rwy'n gyfrifol am gynnal system ddiogel o reolaeth fewnol. I ddatblygu a chynnal y system, rwy'n ystyried mewnbyn y Tîm Rheoli a'r archwilwyr mewnol, a sylwadau Archwilydd Cyffredinol Cymru yn ei lythyr rheolaeth ac mewn adroddiadau eraill.

Nod y rhaglen archwilio mewnol yw rhoi sicrwydd annibynnol a gwrthrychol o ran rheoli risg, rheolaethau a llywodraethu. Mae'r sicrwydd mewnol yn ei roi yn elfen allweddol o'r fframwaith llywodraethu ac yn un o'r ffynonellau sicrwydd allweddol sy'n ofynnol gan y Comisiynydd a'r Pwyllgor Archwilio a Risg. Yn ystod y flwyddyn, archwiliwyd y meysydd gwaith canlynol, a oedd wedi'u cynnwys yn y cynllun archwilio mewnol blynyddol ar gyfer 2022-23. Derbyniwyd adroddiadau, gan gynnwys argymhellion ar sut i wneud gwelliannau pellach i'r system reolaeth fewnol.

Maes	Math o Adroddiad	Lefel Sicrwydd	Nifer yr Argymhellion
Parhad Busnes - Penodi Comisiynydd newydd – Trefniadau Pontio	Sicrwydd	Sylweddol	1
Diogelu Data	Cydymffurfiaeth	Rhesymol	4
Defnydd Swyddfeydd a Gweithio Ystwyth	Sicrwydd	Rhesymol	3
Cynllunio Strategol	Sicrwydd	Sylweddol	3
TGCh – Diogelwch Seibr	Sicrwydd	Rhesymol	5
Rheolaethau Ariannol Allweddol	Sicrwydd	Sylweddol	0
Dilyniant o argymhellion Parhad Busnes	Sicrwydd	Rhesymol	7

Caiff pob adroddiad archwilio mewnol ei gyflwyno a'i ystyried gan y Pwyllgor Archwilio a Risg. Mae'r pwyllgor yn cadw trosolwg o'r cynnydd a wneir yn erbyn argymhellion yr archwilydd mewnol. Rwyf wedi ymateb i'w hargymhellion ac wedi cytuno ar raglen o welliant parhaus. Yn yr adroddiad dilyniant, mae'r archwilydd mewnol yn adrodd ar gynnydd yn erbyn argymhellion y blynyddoedd blaenorol. Nodwyd bod 11 o'r argymhellion wedi'u gweithredu a bod 3 argymhelliad heb eu cyflawni'n llawn. Roedd rhain mewn perthynas â fframwaith mudo, trosglwyddo a chadw data yn ogystal â phroses monitro perfformiad o fewn y system rheoli achosion a llifoedd gwaith. Penderfyniad y rheolwyr yw, y bydd yr argymhellion hyn yn cael eu gweithredu yn gydamserol gyda chyflwyno'r Cynllun Strategol newydd yn ogystal â chyflwyno system rheoli achosion newydd fydd yn weithredol yn ystod 2023-24.

Yn ei adroddiad blynyddol rhoddodd yr archwilwyr mewnol y farn ganlynol ar llywodraethiant y sefydliad: *“Mae TIAA yn fodlon, yn seiliedig ar y meysydd a adolygwyd yn ystod y flwyddyn, bod gan Gomisiynydd y Gymraeg brosesau rheoli risg, rheolaeth a llywodraethu rhesymol ac effeithiol ar waith. Mae'r farn hon wedi'i seilio'n llwyr ar y materion a ddaeth i sylw TIAA yn ystod yr adolygiadau archwilio mewnol a gynhaliwyd yn ystod y flwyddyn, ac nid yw'n farn ar holl elfennau'r prosesau rheoli risg, rheolaeth a llywodraethu, yr hyfywedd ariannol parhaus na'ch gallu i fodloni ymrwymadau ariannol sydd rhaid i Gomisiynydd y Gymraeg eu cael o'i amrywiol ffynonellau sicrwydd.”*

Twyll

Nid yw diwylliant y sefydliad yn goddef twyll. Lluniwyd polisïau er mwyn sicrhau bod swyddogion y sefydliad yn ymwybodol o'u cyfrifoldebau mewn perthynas â thwyll, a'r goblygiadau lle bo achos twyll yn codi. Mae gweithdrefnau ar waith i reoli twyll, gan gynnwys holiadur a chofrestr risg twyll; ond cydnabyddir nad oes modd rhoi gwarant na allai achos o dwyll godi. Ni fu achos o dwyll yn y flwyddyn a ddaeth i ben ar 31 Mawrth 2023.

Y gallu i ymdrin â risg

Mae'r system rheoli risg yn cael ei harwain gan y Tîm Rheoli ac mae'n cael ei hardystio gan y Pwyllgor Archwilio a Risg. Y Cyfarwyddwr Strategol yw Rheolwr Risg y sefydliad. Bu i'r Pwyllgor Archwilio a Risg dderbyn hyfforddiant ar risg a rheoli risg yng nghyfarfod Mawrth 2023 ddarparwyd gan yr archwilwyr mewnol.

Y fframwaith risg a rheoli

Fel Comisiynydd, rwy'n rheoli risg ar lefel strategol a gweithredol. Mae'r Tîm Rheoli yn adolygu risgiau strwythuredig fel rhan o'r adolygiadau cynnydd chwarterol ar y cynllun gweithredol. Bydd y risgiau gweithredol allweddol o'r ymarferiadau yn cael eu hymgorffori i'r Gofrestr Risg Strategol. Yn ystod 2022-23 cynhaliwyd adolygiad o drefniadau rheoli risg y sefydliad. I gynorthwyo gyda hynny cynhaliodd yr archwilwyr mewnol adolygiad ymgynghorol i archwilio sicrwydd y fframwaith rheoli risg. Yn sgil yr adolygiadau gwnaed rhai newidiadau i'r gofrestr risg. Golyga hyn yn y bydd y gofrestr risg strategol yn cael ei hadolygu'n ffurfiol pob chwarter gan y tîm rheoli. Yn dilyn hynny bydd proses adrodd i'r Pwyllgor Archwilio a Risg ymhob cyfarfod chwarterol arferol. Yn ogystal, caiff risgiau perthnasol eu nodi ym mhob papur a gyflwynir i'r Tîm Rheoli. Mae hynny yn ei dro yn atgoffa swyddogion i adnabod a rheoli'r risgiau sydd yn rhan o unrhyw waith neu brosiect penodol.

Mae agwedd gadarnhaol tuag at reoli risg yn golygu nad wyf fel Comisiynydd yn amharod i gymryd risgiau a reolir er mwyn cyflawni'r blaenoriaethau sydd yn y Cynllun Strategol. Dylid nodi bod y Tîm Rheoli nid yn unig yn ystyried y risg pe byddai rhywbeth yn mynd o chwith, ond hefyd yr effaith o beidio â manteisio ar gyfleoedd neu methu manteisio i'r eithaf ar gyfleoedd o'r fath pan y'u cyflwynir. Yn yr un modd, nid yw'r Tîm Rheoli a'r Rheolwr Risg yn goddef lefel uchel o risg fyddai'n arwain at fethu cydymffurfio â gofynion llywodraethu, dyletswyddau statudol a gofynion cyfreithiol sydd ar y Comisiynydd.

Effeithiolrwydd o drefniadau chwythu'r chwiban

Mae Comisiynydd y Gymraeg yn gyfrifol am roi trefniadau mewn lle ar gyfer llywodraethu a gwarchod adnoddau. Mater o arfer da gan gyflogwyr yw gosod gweithdrefnau chwythu'r chwiban mewnol mewn lle. Cymeradwywyd Polisi Chwythu'r Chwiban Comisiynydd y Gymraeg gan y Tîm Rheoli ym mis Medi 2018. Mae manylion cyswllt Cadeirydd y Pwyllgor Archwilio a Risg ac Aelodau o dîm Archwilwyr Mewnol y Comisiynydd, TIAA, yn cael eu cynnwys yn y polisi fel unigolion y gall swyddogion godi pryderon gyda nhw. Ni adroddwyd unrhyw ddigwyddiad yn ystod y flwyddyn o bryderon dan y polisi chwythu chwiban.

I gloi

Llwyddodd y staff i ganolbwyntio ar gyflawni gwaith y sefydliad mewn cyd-destun anodd. Ac yn dilyn croesawu a throsglwyddo awenau i Gomisiynydd newydd mae'r gwaith wedi parhau yn llyfn gyda sylw'n parhau ar y pedwar amcan strategol sy'n llywio gwaith y sefydliad.

Fel nodir mewn archwiliadau, mae gan y Comisiynydd weithdrefnau llywodraethiant addas a phriodol mewn lle. Mae'n parhau i fod yn ymrwymedig i gynnal safonau a lle bo hynny'n bosibl i wella'r trefniadau hyn drwy:

- roi sylw i faterion yn codi gan adroddiad blynyddol yr archwilwyr mewnol;
- barhau i reoli ac i wella perfformiad adrodd a rhoi ffocws ar risgiau sydd wedi eu hadnabod mewn archwiliadau; a
- monitro'r gwaith o gynllunio ei gweithgareddau er mwyn sicrhau bod modd i'r Tîm Rheoli wneud penderfyniadau er mwyn gwella ei ddarpariaeth i unigolion.

Swyddog Cyfrifyddu Comisiynydd y Gymraeg

Adroddiad Cydraddoldeb

Mae'r Comisiynydd yn falch o gyhoeddi Adroddiad Cydraddoldeb Blynyddol 2022-23 (ar gyfer y cyfnod rhwng 1 Ebrill 2022 a 31 Mawrth 2023). Mae'n dadansoddi a gwerthuso cyflawniad y Cynllun ac mae'n ystyried camau gweithredu newydd wrth symud ymlaen.

Mae'r Comisiynydd yn parhau i weithio gyda chyrrff cyhoeddus eraill ar ffrydiau gwaith e.e. ym maes adnoddau dynol.

Mae'r Comisiynydd wedi ymrwymo i ddatblygu polisiau cydraddoldeb ac amrywiaeth i sicrhau bod holl staff y sefydliad yn cael eu trin yn deg waeth pa nodwedd warchoddedig sydd ganddynt fel y'u diffinnir gan Ddeddf Cydraddoldeb 2010. Er enghraifft, mae polisiau recriwtio'r Comisiynydd yn seiliedig ar egwyddorion recriwtio'r Gwasanaeth Sifil ac mae penodiadau yn cael eu gwneud ar sail teilyngdod a chystadleuaeth deg ac agored. Fel rhan o'r broses recriwtio, ar ôl pob penodiad bydd swyddogion y Comisiynydd yn ystyried ffeithiau a gwybodaeth a gyflwynir gan ymgeiswyr er mwyn deall unrhyw rwystrau posib yn well gan sicrhau bod arferion recriwtio'r sefydliad yn gynhwysol ac yn hygyrch i ystod eang o ymgeiswyr am swyddi.

Data cydraddoldeb

Rydym yn parhau i ofyn i ddarpar ymgeiswyr gwblhau holiadur cydraddoldeb fel rhan o'r broses recriwtio. Rydym yn casglu data ar 7 o'r 9 nodwedd warchoddedig o dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010.

Ein swyddogion

Rydym yn gyson yn casglu a chynnal data cydraddoldeb am ein holl swyddogion yn seiliedig ar y 9 nodwedd warchoddedig. Gan mai opsiwn i swyddogion hunan ddatgan yw hwn, nid yw'n orfodol ei gwblhau, felly mae angen ystyried hynny wrth ddadansoddi data. Fodd bynnag, ar y cyfan mae staff yn barod i rannu'r wybodaeth hon a byddwn yn parhau i'w hannog i'w lenwi, gan esbonio bod set gref o ddata yn ein helpu i greu gwell polisiau pobl a deall pa mor amrywiol ydym ni fel sefydliad.

Nid ydym yn adrodd ar achosion ailbennu rhywedd. Credwn y gallai adrodd ar yr wybodaeth hon mewn sefydliad mor fach gael effaith negyddol ar breifatrwydd unigolion a byddai'r set ddata yn rhy fach i'w dadansoddi.

Data na ellir ei gyhoeddi a'n hymagwedd at breifatrwydd wrth gasglu a chyhoeddi data

Ar 31 Mawrth 2023, roeddem yn cyflogi 41.6 o bobl (cyfwerth y pen). Mae dehongli data amrywiaeth yn ystyrion yn anodd mewn sefydliad bach, lle gall nifer fach o unigolion newid canrannau ar draws y sefydliad yn sylweddol. Mae hefyd yn golygu na allwn gyhoeddi'r rhan fwyaf o'n data amrywiaeth sy'n ymwneud â'r 9 nodwedd warchoddedig.

Mae rhai setiau data sy'n rhy fach i'w cyhoeddi ac i ddarparu naratif arnynt ar hyn o bryd. Caiff y data hwn ei fonitro'n fewnol gan ein tîm Adnoddau Dynol ac fe'i hadolygir yn rheolaidd. Hyd yn hyn ni fu unrhyw fater sy'n peri pryder; ond byddwn yn darparu naratif pan fydd modd gwneud hynny.

Bwlch cyflog ar sail rhywedd

Nid yw'n ofynnol i ni gyhoeddi ein bwlch cyflog ar sail rhywedd oherwydd ein bod yn gyflogwr rhy fach, ond rydym yn ei gyfrifo ac yn dewis ei gyflwyno'n flynyddol yn yr adroddiad blynyddol.

Asesiadau o'r effaith ar gydraddoldeb

Rydym yn parhau i ddefnyddio ein templed pwrrpasol ar gyfer Asesiadau o'r Effaith ar Gydraddoldeb (AEG). Mae'r gwaith o ystyried ffactorau amgylcheddol ac effaith economaidd gymdeithasol yn parhau i gael eu rhoi ar er mwyn cryfhau'r broses o wneud penderfyniadau prosiectau unigol.

Cynnydd yn erbyn amcanion 2022-23

Gosodwyd amcanion clir o fewn y cynllun gweithredu yn sgil heriau'r blynyddoedd cynt, pryd carwyd nifer o'r amcanion i flynyddoedd dilynol yn sgil effeithiau pandemig Covid-19. Cyflwynwyd amcanion o fewn y cynllun gweithredu blynyddol, a nodwyd yr angen i ystyried materion ar gydraddoldeb ar benderfyniadau o fewn cynllun strategol y Comisiynydd gyflwynwyd yn 2022. Gwnaed cynnydd ar yr amcanion hynny gan dimau'r Comisiynydd fel y nodir islaw.

Amcan 1: Bydd y Comisiynydd yn cynyddu amrywiaeth a chynhwysiant y gweithlu

Diweddarwyd y broses o gasglu data cydraddoldeb gan ymgeiswyr am swyddi a gan ein swyddogion presennol. Wrth wneud hynny dros amser, crëir ffynhonnell ddata i ddeall cyfansoddiad ein gweithlu yn well ac o ba sectorau o'r gymdeithas y denir ymgeiswyr. Bydd hynny yn ein galluogi i adnabod bylchau, ac i dargedu ein hymgyrchoedd recriwtio mewn ffordd strategol er mwyn cyrraedd ystod ehangach o'r gymdeithas.

Fel sefydliad, mae gennym gynllun gwarantu cyfweliad i unigolion ag anabledau er mwyn iddynt symud ymlaen i gam nesaf y broses ddethol lle bodlonir meini prawf sylfaenol wrth lunio rhestr fer. Yn ogystal, mae'r holl swyddi a hysbysebiri i'w gweld ar amrywiaeth o rwydweithiau a chyhoeddiadau, megis Golwg360, lleol.cymru, gwefan Safle Swyddi yn ogystal â gwefan a chyfryngau cymdeithasol y Comisiynydd. Rydym hefyd yn rhannu gwybodaeth am swyddi a chyfleoedd gyda chyrff nodedig eraill. Mae hyn er mwyn sicrhau bod y swyddi yn cyrraedd cynifer o bobl â phosibl.

Mae hefyd modd derbyn gwybodaeth am swyddi gwag mewn amrywiaeth o fformatau ar gais. Byddwn yn sicrhau bod unrhyw addasiadau rhesymol yn cael eu gwneud yng nghyswllt trefniadau ar gyfer cyfweliad, a thrwy weithio yn ddigidol a defnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf, mae modd bod yn hyblyg wrth gynnal cyfweliadau rhithiol gydag ymgeiswyr ar draws Cymru. Byddai addasiadau rhesymol yn cael eu gwneud, lle byddai modd, i atal pobl ag anabl rhag bod o dan anfantais mewn cyfweliad. Mae hyn hefyd yn berthnasol ar gyfer unrhyw aelod newydd o staff neu ar gyfer aelodau presennol o staff sy'n dychwelyd i'r gwaith yn dilyn cyfnod o salwch, ar ôl anaf neu gyfnod o secondiad allanol.

Amcan 2: Bwlch cyflog

Mae'r broses o benodi staff a gosod cyflogau staff y Comisiynydd yn dilyn trefn gyson a theg nad yw'n ffafrio'r naill ryw dros y llall. Fodd bynnag, oherwydd maint bychan y sefydliad a'r ffaith bod swydd y Comisiynydd yn denu cyflog sydd yn sylweddol uwch na swyddi eraill y sefydliad, mae rhyw'r Comisiynydd wedi cael dylanwad cryf ar y bwlch cyflog ar sail rhyw yn y gorffennol.

Mae'r bwlch cyflog rhwng y rhywiau yn y gweithlu hefyd yn destun monitro cyson, sydd, o fewn y flwyddyn ddiwethaf, o blaid menywod o fewn y gweithlu. Byddwn yn cadw golwg ar y mathau o gytundebau, a phatrymau gweithio'r gweithlu er mwyn deall a delio â rhwystrau posibl all godi.

Amcan 3: Bydd y Comisiynydd yn ymgysylltu â'r gymuned

Yn sgil colli'r wefan gorfforaethol yn dilyn yr ymosodiad seibr yn 2020-21, comisiynwyd ac ail-gynlluniwyd gwefan gwbl newydd ar gyfer y Comisiynydd. Mae'r wefan wedi bod yn fodd llwyddiannus i hyrwyddo a lledaenu gwaith a gweledigaeth y Comisiynydd. Mae ei dyluniad yn gwbl hygyrch, gan ddefnyddio delweddau a ffotograffiaeth sy'n gynhwysol ac yn cynrychioli nifer o ardaloedd, grwpiau, sefydliadau a mudiadau ar draws Cymru. Mae modd cysylltu â thudalennau cyfryngau cymdeithasol y Comisiynydd, a hyrwyddir ymweliadau â chyhoeddiadau'r Comisiynydd ar y wefan a'r tudalennau ar safleoedd megis X (Twitter), Facebook ac Instagram. Bydd y wefan yn parhau i ddatblygu yn ystod 2023-24, gan gynnwys diweddariadau ar y broses gwyno a rhagor o gliopiau fideo hygyrch, dwyieithog ar raglenni gwaith y Comisiynydd.

Yn ystod y flwyddyn cynhaliwyd ymgyrch hawliau lwyddiannus, oedd yn cynnwys clipiau fideo wedi eu targedu at bobl ifanc am eu hawliau i ddefnyddio'r Gymraeg. Defnyddiwyd iaith arwyddion fel rhan o'r ymgyrch er mwyn sicrhau bod cymaint â phosibl o aelodau'r gymdeithas yn ymwybodol o'u hawliau. Mae'r Comisiynydd hefyd wedi lansio tudalen Instagram benodol gan gynnwys 'GIF's' perthnasol i'r Gymraeg, sy'n denu cynulleidfaoedd newydd ac yn fodd o hybu'r defnydd o'r Gymraeg ar y cyfryngau cymdeithasol.

Mae defnyddio'r wefan a chyfryngau cymdeithasol yn fodd o godi ymwybyddiaeth o waith a chyhoeddiadau'r Comisiynydd. Gallant ein cynorthwyo i gyrraedd defnyddwyr ar draws Cymru a'r byd a sicrhau bod amlygrwydd i waith y Comisiynydd ymysg pobl o pob oed ac o fewn mudiadau a sefydliadau amrywiol ystod eang o sefydliadau. Byddwn hefyd yn cefnogi ac yn tagio negeseuon a digwyddiadau a gynhelir gan fudiadau eraill i hyrwyddo'r Gymraeg.

Pan ddechreuodd y Comisiynydd ei swydd ddechrau 2023 ymddangosodd ar nifer o raglenni radio a theledu S4C a'r BBC yn Gymraeg a Saesneg. Sicrhawyd bod erthyglau yn y wasg am ei gwaith gan gynnwys yn Wales Online, Golwg a gwefan Golwg 360. Cynhaliwyd rhaglen o ymgysylltu â sefydliadau ar draws Cymru i gyflwyno'r Comisiynydd ac i drafod ei gweledigaeth a rôl y Comisiynydd yn ehangach.

Amcan 4: Sicrhau bod cydraddoldeb yn rhan o'r broses gaffael / comisiynu ac yn cael ei reoli drwy'r broses ddarparu drwyddi draw.

Mae gofynion cydraddoldeb yn rhan ganolog o'n proses gaffael a chomisiynu. Fel sefydliad, rydym yn defnyddio'r egwyddorion a osodir gan Lywodraeth Cymru a'r Gwasanaeth Sifil wrth ystyried ein proses gaffael, gan sicrhau bod egwyddorion cydraddoldeb yn greiddiol i'r modd y pwrceisir gwasanaethau gan y Comisiynydd. Er enghraifft, wrth gaffael darparwr i gynorthwyo'r Comisiynydd gyda'r broses o rannu cylchlythyr, nodwyd yr angen i sicrhau bod modd hygyrch i unigolion danysgrifio i'r gwasanaeth newydd yma.

Mae gennym ddogfen fewnol Adroddiad Asesu Perfformiad Contract sydd wedi ei haddasu er mwyn sicrhau bod y rheolwr contractau yn asesu gofynion cydraddoldeb lle bo hynny'n berthnasol. Fel sefydliad, gwyddom bod rhaid inni wneud yn siŵr bod ein gwaith a'r modd yr ydym yn comisiynu gwaith ymchwil yn sicrhau cydraddoldeb a thegwch i'r defnyddiwr. Rhaid hefyd sicrhau bod yr wybodaeth am contractau ar gael i ddefnyddwyr mewn modd sy'n gynhwysol ac yn hygyrch i gynifer o bobl ag sy'n bosib. Ar y cyd ag aelodau o Bartneriaeth Cydraddoldeb Cyrff Cyhoeddus yng Nghymru, rydym yn rhannu arferion effeithiol a defnyddiol gyda'n gilydd ac yn sicrhau bod cysondeb yn y modd rydym yn hyrwyddo ein gwaith ar gydraddoldeb, pwrcau a chomisiynu gwaith sy'n ateb ein gofynion statudol.

Amcan 5: Sicrhau bod anghenion unigol yn cael eu hadlewyrchu wrth weithredu swyddogaethau

Ers y cyfnod clo gorfodol adeg COVID-19, rydym wedi bod yn flaengar wrth ddefnyddio technoleg i gynnal digwyddiadau ac i sicrhau bod modd cael mynediad at amrywiol weithdai, hyfforddiant a gweminarau ar faterion penodol.

Rydym wedi cynnal sesiynau hyfforddi a chyfweiliadau am swyddi yn rhithiol gan ddefnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf yn helaeth, gan sicrhau gwell hygyrchedd.

Mae gwaith wedi ei gyflawni fel rhan o ddatblygu system CRM newydd i gasglu ac adolygu data amrywiaeth am y rhai sy'n cysylltu â'r Comisiynydd. Bydd hon yn drefn newydd fydd yn sicrhau y medrir dysgu am amrywiaeth y defnyddwyr sy'n cysylltu â ni a thargedu sylw penodol lle mae angen gwneud hynny er mwyn sicrhau ein bod yn estyn allan fel y dylem.

Adroddiad Taliadau Cydnabyddiaeth ac Adroddiad Staff

Cytundebau Gwasanaeth

Mae Deddf Diwygio Cyfansoddiadol a Llywodraethiant 2010 yn gofyn bod penodiadau Gwasanaethau Cyhoeddus yn cael eu gwneud ar sail teilyngdod a chystadleuaeth deg ac agored. Mae'r Egwyddorion Recriwtio a gyhoeddwyd gan Gomisiwn y Gwasanaeth Sifil yn pennu'r amgylchiadau pan ellir gwneud penodiadau fel arall.

Oni nodir yn wahanol isod, mae gan y swyddogion yn yr adroddiad hwn benodiadau sy'n ben agored. Byddai ymadawiadau cynnar, ac eithrio am gamymddwyn, yn arwain at yr unigolyn yn derbyn iawndal fel nodir yng Nghynllun Digolledu'r Gwasanaeth Sifil.

Polisi Taliadau Cydnabyddiaeth

Mae swyddogion Comisiynydd y Gymraeg yn parhau ar amodau a thelerau sy'n gyson a rhai Llywodraeth Cymru. Mae gan y Comisiynydd bolisi i gydnabod staff sy'n ymgymryd â dyletswyddau ychwanegol tu hwnt i'w rôl arferol ar sail dros dro. Mae'r polisi hwn yn glynu'n agos at drefniant tebyg gweithredir gan Lywodraeth Cymru.

Mae Cynllun Datblygu Perfformiad yn weithredol ar gyfer ei holl swyddogion. Ni chyplysir taliadau cydnabyddiaeth â pherfformiad ar gyfer swyddogion sydd yn bodloni'r gofynion sylfaenol ar gyfer y swydd, er gellir hepgor y cynnydd yn rhychwant y tâl pan nad yw'r gofynion perfformiad sylfaenol wedi eu bodloni.

Ar y cyfan, cyflogir swyddogion (gan gynnwys uwch swyddogion) i swyddi parhaol. Mae cyfnodau rhybudd yn amrywio o bedair wythnos i dri mis, gan ddibynnu ar lefel a hyd gwasanaeth.

Telir aelodau'r Panel Cynghori, a benodwyd gan Weinidogion Cymru, yn unol â chyfraddau a osodwyd gan Lywodraeth Cymru. Telir aelodau o'r Pwyllgor Archwilio a Risg, a benodwyd gan Gomisiynydd y Gymraeg, ar raddfeydd tebyg i aelodau'r Panel Cynghori.

Cydraddoldeb yn y gweithle

Mae'r Comisiynydd yn gwrthwynebu'n llwyr unrhyw wahaniaethu ar ba bynnag sail. Gweithredir prosesau teg a chyson wrth ddewis a dethol swyddogion newydd.

Gofynnir i ymgeiswyr gwblhau ffurflen monitro cyfle cyfartal fel rhan o'r broses ymgeisio. Mae Comisiynydd y Gymraeg yn gweithredu cynllun cyfweiliad gwarantedig i unrhyw un sydd ag anabledd, fel y'i diffinnir gan y Ddeddf Cydraddoldeb 2010, ac sy'n cyrraedd y gofynion hanfodol ar gyfer y swydd.

Wrth ddefnyddio arferion cyflogaeth teg a gwrthrychol, bydd y Comisiynydd yn sicrhau bod swyddogion yn cael eu trin yn deg a gyda pharch yn y gweithle, ac yn cael cyfle cyfartal i gyfrannu ac i gyflawni i'w potensial llawn. Byddai addasiadau rhesymol a/neu hyfforddiant yn cael eu darparu ar gyfer swyddogion a ddaeth yn bobl ag anabledd yn ystod eu cyflogaeth gyda'r Comisiynydd.

Taliadau Cydnabyddiaeth (*)

(*) Mae'r adran hon yn amodol ar archwiliad

Rhestrir yn yr adrannau sy'n dilyn daliadau cydnabyddiaeth a diddordebau pensiwn y Comisiynydd a'r cyfarwyddwyr sydd ag awdurdod neu sy'n gyfrifol am arwain a rheoli prif weithgareddau'r Comisiynydd:

	Cyflog (£000)		¹ Buddion Pensiwn (i'r £1,000 agosaf)		Cyfanswm (£000)	
	2022-23	2021-22	2022-23	2021-22	2022-23	2021-22
Efa Gruffudd Jones ²	20-25	-	8,000	-	30-35	-
Aled Roberts ³	-	85-90	-	32,000	-	115-120
Gwenith Price ⁴	80-85	70-75	65,000	15,000	145-150	85-90
Lowri Williams ⁵	10-15	-	0	-	10-15	-
Dyfan Sion ⁶	50-55	60-65	25,000	19,000	75-80	80-85
Siân Elen McRobie ⁷	35-40	-	17,000	-	50-55	-
Steffan Jones ⁸	-	15-20	-	7,000	-	20-25

¹ Caiff gwerth y buddion pensiwn ei gyfrifo fel a ganlyn: (cynnydd gwirioneddol mewn pensiwn* x20) + (cynnydd gwirioneddol mewn unrhyw gyfandaliad*) - (cyfraniadau a wneir gan aelod) *ac eithrio cynnydd oherwydd chwyddiant neu unrhyw gynnydd neu ostyngiad o ganlyniad i drosglwyddo hawliau pensiwn.

Caiff gwerth buddion pensiwn ei gyfrifo gan MyCSP, sefydliad sydd yn gyfrifol am weinyddu Prif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil ar ran y Gwasanaeth Sifil. Nid oes gan Gomisiynydd y Gymraeg unrhyw ddylanwad dros y cyfrifo na'r symiau a adroddwyd. Nid yw hwn yn swm y mae'r sefydliad wedi ei dalu i swyddog yn ystod y flwyddyn; mae'n gyfrifiad sy'n defnyddio gwybodaeth o'r tabl buddion pensiwn. Gall nifer o ffactorau ddylanwadu ar y ffigurau hyn e.e. newidiadau mewn cyflog swyddog, p'un a ydyw'n dewis gwneud cyfraniadau ychwanegol i'r cynllun pensiwn o'i gyflog yn ogystal â ffactorau prisio eraill sy'n effeithio ar y cynllun pensiwn yn ei gyfarwydd.

² Penodwyd yn Gomisiynydd ar 09/01/2023. Roedd y cyflog blynyddol cywerth â llawn amser rhwng £90,000 a £95,000.

³ Daeth cyfnod y Comisiynydd i ben ar 13/02/2022 yn dilyn ei farwolaeth. Roedd y cyflog blynyddol cywerth â llawn amser rhwng £95,000 a £100,000.

⁴ Ar gyfer y cyfnod 01/04/2022 hyd 08/01/2023 roedd y cyflog blynyddol cywerth â llawn amser rhwng £80,000 a £85,000, tra bod y cyfarwyddwr yn arfer pwerau'r Comisiynydd. Derbyniodd y cyfarwyddwr lwfans o 10% o'r cyflog am ddirprwyo i Gomisiynydd y Gymraeg yn ystod cyfnodau absenoldeb neu ar gais y Comisiynydd ar gyfer y cyfnod 09/01/2023 hyd 31/3/2023.

⁵ Penodwyd yn gyfarwyddwr ar 09/01/2023. Roedd y cyflog blynyddol cywerth â llawn amser rhwng £50,000 a £55,000.

⁶ Ymddiswyddodd fel cyfarwyddwr ar 30/12/2022. Derbyniodd y cyfarwyddwr lwfans o 10% o'r cyflog fel Dirprwy Gomisiynydd dros-dro ar gyfer y cyfnod 16/05/2022 hyd 30/12/2022. Roedd y cyflog blynyddol cywerth â llawn amser rhwng £65,000 a £70,000.

⁷ Penodwyd yn gyfarwyddwr o 08/04/2022 a daeth y cyfnod fel cyfarwyddwr i ben ar 08/01/2023. Roedd y cyflog blynyddol cywerth â llawn amser rhwng £50,000 a £55,000.

⁸ Penodwyd yn gyfarwyddwr o 01/05/2021 a daeth y cyfnod fel cyfarwyddwr i ben ar 31/08/2021. Roedd y cyflog blynyddol cywerth â llawn amser rhwng £50,000 a £55,000.

Cyflog

Mae 'cyflog' yn cynnwys cyflog gros, goramser a lwfans cyfrifoldeb pan fo'n briodol. Mae'r adroddiad hwn wedi ei seilio ar daliadau cronodig gan Gomisiynydd y Gymraeg a gofnodwyd yn y cyfrifon hyn.

Caiff Comisiynydd y Gymraeg ei benodi gan Brif Weinidog Cymru yn unol ag Atodlen 1 Paragraffau 3(1) a 6(1) Mesur y Gymraeg. Mae Comisiynydd y Gymraeg yn aelod o Brif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil (PGPGS). Wrth bennu unrhyw gynnydd blynyddol yn nhâl y Comisiynydd, bydd Prif Weinidog Cymru yn ystyried argymhellion y Corff Adolygu Cyflogau Uwch-swyddogion (SSRB), corff sy'n cynghori Prif Weinidog y Deyrnas Unedig a'r gweinyddiaethau datganoledig ar lefelau tâl y sector cyhoeddus.

Tâl yn seiliedig â pherfformiad

Ni wnaed taliadau yn seiliedig ar berfformiad na thaliadau bonws yn ystod 2022-23 i uwch swyddogion (2021-22: £0).

Buddion mewn da

Mae gwerth ariannol buddion mewn da yn cwmpasu unrhyw fuddion a ddarperir gan y cyflogwr ac a ystyrir gan Gyllid a Thollau EF yn daliad trehadwy. Ni wnaed buddion mewn da yn ystod 2022-23 i uwch swyddogion (2021-22: £0).

Tâl cydnabyddiaeth: amrediad a chanolrif

Gofynnir i gyrff sy'n adrodd, ddatgelu amrediad tâl swyddogion a'r berthynas rhwng tâl y swyddog uchaf ei dâl yn eu sefydliad a thâl gweithlu'r sefydliad.

	Newid %	31 Mawrth 2023	31 Mawrth 2022
Band cyflog (£000) y swyddog uchaf ei dâl ¹	5.7	90-95	85-90
Rhychwant tâl uchaf (ac eithrio'r swyddog uchaf ei dâl)		70,290	61,440
Rhychwant tâl isaf		27,890	24,630
Tâl cymedrig ²	6.9	41,737	39,043
Tâl cymedrig (ac eithrio'r swyddog uchaf ei dâl) ²		40,469	38,033
Pwynt tâl 25 ^{ain} canraddol		36,590	33,190
Pwynt tâl 50 ^{ain} canraddol		39,690	38,160
Pwynt tâl 75 ^{ain} canraddol		43,660	40,100
Cymhareb pwynt tâl 25 ^{ain} canraddol â'r swyddog uchaf ei dâl ³		2.53	2.64
Cymhareb pwynt tâl 50 ^{ain} canraddol â'r swyddog uchaf ei dâl ⁴		2.33	2.29
Cymhareb pwynt tâl 75 ^{ain} canraddol â'r swyddog uchaf ei dâl ³		2.12	2.18

Cyfrifir cyfanswm canolrifol y gydnabyddiaeth drwy ddefnyddio tâl cywerth â llawn amser (cyflog gros) yr holl swyddogion, heb gynnwys y Comisiynydd, a hynny ar y dyddiad adrodd.

¹ Mae band cyflog y swyddog uchaf ei dâl wedi cynyddu oherwydd penodiad y Comisiynydd i'r swydd barhaol ar 09/01/2023.

² Mae'r cynnydd o 6.9% yn y tâl cymedrig oherwydd cynnydd i'r cyfraddau cyflog yn dilyn y setliad tâl, a staff yn symud i rychwant uwch yn y band cyflog.

³ Bu lleihad i'r cymhareb ar gyfer pwyntiau tâl 25^{ain} canolraddol a 75^{ain} canolraddol oherwydd cynnydd i'r cyfraddau cyflog yn dilyn y setliad tâl, a staff yn symud i rychwant uwch yn y band cyflog.

⁴ Bu cynnydd i'r cymhareb pwynt tâl 50^{ain} canolraddol oherwydd cynnydd mwy i gyflog y swyddog uchaf ei dâl yn dilyn penodiad Comisiynydd newydd, na'r cynnydd i'r cyfraddau cyflog yn gyffredinol yn dilyn y setliad tâl.

Trefniadau oddi ar y gyflogres

Ni wnaethpwyd unrhyw daliadau i unigolion dan drefniadau oddi ar y gyflogres yn ystod y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2023 (2021-22: £0).

Ymgynghorwyr

Gwnaethpwyd taliadau o £246,200 i ymgynghorwyr yn ystod y flwyddyn (2021-22: £143,000).

Talwyd £241,600 i ddatblygu'r system Rheoli Achosion a datblygiadau pellach i Gronfa Enwau Lleuedd y Comisiynydd.

Talwyd cyfanswm o £4,600 i arbenigwyr i ymwneud â gwaith mewn perthynas â diogelwch tân, treth ar werth, recriwtio a chyfathrebu.

Pensiynau'r Gwasanaeth Sifil

Enw	Cyfanswm y pensiwn cronedig a chyfan daliad perthnasol ar oedran ymddeol ar 31/03/23	Cynydd Gwirioneddol mewn pensiwn a chyfan daliad perthnasol ar oedran ymddeol	Gwerth Trosglwyddo sy'n Gyfwerth ag Arian Parod 31/03/23	Gwerth Trosglwyddo sy'n Gyfwerth ag Arian Parod 31/03/22	Cynydd yng Ngwerth Trosglwyddo sy'n Gyfwerth ag Arian Parod	Cyfraniad y cyflogwr i gyfrif pensiwn partneriaeth
	£000	£000	£000	£000	£000	£100 agosaf
Efa Gruffudd Jones	0-5	0.0-2.5	0	0	-2	-
Gwenith Price	35-40	2.5-5.0	691	566	55	-
Lowri Williams	20-25	0.0-2.5	272	269	-2	-
Dyfan Sion	20-25	0.0-2.5	326	285	13	-
Siân Elen McRobie	5-10	0.0-2.5	65	58	5	-

Darperir buddion pensiwn drwy drefniadau pensiwn y Gwasanaeth Sifil. Er 1 Ebrill 2015 cyflwynwyd cynllun pensiwn newydd ar gyfer gweision sifil - Cynllun Pensiwn Gweision Sifil ac Eraill neu **alpha**, sydd yn darparu buddiannau ar sail cyflog holl yrfa gydag oedran ymddeol arferol cydradd ag Oedran Pensiwn Statudol yr aelod (neu 65 os yn hŷn). O'r dyddiad hwnnw ymaelododd pob gwas sifil a benodwyd o'r newydd a'r rhan fwyaf o'r rhai a oedd eisoes mewn gwasanaeth ag **alpha**. Cyn y dyddiad hwnnw roedd gweision sifil yn aelodau o Brif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil (PGPGS). Mae gan y PGPGS bedair adran: 3 yn darparu buddiannau ar sail cyflog terfynol (**classic**, **premium** neu **classic plus**) gydag oedran ymddeol arferol o 60; ac un sy'n darparu buddiannau ar sail cyflog holl yrfa (**nuvos**) gydag oedran ymddeol arferol o 65.

Nid yw'r trefniadau statudol hyn wedi eu hariannu, Senedd y Deyrnas Unedig sy'n diwallu costau'r buddion bob blwyddyn. Cynyddir pensiynau sy'n daladwy o dan **classic**, **premium**, **classic plus**, **nuvos** ac **alpha** yn flynyddol yn unol â deddfwriaeth Cynyddu Pensiynau. Parhaodd aelodau'r PGPGS a oedd o fewn 10 mlynedd o'u hoedran ymddeol arferol ar 1 Ebrill 2012 yn y PGPGS ar ôl 1 Ebrill 2015. Bydd y rhai a oedd rhwng 10 mlynedd a 13 mlynedd a 5 mis o'u hoedran ymddeol arferol ar 1 Ebrill 2012 yn ymuno ag **alpha** rhywbryd rhwng 1 Mehefin 2015 a 1 Chwefror 2022. Oherwydd bod y Llywodraeth yn bwriadu cael gwared ar y gwahaniaethu a nodwyd gan y llysoedd yn y dull y cyflwynwyd diwygiadau pensiwn 2015 ar gyfer rhai aelodau, disgwylir, maes o law, y gallai aelodau cymwys sydd â gwasanaeth perthnasol rhwng 1 Ebrill 2015 a 31 Mawrth 2022 fod â hawl i fuddion pensiwn gwahanol mewn perthynas â'r cyfnod hwnnw (a gallai hyn effeithio ar y Gwerthoedd Trosglwyddo Cyfwerth ag Arian Parod a ddangosir yn yr adroddiad hwn - gweler uchod). Mae buddiannau PGPGS pob aelod sydd yn newid i **alpha** yn cael eu 'bancio', gyda buddiannau blaenorol y rhai yn un o'r adrannau cyflog terfynol y PGPGS yn seiliedig ar eu cyflog terfynol pan fyddant yn gadael **alpha**. (Mae'r ffigurau pensiwn a ddyfynnir ar gyfer swyddogion yn dangos pensiwn adeiladwyd yn PGPGS neu **alpha** - fel y bo'n briodol. Lle mae gan y swyddog fuddiannau yn y PGPGS ac **alpha** y swm a ddyfynnir

yw gwerth cyfunol eu buddiannau yn y ddau gynllun.) Gall aelodau a ymaelododd â'r cynllun o fis Hydref 2002 ddewis rhwng ymaelodi â'r trefniant budd diffiniedig priodol neu ymaelodi â phensiwn rhanddeiliad (pwr casu ariannol) gyda chyfraniad ystyrlon gan y cyflogwr (cyfrif pensiwn **partnership**).

Pennir cyfraniadau'r cyflogai yn ddibynol ar eu cyflog ac maent yn amrywio rhwng 4.60% ac 8.05% o'r enillion pensiynadwy ar gyfer **classic**, **premium**, **classic plus**, **nuvos** ac **alpha**. Bydd buddion y cynllun **classic** yn cronni ar raddfa 1 rhan mewn 80 o'r cyflog pensiynadwy terfynol am bob blwyddyn o wasanaeth. Yn ogystal, mae cyfandaliad sy'n gywerth â thair blynedd o bensiwn dechreuol yn daladwy adeg ymddeol. Ar gyfer **premium**, bydd buddion yn cronni ar raddfa 1 rhan mewn 60 o'r enillion pensiynadwy terfynol ar gyfer pob blwyddyn o wasanaeth. Yn wahanol i **classic**, ni cheir cyfandaliad awtomatig. Yn ei hanfod, mae **classic plus** yn gynllun cymysg, gyda buddion am wasanaeth cyn 1 Hydref 2002 wedi eu cyfrifo'n fras fel **classic**, a buddion am wasanaeth o Hydref 2002 wedi eu cyfrif fel **premium**. Yn **nuvos**, mae aelod yn adeiladu pensiwn sydd wedi ei seilio ar ei gyflog pensiynadwy yn ystod cyfnod ei aelodaeth o'r cynllun. Ar ddiwedd blwyddyn y cynllun (31 Mawrth), caiff cyfrif pensiwn cyflogadwy'r aelod ei gredydu â 2.3% o gyflog pensiynadwy'r flwyddyn gynllun honno a chaiff y pensiwn cronedig ei uwchraddio yn unol â deddfwriaeth Cynyddu Pensiynau. Mae buddiannau **alpha** yn cronni yn yr un modd â **nuvos** ac eithrio bod y gyfradd cronni yn 2.32%. Ym mhob achos, gall aelodau ddewis ildio (cyfnewid) pensiwn am gyfandaliad hyd at y terfynau a osodir gan Ddeddf Cyllid 2004.

Mae'r cyfrif pensiwn **partnership** yn drefniant pensiwn cyfraniadau diffiniedig galwedigaethol sy'n rhan o'r Legal & General Mastertrust. Bydd y cyflogwr yn gwneud cyfraniad sylfaenol rhwng 8% a 14.75% (gan ddibynnu ar oedran yr aelod). Nid oes rhaid i'r cyflogai gyfrannu, ond lle byddant yn cyfrannu, bydd y cyflogwr yn cyfrannu'n gyfatebol hyd at 3% o'r cyflog pensiynadwy (yn ogystal â chyfraniad sylfaenol y cyflogwr). Bydd cyflogwyr hefyd yn cyfrannu 0.5% pellach o gyflog pensiynadwy er mwyn talu am sicrwydd budd risg a ddarperir yn ganolog (marwolaeth mewn gwasanaeth ac ymddeoliad ar sail salwch).

Y pensiwn cronedig a nodir yw'r pensiwn y mae hawl gan yr aelod i'w dderbyn pan fydd yn cyrraedd oedran ymddeol, neu'n syth wedi iddo beidio â bod yn aelod gweithredol o'r cynllun os bydd eisoes wedi cyrraedd yr oedran ymddeol. Yr oedran ymddeol yw 60 ar gyfer aelodau **classic**, **premium** a **classic plus**, a 65 ar gyfer aelodau **nuvos**, a'r uchaf o 65 neu'r Oedran Ymddeol Statudol ar gyfer aelodau **alpha**. (Mae'r symiau pensiwn a ddyfynnir ar gyfer swyddogion yn dangos pensiwn a enillwyd yn PGPGS neu **alpha** - fel y bo'n briodol. Lle bo gan y swyddog buddiannau yn PGPGS ac **alpha** y swm a ddyfynnir yw gwerth cyfunol eu buddiannau yn y ddau gynllun, ond nodir gallai rhan o'r pensiwn hwnnw fod yn daladwy o wahanol oedranau.)

Ceir rhagor o wybodaeth am drefniadau pensiwn y Gwasanaeth Sifil ar y wefan www.civilservicepensionscheme.org.uk

Gwerthoedd Trosglwyddo sy'n Gyfwerth ag Arian Parod

Ystyr Gwerth Trosglwyddo sy'n Gyfwerth ag Arian Parod (GTGAP) yw'r gwerth cyfalaf wedi ei asesu gan actwari o fuddion cynllun pensiwn sydd wedi eu cronni gan aelod ar adeg benodol mewn amser. Y buddion y rhoddir gwerth arnynt yw buddion cronedig yr aelod a phensiwn cymar amodol sy'n daladwy o'r cynllun. Mae GTGAP yn daliad a wneir gan gynllun pensiwn neu drefniant er mwyn sicrhau buddion pensiwn mewn cynllun pensiwn neu drefniant arall lle bydd yr aelod yn gadael cynllun ac yn dewis trosglwyddo'r buddion a gronwyd yn y cynllun blaenorol. Mae'r ffigurau pensiwn a ddangosir yn ymwneud â'r buddion y mae'r unigolyn wedi eu cronni o ganlyniad i gyfanswm eu haelodaeth o'r cynllun pensiwn, ac nid yn unig eu gwasanaeth mewn swyddogaeth uwch y mae'r datgeliad yn berthnasol iddi.

Mae'r ffigurau yn cynnwys gwerth unrhyw fudd pensiwn mewn cynllun arall neu drefniant y mae'r aelod wedi ei drosglwyddo i drefniadau pensiwn y Gwasanaeth Sifil. Maent hefyd yn cynnwys unrhyw fudd pensiwn arall a gronnir i'r aelod o ganlyniad i'r ffaith ei fod wedi pwrcau budd pensiwn ychwanegol ar ei gost ei hun. Cyfrifir GTGAPau yn unol â'r Rheoliadau Cynlluniau Pensiwn Galwedigaethol (Gwerthoedd Trosglwyddo) (fel y'u diwygiwyd) 2008, ond nid ydynt yn ystyried unrhyw wir ostyngiad neu ostyngiad potensial i fudd-daliadau sy'n deillio o'r Dreth Lwfans dros Oes a allai fod yn daladwy pan gymerir budd-daliadau pensiwn.

Cynnydd gwirioneddol mewn GTGAP

Mae hyn yn adlewyrchu'r cynnydd mewn GTGAP sydd wedi ei ariannu gan y cyflogwr. Nid yw'n cynnwys y cynnydd yn y pensiwn cronedig oherwydd chwyddiant, cyfraniadau a dalwyd gan y cyflogai (gan gynnwys gwerth unrhyw fuddion a drosglwyddwyd o gynllun pensiwn neu drefniant arall) ac mae'n defnyddio ffactorau prisio cyffredin y farchnad ar gyfer cychwyn a diwedd y cyfnod.

Rhwymedigaethau pensiwn

Telir i'r Tâl-feistr Cyffredinol symiau priodol i gynrychioli rhwymedigaethau cronedig Prif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil. Ceir rhagor o fanylion yn yr Adroddiad Taliadau Cydnabyddiaeth ac yn nodyn 1.9 i'r cyfrifon.

Adroddiad staff

Demograffeg oedran/rhyw'r gweithlu

Oedran cymedrig staff Comisiynydd y Gymraeg ar 31 Mawrth 2023 oedd 42 mlwydd oed (2021-22: 39 mlwydd oed).

Crynoir demograffeg rhyw y cyfarwyddwyr a'r staff ar 31 Mawrth 2023 yn y tabl isod:

		31 Mawrth 2023		31 Mawrth 2022	
		Gwryw	Menyw	Gwryw	Menyw
Comisiynydd a'r Cyfarwyddwyr	cywerth y pen	0.0	3.0	1.0	1.0
	%	0.0	100.0	50.0	50.0
Swyddogion eraill	cywerth y pen	14.0	24.6	13.8	28.7
	%	36.2	63.8	32.5	67.5
Cyfanswm	cywerth y pen	14.0	27.6	14.8	29.7
	%	33.6	66.4	33.3	66.7

Bwlch tâl ar sail rhyw

Crynoir bwlch tâl ar sail rhyw gweithlu Comisiynydd y Gymraeg ar 31 Mawrth 2023 yn y tabl isod:

	31 Mawrth 2023	31 Mawrth 2022
Bwlch tâl cymedrig ar sail rhyw	-2.7%	0.9%
Canolrif y bwlch tâl ar sail rhyw	0.0%	0.0%

Y brif ffactor sydd yn dylanwadu ar newid yn y bwlch tâl o blaid swyddogion benywaidd, yw'r newid yn nemograffeg rhyw y Comisiynydd a'r Cyfarwyddwyr yn ystod y flwyddyn.

Rheoli absenoldeb a phresenoldeb

Cyfanswm y diwrnodau gwaith a gollwyd drwy absenoldeb salwch am y cyfnod 1 Ebrill 2022 hyd 31 Mawrth 2023 oedd 111.50 (2021-22: 273.5). O'r diwrnodau gwaith a gollwyd drwy salwch, roedd 100% (2021-22: 64.9%) ohonynt oherwydd absenoldeb tymor byr a 0% (2021-22: 35.1%) oherwydd absenoldeb hirdymor (diffiniad absenoldeb hirdymor yw absenoldeb o fwy nag 20 diwrnod am yr un rheswm). Dylid nodi bod absenoldebau oherwydd COVID-19 yn cynrychioli 32% o'r holl ddyddiau gwaith y collwyd oherwydd salwch, a bod hwn yn gynnydd i gymharu â 2021-22 (20%).

Cyfartaledd y diwrnodau gwaith a gollwyd fesul pen (cywerth â llawn amser) oedd 2.6 (2021-22: 6.2) a hynny wedi ei seilio ar 42.2 aelod o staff cywerth â llawn amser (2021-22: 43.2).

Mae'r Comisiynydd yn nodi'r rhesymau am absenoldeb drwy salwch ac roedd 3% o'r diwrnodau gwaith a gollwyd am resymau iechyd meddwl (2021-22: 6%). Roedd yr absenoldebau hyn i gyd yn absenoldebau tymor byr.

Ar gyfartaledd collwyd 7.7 niwrnod gwaith fesul pen yn y sector cyhoeddus yn 2022 oherwydd salwch, gyda rhesymau iechyd meddwl yn cael eu nodi ar gyfer 13% o absenoldebau *.

* Arolwg y Gweithlu – Swyddfa Ystadegau Cenedlaethol

Trosiant staff

Roedd cyfradd trosiant staff yn 2022-23 yn 13.8% (2021-22: 8.8%), (2020-21: 4.6%), (2019-20: 9.6%), (2018-19: 8.6%).

Lles

Mae lles swyddogion yn hollbwysig i'r Comisiynydd, ac yn ystod y flwyddyn ehangwyd y gwasanaethau i hybu iechyd a lles ymysg staff. Rydym wedi cynnig y brechlyn fflw i bob swyddog yn rhad ac am ddim a thanysgrifio i Wasanaeth Cymorth i Gyflogeion cynhwysfawr trwy ddarparu blaengar yn y maes sef BHSF. Rydym hefyd wedi darparu adnoddau i gefnogi lles ariannol ein staff a chynnal amryw o sesiynau i hybu iechyd a lles da ymysg swyddogion. Yn ogystal, cynigir buddion i staff fel Cynlluniau Talebau Gofal Plant, a chyflwynwyd rhaglen beicio i'r gwaith sy'n ysgogi ymarfer corff a lleihau allyriadau carbon wrth deithio i'r swyddfeydd.

Dysgu a datblygu

Mae'r Comisiynydd yn gweithredu trefn datblygu perfformiad sy'n sicrhau bod swyddogion yn deall yr hyn a ddisgwylir ganddynt wrth eu gwaith ac yn sicrhau bod ganddynt y sgiliau a'r gallu i gyflawni hynny. Mae trafod anghenion hyfforddi a datblygu yn rhan allweddol o'r drefn ac mae cynllun datblygu'n cael ei lunio ar gyfer pob swyddog ar sail y trafodaethau hynny, yn unol â'r blaenoriaethau hyfforddiant a gytunir yn flynyddol.

Hyrwyddir cyfleoedd dysgu a datblygu i'r holl staff a chyflwynwyd rhaglen o ddatblygiad personol ar draws y sefydliad yn y flwyddyn a fu er mwyn nodi unrhyw anghenion penodol ac i ddatblygu sgiliau'r gweithlu. Trefnwyd cyrsiau amrywiol gydag Ysgol Economeg Llundain, Prifysgol y Frenhines Margaret a chysiau amrywiol gan Goleg y Gwasanaeth Sifil.

Ystyrir yr opsiynau mwyaf cost effeithiol wrth ddiwallu anghenion hyfforddi a datblygu, a chynhigir amrywiaeth o ddulliau hyfforddi lle bo hynny'n ymarferol bosibl.

Cydnabyddiaeth undeb

Mae gan y sefydliad gangen cydnabyddedig o undeb y PCS, ac mae cyfarfodydd rheolaidd yn cael eu cynnal rhwng cynrychiolwyr y gangen, y Comisiynydd, y Dirprwy Gomisiynydd a'r Uwch Swyddog Adnoddau Dynol.

Cofrestr rhoddion

Mae gan y Comisiynydd gofrestr rhoddion. Nid oes unrhyw eitem a gofnodwyd yn cael ei ystyried yn faterol berthnasol i'w gynnwys yn yr adroddiad hwn..

Niferoedd swyddogion a chostau perthnasol

	Staff Parhaol £000	Staff ar gytundeb cyfnod penodol £000	Secondiad i mewn £000	Cyfanswm 2022-23 £000	Cyfanswm 2021-22 £000
Costau swyddogion					
Cyflog	1,639	64	21	1,724	1,713
Nawdd cymdeithasol	180	7	2	189	174
Pensiwn	450	17	4	471	464
	<u>2,269</u>	<u>88</u>	<u>27</u>	<u>2,384</u>	<u>2,351</u>
Ffioedd aelodau pwyllgorau				13	13
Staff drwy asiantaeth				13	46
Cyfanswm				<u>2,410</u>	<u>2,410</u>
				2022-23	2021-22
Niferoedd swyddogion					
Comisiynydd y Gymraeg				0.2	0.9
Staff parhaol				39.5	39.2
Swyddogion ar gytundeb cyfnod penodol				2.0	2.8
Secondiad i mewn				0.5	0.3
Staff drwy asiantaeth				0.2	0.6
Nifer cyfartalog (1)				<u>42.4</u>	<u>43.8</u>
Aelodau o bwyllgorau (2)				9.0	9.0

1 – Nifer cywerth â llawn amser a gyflogwyd yn ystod y flwyddyn.

2 – Mae'r aelodau yn cynnwys 5.0 aelod o'r Panel Cyngori (2021-22: 5.0) a 4.0 aelod o'r Pwyllgor Archwilio a Risg (2021-22: 4.0) ar gyfartaledd yn ystod y flwyddyn

Ceir gwybodaeth am fuddiannau cyflog a phensiwn y Comisiynydd ac uwch swyddogion y Comisiynydd ar dudalen 50.

Pensiynau

Ceir manylion pensiynau ar dudalennau 53 i 55.

Mae Prif Gynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil (PGPGS) ac **alpha** yn gynlluniau buddiannau diffiniedig heb ei ariannu ar gyfer nifer o gyflogwyr ac o ganlyniad nid oes modd i Gomisiynydd y Gymraeg adnabod ei chyfran o'r asedau a'r rhwymedigaethau sylfaenol. Pennodd actiwari'r cynllun werth y cynllun ar 31 Mawrth 2016. Mae gwybodaeth ar gael yng nghyfrifon adnoddau Swyddfa'r Cabinet: Civil Superannuation (www.civilservice.gov.uk/pensions).

Ar gyfer 2022-23, roedd cyfraniadau'r cyflogwr o £500,000 (2021-22: £482,000) yn daladwy i gynlluniau pensiwn y gwasanaeth sifil ar un o bedair graddfa rhwng 26.6% a 30.3% (2021-22: 26.6% i 30.3%) o gyflog pensiynadwy, yn seiliedig ar fandiau cyflog. Mae Actiwari'r Cynllun yn adolygu cyfraniadau'r cyflogwr, gan amlaf bob pedair blynedd, yn dilyn prisiant llawn o'r cynllun. Mae cyfraddau'r cyfraniadau yn adlewyrchu buddion wrth iddynt gael eu cronni, nid pan delir y costau mewn gwirionedd, ac maent yn adlewyrchu profiad blaenorol y cynllun.

Gall swyddogion ddewis agor cyfrif pensiwn **partnership**, sef cynllun pensiwn rhanddeiliad â chyfraniad cyflogwr. Mae cyfraniadau'r cyflogwr yn ddibynnol ar oedran ac ar raddfa rhwng 8.0% a 14.75% o gyflog pensiynadwy. Mae'r cyflogwr hefyd yn rhoi cyfraniad cyfatebol o hyd at 3% o gyflog pensiynadwy. Nid oes unrhyw swyddog sy'n gyflogedig gan Comisiynydd y Gymraeg yn aelod o'r cynllun pensiwn **partnership**.

Nid oes unrhyw berson wedi ymddeol ar sail afiechyd yn ystod y flwyddyn.

Datganiad o Gyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu

Yn unol ag Atodlen 1 Paragraff 18(1), Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, mae'n ofynnol i Gomisiynydd y Gymraeg lunio cyfrifon o ran pob blwyddyn ariannol yn unol â'r ffurf a'r sail a nodir yn y Cyfarwyddiadau Cyfrifon a roddir, gyda chydysyniad Trysorlys EF, gan Weinidogion Cymru. Llunnir y cyfrifon ar sail groniadol, ac mae'n rhaid iddynt roi darlun gwir a theg o sefyllfa'r Comisiynydd ac o'r gwariant net, datganiad sefyllfa ariannol, newidiadau yn ecwiti'r trethdalwr a'r llifocedd arian am y flwyddyn ariannol.

Wrth baratoi'r cyfrifon mae'n ofynnol i'r Swyddog Cyfrifyddu gydymffurfio â gofynion y *Government Financial Reporting Manual* ac yn arbennig i:

- cadw at gyfarwyddyd cyfrifon a roddwyd gan Weinidogion Cymru, gan gynnwys y gofynion perthnasol o ran cadw cyfrifon a datgeliadau, a gweithredu polisiau cyfrifo perthnasol a'u defnyddio'n gyson;
- llunio penderfyniadau ac amcangyfrifon mewn modd rhesymol;
- datgan a gadwyd at y safonau cyfrifo perthnasol a osodwyd yn y *Government Financial Reporting Manual*, a datgelu ac esbonio unrhyw wro materol a welir yn y cyfrifon;
- llunio cyfrifon ar sail bod yn fusnes gweithredol; a
- chadarnhau bod yr Adroddiad Blynnyddol a Datganiadau Ariannol hyn yn deg, yn gytbwys ac yn ddealladwy a chymryd cyfrifoldeb personol am yr Adroddiad Blynnyddol a Datganiadau Ariannol ac am y farn sydd ei hangen er mwyn pennu eu bod yn deg, yn gytbwys ac yn ddealladwy.

Yn unol ag Atodlen 1 Paragraff 16(1), Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, y Comisiynydd yw'r Swyddog Cyfrifyddu. Mae cyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu, gan gynnwys cyfrifoldeb am sicrhau priodoldeb a rheoleidd-dra'r cyllid cyhoeddus y mae'r Swyddog Cyfrifyddu'n atebol amdano, tros gadw cofnodion priodol ac i warchod asedau Comisiynydd y Gymraeg, wedi eu nodi yn y memorandwm, *Managing Public Money*, a gyhoeddwyd gan Drysorlys EF a Rheoli Arian Cyhoeddus Cymru, a gyhoeddwyd gan Lywodraeth Cymru.

Fel Swyddog Cyfrifyddu gallaf gadarnhau:

- fy mod wedi cymryd pob cam y dylwn fod wedi ei gymryd i wneud fy hun yn ymwybodol o unrhyw wybodaeth archwilio berthnasol ac i sicrhau bod archwilwyr Comisiynydd y Gymraeg yn ymwybodol o'r wybodaeth honno; a
- hyd y gwn, nid oes unrhyw wybodaeth archwilio berthnasol nad yw'r archwilwyr yn ymwybodol ohonynt.

Dirprwy Gomisiynydd y Gymraeg oedd y Swyddog Cyfrifyddu gweithredol ar gyfer y cyfnod rhwng 01/04/2022 a 08/01/2023. Cefais fy mhenodi yn Swyddog Cyfrifyddu ar 09/01/2023, ac rwyf yn bersonol gyfrifol am lofnodi'r cyfrifon fel y'u cyflwynir.

Efa Gruffudd Jones
Swyddog Cyfrifyddu

Comisiynydd y Gymraeg
27/09/2023

Tystysgrif ac adroddiad Archwilydd Cyffredinol Cymru i'r Senedd

---

Barn ar y datganiadau ariannol

Rwyf yn ardystio fy mod wedi archwilio datganiadau ariannol Comisiynydd y Gymraeg ar gyfer y flwyddyn a ddaeth i ben ar 31 Mawrth 2023 o dan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Mae'r datganiadau ariannol yn cynnwys y Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr, Datganiad Sefyllfa Ariannol, Datganiad Llifoedd Arian, Datganiad Newidiadau yn Ecwiti'r Trethdalwyr a nodiadau cysylltiedig, gan gynnwys y polisiau cyfrifyddu arwyddocaol. Y fframwaith adrodd ariannol sydd wedi'i gymhwyso wrth baratoi'r datganiadau ariannol yw'r gyfraith gymwys a'r Safonau Cyfrifyddu Rhyngwladol sydd wedi'u mabwysiadu yn y DU fel y'u dehonglir a'u haddasu gan Lawlyfr Adrodd Ariannol Trysorlys EF.

Yn fy marn i, ym mhob agwedd berthnasol, mae'r datganiadau ariannol:

- yn rhoi darlun gwir a theg o sefyllfa ariannol Comisiynydd y Gymraeg ar 31 Mawrth 2023 ac o'i wariant net am y flwyddyn a ddaeth i ben ar y dyddiad hwnnw;
- wedi' cael eu paratoi'n briodol yn unol â safonau cyfrifyddu rhyngwladol sydd wedi'u mabwysiadu gan y DU fel y'u dehonglir ac y'u haddasir gan Lawlyfr Adrodd Ariannol Trysorlys EM; ac
- wedi'u paratoi'n briodol yn unol â chyfarwyddiadau Gweinidogion Cymru a gyhoeddwyd dan Fesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Barn am reoleidd-dra

Yn fy marn i, ym mhob ffordd berthnasol, mae'r incwm a'r gwariant a gofnodir yn y datganiadau ariannol wedi'u cymhwyso at y dibenion a fwriadwyd gan y Senedd ac mae'r trafodion ariannol a gofnodwyd yn y datganiadau ariannol yn cydymffurfio â'r awdurdodau sy'n eu llywodraethu.

Sail ar gyfer barn

Cynhaliais fy archwiliad yn unol â'r gyfraith berthnasol a'r Safonau Rhyngwladol ar gyfer Archwilio yn y DU (ISAs (DU)) a Nodyn Ymarfer 10 'Archwilio Datganiadau Ariannol Endidau'r Sector Cyhoeddus yn y Deyrnas Unedig'. Disgrifir fy nghyfrifoldebau o dan y safonau hynny ymhellach yn adran ar gyfrifoldebau'r archwilydd dros archwilio'r datganiadau ariannol fy nhystysgrif.

Mae fy staff a minnau'n annibynnol o'r corff yn unol â'r gofynion moesegol sy'n berthnasol i'm harchwiliad o'r datganiadau ariannol yn y DU, gan gynnwys Safon Foesegol y Cyngor Adrodd Ariannol, ac rwyf wedi cyflawni fy nghyfrifoldebau moesegol eraill yn unol â'r gofynion hyn. Credaf fod y dystiolaeth archwilio a gefais yn ddigonol ac yn briodol i ddarparu sail i fy marn.

Casgliadau'n ymwneud â busnes gweithredol

Wrth archwilio'r datganiadau ariannol, rwyf wedi dod i'r casgliad bod y defnydd o'r sail busnes gweithredol o gyfrifyddu wrth baratoi'r datganiadau ariannol yn briodol.

Yn seiliedig ar y gwaith rwyf wedi'i gyflawni, nid wyf wedi nodi unrhyw ansicrwydd perthnasol sy'n ymwneud â digwyddiadau nac amodau a allai, yn unigol neu ar y cyd, fwrw amheuaeth sylweddol ar allu'r corff i barhau i fabwysiadu sail busnes gweithredol o gyfrifyddu am gyfnod o ddeuddeng mis o leiaf o'r adeg pan awdurdodir cyhoeddiad y datganiadau ariannol.

Disgrifir fy nghyfrifoldebau a chyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu mewn cysylltiad â busnes gweithredol yn adrannau perthnasol y dystysgrif hon.

Mabwysiadir sail busnes gweithredol o gyfrifyddu ar gyfer Comisiynydd y Gymraeg wrth ystyried y gofynion a nodir yn Llawlyfr Adrodd Ariannol y Llywodraeth a gyhoeddwyd gan Drysorlys EF, sy'n ei gwneud yn ofynnol i endidau fabwysiadu'r sail busnes gweithredol o gyfrifyddu wrth baratoi'r datganiadau ariannol lle rhagwelir y bydd y gwasanaethau y maent yn eu darparu yn parhau i'r dyfodol.

Gwybodaeth arall

Mae'r wybodaeth arall yn cynnwys yr wybodaeth sydd wedi'i chynnwys yn yr adroddiad blynyddol ar wahân i'r datganiadau ariannol a'm hadroddiad archwilydd arnynt. Comisiynydd y Gymraeg sy'n gyfrifol am yr wybodaeth arall yn yr adroddiad blynyddol. Nid yw fy marn ar y datganiadau ariannol yn cwmpasu'r wybodaeth arall a heblaw i'r graddau a nodir yn benodol fel arall yn fy adroddiad, nid wyf yn mynegi unrhyw fath o gasgliad sicrwydd ar yr wybodaeth arall honno. Fy nghyfrifoldeb i yw darllen yr wybodaeth arall ac, wrth wneud hynny, ystyried a yw'r wybodaeth arall yn berthnasol anghyson â'r datganiadau ariannol neu'r wybodaeth a gafwyd yn ystod yr archwiliad, neu yn ymddangos fel arall fel pe bai wedi ei chamddatgan yn berthnasol. Os wyf yn canfod anghysondebau perthnasol o'r fath neu gamddatganiadau perthnasol ymddangosiadol, mae'n ofynnol imi benderfynu a yw hyn yn arwain at gamddatganiad perthnasol yn y datganiadau ariannol eu hunain. Os byddaf, ar sail y gwaith a wnaed gennyf, yn dod i'r casgliad bod yr wybodaeth arall honno wedi'i chamddatgan yn berthnasol, mae'n ofynnol imi adrodd y ffaith honno.

Nid oes unrhyw beth gennyf i'w nodi yn hyn o beth.

Barn am faterion eraill

Yn fy marn i, mae'r rhan o'r Adroddiad ar Daliadau Cydnabyddiaeth a Staff sydd i'w harchwilio wedi ei pharatoi'n briodol yn unol â chyfarwyddiadau Gweinidogion Cymru a wnaed o dan Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Yn fy marn i, yn seiliedig ar y gwaith a wnaed yn ystod fy archwiliad:

- mae'r rhannau o'r Adroddiad Atebolrwydd sy'n destun archwiliad wedi'u paratoi'n briodol yn unol â chyfarwyddiadau Gweinidogion Cymru a wnaed o dan Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011;

- mae'r wybodaeth a roddir yn yr Adroddiad Blynyddol ar gyfer y flwyddyn ariannol y paratowyd y datganiadau ariannol ar ei chyfer yn gyson â'r datganiadau ariannol ac yn unol â'r gofynion cyfreithiol perthnasol.

Materion yr wyf yn adrodd arnynt drwy eithriad

Yng ngoleuni gwybodaeth a'r dealltwriaeth o'r corff a'i amgylchedd a gafwyd yn ystod yr archwiliad, nid wyf wedi nodi camddatganiadau perthnasol yr Adroddiad Blynyddol.

Nid oes gennyf unrhyw beth i'w adrodd mewn cysylltiad â'r materion canlynol yr wyf yn adrodd i chi amdanynt os, yn fy marn i y mae'r canlynol yn berthnasol:

- nid wyf wedi cael yr holl wybodaeth ac esboniadau sydd eu hangen arnaf ar gyfer fy archwiliad;
- ni chadwyd cofnodion cyfrifyddu priodol, neu os na chafwyd ffurflenni cyfrifyddu digonol ar gyfer fy archwiliad oddi wrth y canghennau nad yw fy nhîm wedi ymweld â nhw;
- nid yw'r datganiadau ariannol a'r rhan o'r Adroddiad Atebolrwydd a archwiliwyd yn gyson â'r cofnodion a'r ffurflenni cyfrifyddu;
- ni ddatgelwyd gwybodaeth a nodir gan Weinidogion Cymru ynghylch taliadau cydnabyddiaeth a thrafodion eraill;
- nid yw rhai datgeliadau o daliadau gydnabyddiaeth a nodir gan Lawlyfr Adrodd Ariannol y Llywodraeth a gyhoeddwyd gan Drysorlys EF wedi'u gwneud neu nid yw rhannau o'r Adroddiad Taliadau Cydnabyddiaeth a Staff sydd i'w harchwilio yn cydfynd â'r cofnodion a'r ffurflenni cyfrifyddu; neu
- nid yw'r Datganiad Llywodraethu yn adlewyrchu cydymffurfiaeth â chanllawiau Trysorlys EF.

Cyfrifoldebau Comisiynydd y Gymraeg mewn perthynas â'r datganiadau ariannol

Fel yr eglurir yn fanylach yn y Datganiad o Gyfrifoldebau'r Swyddog Cyfrifyddu, Comisiynydd y Gymraeg sy'n gyfrifol am y canlynol:

- cynnal cofnodion cyfrifyddu priodol;
- paratoi'r datganiadau ariannol a'r Adroddiad Blynyddol yn unol â'r fframwaith adrodd ariannol perthnasol a bod yn fodlon eu bod yn rhoi darlun gwir a theg;
- sicrhau bod yr Adroddiad Blynyddol a'r datganiadau ariannol yn eu cyfanrwydd yn deg, yn gytbwys ac yn ddealladwy;
- sicrhau rheoleidd-dra trafodion ariannol;
- rheolaethau mewnol y mae Comisiynydd y Gymraeg yn penderfynu sy'n angenrheidiol er mwyn galluogi'r gwaith o baratoi datganiadau ariannol sydd heb gamddatganiadau perthnasol, boed hynny oherwydd twyll neu wall; ac
- asesu gallu'r corff i barhau fel busnes gweithredol, gan ddatgelu fel y bo'n berthnasol, faterion sy'n ymwneud â busnes gweithredol a defnyddio'r sail busnes gweithredol o gyfrifyddu oni bai fod Comisiynydd y Gymraeg yn rhagweld na fydd y gwasanaethau a ddarperir gan Comisiynydd y Gymraeg yn parhau i gael eu darparu yn y dyfodol

Cyfrifoldebau'r archwilydd dros archwilio'r datganiadau ariannol

Fy nghyfrifoldeb i yw archwilio'r datganiadau ariannol, eu hardystio ac adrodd arnynt yn unol â Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011.

Fy amcanion yw cael sicrwydd rhesymol ynghylch p'un a yw'r datganiadau ariannol yn eu cyfanrwydd yn rhydd o gamddatganiadau perthnasol, boed hynny oherwydd twyll neu wall, a chyhoeddi adroddiad archwilydd sy'n cynnwys fy marn. Mae sicrwydd rhesymol yn lefel uchel o sicrwydd ond nid yw'n warant y bydd archwiliad a gynhelir yn unol ag ISAs (DU) bob amser yn canfod camddatganiad perthnasol pan fo'n bodoli. Gall camddatganiadau ddeillio o dwyll neu wall ac fe'u hystyrir yn berthnasol os yn unigol neu gyda'i gilydd, gellid yn rhesymol ddisgwyl iddynt ddylanwadu ar benderfyniadau economaidd defnyddwyr a wneir ar sail y datganiadau ariannol hyn.

Mae afreoleidd-dra, gan gynnwys twyll, yn golygu achosion o ddiffyg cydymffurfio â chyfreithiau a rheoliadau. Rwy'n llunio gweithdrefnau yn unol â fy nghyfrifoldebau, a amlinellir uchod, i ganfod camddatganiadau perthnasol mewn cysylltiad ag afreoleidd-dra, gan gynnwys twyll.

Roedd fy ngweithdrefnau yn cynnwys y canlynol:

- Holi'r rheolwyr, archwilwyr mewnol a'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu, gan gynnwys cael ac adolygu dogfennau ategol yn ymwneud â pholisïau a gweithdrefnau Comisiynydd y Gymraeg ynghylch y canlynol:
  - nodi, gwerthuso a chydymffurfio â chyfreithiau a rheoliadau a phu'n a oeddent yn ymwybodol o unrhyw achosion o ddiffyg cydymffurfio;
  - canfod ac ymateb i risgiau o dwyll a phu'n a oedd ganddynt wybodaeth am unrhyw dwyll gwirioneddol, tybiedig neu honedig;
  - y rheolaethau mewnol a sefydlwyd i liniaru risgiau sy'n gysylltiedig â thwyll neu ddiffyg cydymffurfio â chyfreithiau a rheoliadau.
- Ystyried fel tîm archwilio sut a ble y gallai twyll ddigwydd yn y datganiadau ariannol ac unrhyw ddangosyddion posibl o dwyll. Fel rhan o'r drafodaeth hon, nodais y posibilrwydd o dwyll yn y meysydd canlynol: cydnabod referniw, cydnabod gwariant, postio dyddlyfrau ariannol anarferol;
- Cael dealltwriaeth o fframwaith awdurdodaeth Comisiynydd y Gymraeg yn ogystal â fframweithiau cyfreithiol a rheoleiddiol eraill y mae Comisiynydd y Gymraeg yn gweithredu ynddynt, gan ganolbwyntio ar y cyfreithiau a'r rheoliadau hynny a gafodd effaith uniongyrchol ar y datganiadau ariannol neu a gafodd effaith sylfaenol ar weithrediadau Comisiynydd y Gymraeg; a
- Cael dealltwriaeth o berthnasoedd partiön cysylltiedig.

Yn ogystal â'r uchod, roedd fy ngweithdrefnau i ymateb i risgiau a nodwyd yn cynnwys y canlynol:

- adolygu datgeliadau yn y datganiad ariannol a phrofi yn erbyn dogfennaeth ategol i asesu cydymffurfiaeth â chyfreithiau a rheoliadau perthnasol a drafodir uchod;
- holi rheolwyr, y Pwyllgor Archwilio a Risg a chynghorwyr cyfreithiol ynghylch ymglyfreitha a hawliadau gwirioneddol a phosibl;
- darllen cofnodion cyfarfodydd y Pwyllgor Archwilio a Risg a'r Panel Ymgynghori;

- wrth fynd i'r afael â'r risg o dwyll yn sgil rheolwyr yn gwrthwneud rheolaethau, profi priodoldeb cofnodion dyddlyfrau ariannol ac addasiadau eraill; asesu a yw'r dyfarniadau a wnaed wrth wneud amcangyfrifon cyfrifyddu yn arwydd o wyrduedd bosibl; a gwerthuso rhesymeg busnes unrhyw drafodion arwyddocaol sy'n anarferol neu y tu allan i fusnes arferol.

Fe wnes i hefyd gyfleu cyfreithiau a rheoliadau perthnasol a nodwyd a risgiau posibl o dwyll i bob aelod o'r tîm archwilio gan barhau i fod yn effro i unrhyw arwyddion o dwyll neu ddiffyg cydymffurfiaeth â chyfreithiau a rheoliadau drwy gydol yr archwiliad.

Mae'r anhawster cynhenid o ran canfod afreoleidd-dra, gan gynnwys twyll, yn effeithio ar y graddau y gall fy ngweithdrefnau ganfod afreoleidd-dra, effeithiolrwydd rheolaethau Comisiynydd y Gymraeg a natur, amseriad a graddau'r gweithdrefnau archwilio a gyflawnir.

Ceir disgrifiad pellach o gyfrifoldebau'r archwilydd dros archwilio'r datganiadau ariannol ar wefan y Cyngor Adrodd Ariannol www.frc.org.uk/auditorsresponsibilities. Mae'r disgrifiad hwn yn rhan o adroddiad fy archwilydd.

Cyfrifoldebau eraill yr archwilydd

Mae'n ofynnol i mi gael tystiolaeth ddigonol i roi sicrwydd rhesymol bod y gwariant a'r incwm a gofnodwyd yn y datganiadau ariannol wedi'u cymhwyso at y dibenion a fwriadwyd gan y Senedd a bod y trafodion ariannol a gofnodir yn y datganiadau ariannol yn cydymffurfio â'r awdurdodau sy'n eu llywodraethu.

Rwy'n cyfathrebu â'r rhai sy'n gyfrifol am lywodraethu ynghylch cwmpas ac amseriad arfaethedig yr archwiliad a chanfyddiadau archwilio arwyddocaol ymhlith materion eraill, gan gynnwys unrhyw ddiffygion arwyddocaol mewn rheolaeth fewnol a nodaf yn ystod fy archwiliad

Nid oes gennyf unrhyw sylwadau i'w gwneud ar y datganiadau ariannol hyn.

Adrian Crompton
Archwilydd Cyffredinol Cymru
27 Medi 2023

1 Cwr y Ddinas
Stryd Tyndall
Caerdydd
CF10 4BZ

Rhan 3 - Datganiadau Ariannol

	Tudalen
Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr	67
Datganiad Sefyllfa Ariannol	68
Datganiad Llifoedd Arian	69
Datganiad Newidiadau yn Ecwiti'r Trethdalwyr	70
Nodiadau'r Cyfrifon	71

Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr am y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2023

	Nodiadau	£000	2022-23 £000	£000	2021-22 £000
Gwariant					
Costau Swyddogion	3	2,410		2,410	
Gweinyddu	4	531		691	
Prosiect TG	5	11		61	
Gwariant rhaglenni eraill	6	145		81	
Amortiddiad ar asedau anghyfyrdadwy	7	13		11	
Dibrisiant ar asedau hawl i ddefnydd	8	96		-	
Dibrisiant ar eiddo, offer a pheiriannau	9	56		51	
			3,262		3,305
Incwm					
			-		-
Gwariant net			3,262		3,305
Costau llog ar rwymedigaethau lesioedd	13		5		-
Llog (derbynadwy)/taladwy net arall			(1)		1
Gwariant net ar ôl llog			3,266		3,306

Mae'r holl weithgareddau a gwblhawyd yn ystod y flwyddyn yn parhau.

Mae'r nodiadau ar dudalennau 71 i 79 yn rhan o'r cyfrifon hyn.

Datganiad Sefyllfa Ariannol ar 31 Mawrth 2023

	Nodiadau	31 Mawrth 2023		31 Mawrth 2022	
		£000	£000	£000	£000
Asedau nad ydynt yn gyfredol					
Asedau anghyfyrdadwy	7	328		99	
Asedau hawl i ddefnydd	8	177		-	
Eiddo, offer a pheiriannau	9	108		164	
Cyfanswm asedau nad ydynt yn gyfredol			613		263
Asedau cyfredol					
Masnach a symiau eraill sy'n dderbyniadwy	10	81		78	
Arian parod ac arian cywerth	11	173		151	
Cyfanswm asedau cyfredol			254		229
Cyfanswm asedau			867		492
Rhwymedigaethau cyfredol					
Masnach a symiau eraill sy'n daladwy	12	(257)		(381)	
Rhwymedigaethau hawl i ddefnydd	13	(75)		-	
Cyfanswm rhwymedigaethau cyfredol			(332)		(381)
Cyfanswm asedau nad ydynt yn gyfredol ac asedau cyfredol net			535		111
Rhwymedigaethau nad ydynt yn gyfredol					
Rhwymedigaethau hawl i ddefnydd	13	(104)		-	
Darpariaethau	14	(265)		(236)	
Cyfanswm rhwymedigaethau nad ydynt yn gyfredol			(369)		(236)
Asedau llai rhwymedigaethau			166		(125)
Ecwiti'r trethdalwyr					
Cronfa gyffredinol			166		(125)
			166		(125)

Mae'r nodiadau ar dudalennau 71 i 79 yn rhan o'r cyfrifon hyn.

Mae'r datganiadau ariannol ar dudalennau 67 i 70 wedi eu cymeradwyo gan y Swyddog Cyfrifyddu ac wedi eu llofnodi gan:

Efa Gruffudd Jones
Swyddog Cyfrifyddu

Comisiynydd y Gymraeg
27 Medi 2023

Datganiad Llifoedd Arian am y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2023

	Nodiadau	2022-23 £000	2021-22 £000
Llifoedd arian o weithgareddau gweithredu			
Gwariant net		(3,262)	(3,305)
Amortiddiad ar asedau anghyfyrrdadwy	7	13	11
Dibrisiant ar asedau hawl i ddefnydd	8	96	-
Dibrisiant ar eiddo, offer a pheiriannau	9	56	51
Colled ar werthiant asedau nad ydynt yn gyfredol		-	-
(Cynnydd)/Lleihad mewn derbyniadau masnach ac asedau cyfredol eraill	10	(3)	(26)
(Lleihad)/Cynnydd mewn taliadau masnach a thaliadau eraill	12	(124)	(20)
Cynnydd/(Lleihad) mewn darpariaethau	14	29	56
(All-lif) arian net o weithgareddau gweithredu		<u>(3,195)</u>	<u>(3,233)</u>
Llifoedd arian o weithgareddau buddsoddi			
Taliad i gaffael asedau anghyfyrrdadwy	7	(242)	(78)
Taliad i gaffael eiddo, offer a pheiriannau	9	-	(15)
Derbyniadau am werthiant eiddo, offer a pheiriannau		-	-
(All-lif) arian net o weithgareddau buddsoddi		<u>(242)</u>	<u>(93)</u>
Llifoedd arian o weithgareddau cyllido			
Asedau hawl i ddefnydd, Taliadau les: cyfalaf	13	(94)	-
Asedau hawl i ddefnydd, Taliadau les: llog	13	(5)	-
Llog a dderbyniwyd/(dalwyd)		1	(1)
Cyllido gan Weinidogion Cymru	17	3,557	2,484
Cyllido net		<u>3,459</u>	<u>2,483</u>
Cynnydd/(Lleihad) net mewn arian parod ac arian cywerth yn y cyfnod		22	(843)
Arian parod ac arian cywerth ar ddechrau'r cyfnod	11	151	994
Arian parod ac arian cywerth ar ddiwedd y cyfnod	11	<u>173</u>	<u>151</u>

Mae'r nodiadau ar dudalennau 71 i 79 yn rhan o'r cyfrifon hyn.

Datganiad Newidiadau yn Ecwiti'r Trethdalwyr ar gyfer y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2023

	Nodiadau	£000
Balans ar 1 Ebrill 2021		<u>697</u>
Newidiadau mewn cronfeydd ar gyfer 2021-22 (Diffyg) a gadwyd		(3,306)
Cyfanswm incwm a gwariant a gydnabyddir ar gyfer 2021-22 Cyllido gan Weinidogion Cymru	17	<u>(3,306)</u> <u>2,484</u>
Balans ar 31 Mawrth 2022		(125)
Newidiadau mewn cronfeydd ar gyfer 2022-23 (Diffyg) a gadwyd		(3,266)
Cyfanswm incwm a gwariant a gydnabyddir ar gyfer 2022-23 Cyllido gan Weinidogion Cymru	17	<u>(3,266)</u> <u>3,557</u>
Balans ar 31 Mawrth 2023		<u>166</u>

Mae'r nodiadau ar dudalennau 71 i 79 yn rhan o'r cyfrifon hyn.

Nodiadau'r cyfrifon am y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2023

Lluniwyd y cyfrifon hyn yn unol â Government Financial Reporting Manual (FReM) 2022-23 a gyhoeddwyd gan Drysorlys EF, ac unrhyw Gyfarwyddyd Cyfrifon a gyhoeddwyd gan Weinidogion Cymru, gyda chaniatâd y Trysorlys. Mae'r polisiau cyfrifyddol a gynhelir yn y FReM yn gweithredu Safonau Adrodd Ariannol Rhyngwladol (IFRS), wedi'u haddasu neu eu dehongli ar gyfer cyd-destun y sector cyhoeddus. Lle bo'r FReM yn caniatáu dewis polisi cyfrifyddol, dewiswyd y polisi cyfrifyddol a ystyrir fwyaf addas ar gyfer amgylchiadau neilltuol Comisiynydd y Gymraeg, er mwyn rhoi barn gwir a theg. Disgrifir isod y polisiau neilltuol a ddilynwyd gan Gomisiynydd y Gymraeg. Fe'u gweithredwyd yn gyson wrth ddelio â'r eitemau a ystyrir yn berthnasol i'r cyfrifon.

Sail busnes gweithredol

Nid oes unrhyw fwriad i derfynu'r gwasanaeth a ddarperir gan Comisiynydd y Gymraeg fel y dangosir gan y cyllid a ddyfarnwyd gan Lywodraeth Cymru ar gyfer y flwyddyn ariannol nesaf a diffyg deddfwriaeth sy'n angenrheidiol i ddirwyn Comisiynydd y Gymraeg i ben. Mae Datganiad Sefyllfa Ariannol Comisiynydd y Gymraeg ar 31/03/2023 yn dangos asedau net o £166,000 (31/03/2022: rhwymedigaethau net o £125,000). Roedd y sefyllfa o rwymedigaethau net yn adlewyrchu cynnwys rhwymedigaethau oedd yn ddyledus yn 2022-23 a fyddai, i'r graddau na allai'r Comisiynydd y Gymraeg eu talu o'i ffynonellau incwm eraill, yn disgyn, yn y pen draw, i'w talu gan Gymorth Grant gan Lywodraeth Cymru. Yn unol â'r confensiynau arferol sy'n berthnasol i reolaeth dros incwm a gwariant, a nodir yn Rheoli Arian Cyhoeddus Cymru, ni chaiff Gymorth Grant yn cael ei dalu cyn bod ei angen, ond nid oes unrhyw reswm i gredu, lle bo angen, na fyddai'r Senedd yn cymeradwyo'r Gymorth Grant ac unrhyw gyllideb adnoddau gysylltiedig ychwanegol. Yn unol â hynny, ystyriwyd ei bod yn briodol mabwysiadu sail busnes gweithredol ar gyfer y datganiadau ariannol hyn.

1 Datganiad polisiau cyfrifo

(1.1) Confensiynau cyfrifo

Lluniwyd y cyfrifon hyn ar sail gronidol yn unol â'r confensiwn cost hanesyddol. Nid yw'r Comisiynydd wedi ailbriso unrhyw eiddo, offer a pheiriannau nac unrhyw asedau anghyffyrddadwy gan nad yw addasiadau ailbriso, ym marn y Comisiynydd, yn berthnasol.

(1.2) Cyllido

Mae Comisiynydd y Gymraeg yn derbyn symiau gan Weinidogion Cymru mewn cysylltiad â gwariant a dynnir wrth gyflawni'r swyddogaethau. Ystyrir y symiau hyn yn rhai ariannu ac fe'u credydir i'r Gronfa Gyffredinol adeg eu derbyn.

(1.3) Incwm

Cydnabyddir incwm yn y flwyddyn ariannol y darperir y gwasanaeth. Caiff incwm sydd wedi'i anfonebu cyn bod y gwasanaeth wedi'i ddarparu ei drin fel incwm gohiriedig.

(1.4) Asedau anghyfyrrdadwy

Caiff asedau anghyfyrrdadwy dros £1,000, gan gynnwys TAW anadferadwy, eu cyfalafu. Mae asedau anghyfyrrdadwy yn cynnwys trwyddedau meddalwedd cyfrifiadurol a thrwyddedau eraill. Grwpiwyd nifer o asedau o'r un math gyda'i gilydd wrth bennu a ydynt uwchben neu o dan y trothwy.

Cynhwysir asedau anghyfyrrdadwy ar eu cost hanesyddol. Nid yw'r asedau anghyfyrrdadwy wedi eu hailbrisio, gan na fyddai'r addasiadau ailbrisio yn berthnasol. Caiff asedau sefydlog anghyfyrrdadwy eu hamorteiddio drwy randaliadau cyfartal blynyddol dros eu hoes economaidd defnyddiol amcangyfrifedig, rhwng 3 a 10 mlynedd.

(1.5) Eiddo, offer a pheiriannau

Mae eiddo, offer a pheiriannau dros £1,000, gan gynnwys TAW anadferadwy, yn cael eu cyfalafu. Grwpiwyd nifer o asedau o'r un math gyda'i gilydd wrth bennu a ydynt uwchben neu o dan y trothwy.

Cynhwysir eiddo, offer a pheiriannau ar eu cost hanesyddol, gan gynnwys costau fel gwaith gosod y gellir eu priodoli'n uniongyrchol i ddod â nhw i'r cyflwr gweithio ar gyfer eu defnydd arfaethedig. Nid yw eiddo, offer a pheiriannau wedi eu hailbrisio, gan na fyddai'r addasiadau o ailbrisio yn berthnasol. Caiff eiddo, offer a pheiriannau eu dibrisio drwy randaliadau cyfartal blynyddol dros hyd y les, neu eu hoes economaidd defnyddiol amcangyfrifedig, rhwng 36 a 90 mis.

(1.6) Arian yn y banc ac arian parod

Caiff cyllid a dynnir lawr gan Lywodraeth Cymru ei gadw mewn cyfrif banc masnachol pan gaiff ei dderbyn. Roedd balansau arian y Comisiynydd wedi'u cadw mewn cyfrifon banc masnachol ar ddiwedd y flwyddyn. Ni ddaliwyd unrhyw arian gan Dâl-feistr Cyffredinol EF. Nid yw'r Comisiynydd yn dal balansau arian mân.

(1.7) Darpariaethau

Cydnabyddir darpariaethau yn y Datganiad Sefyllfa Ariannol pan fydd gan Gomisiynydd y Gymraeg rwymedigaeth gyfreithiol neu adeiladol yn deillio o ddigwyddiad yn y gorffennol a bod tebygolrwydd y bydd angen all-lif o fudd economaidd i dalu'r rhwymedigaeth.

(1.8) Treth ar Werth

Mae Comisiynydd y Gymraeg wedi cofrestru ar gyfer Treth ar Werth. Cydnabyddir Treth ar Werth anadferadwy yn y Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr neu ei gynnwys fel cost ased sefydlog, lle bo'n berthnasol.

(1.9) Pensiynau

Telir i'r Tâl-feistr Cyffredinol symiau priodol i gynrychioli rhwymedigaethau cronodig Pensiwn y Gwasanaeth Sifil am bensiynau a buddiannau tebyg i bersonau a gyflogir gan y Comisiynydd ac am gostau gweinyddol sydd i'w priodoli i'r rhwymedigaethau a'u cyflawni.

Mae gweithwyr cyfredol a blaenorol yn dod o dan ddarpariaethau cynllun Pensiwn y Gwasanaeth Sifil. Ceir rhagor o fanylion yn yr Adroddiad Taliadau Cydnabyddiaeth ac Adroddiad Staff.

(1.10) Buddion cyflogai

Cydnabyddir cyflogau, cyfraniadau yswiriant gwladol, a budd-dal ariannol ac anariannol ar gyfer cyflogeion cyfredol yn y Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr wrth i wasanaethau cyflogeion gael eu cyflawni. Polisi'r Comisiynydd yw cyfrif am absenoldebau tymor byr a ddigolledir (gwyliau blynyddol taladwy) fel rhwymedigaeth (cost cronodig) lle disgwylir setlo'r iawndal absenoldeb o fewn deuddeg mis ar ôl diwedd y cyfnod y mae'r cyflogeion yn cyflawni'r gwasanaeth ynddo.

(1.11) Asedau a rhwymedigaethau hawl i ddefnydd

Daeth Safon Adrodd Ariannol Rhyngwladol 16: Prydlesi yn weithredol ar gyfer sefydliadau sector cyhoeddus ar gyfer cyfnodau cyfrifyddu yn cychwyn ar neu ar ôl 1 Ionawr 2022. Mabwysiadwyd y dull syml o gyflwyno asedau a rhwymedigaethau hawl i ddefnydd. Cyflwynwyd rhwymedigaethau asedau hawl i ddefnydd ar 1 Ebrill 2022 ac nid oes unrhyw addasiad wedi'i wneud i symiau cymharol. Nid oes unrhyw effaith ar y gronfa wrth gefn a ddygwyd ymlaen o gyflwyno'r asedau hyn a'r rhwymedigaethau cysylltiedig.

Cydnabyddir prydlesi gweithredu fel ased hawl i ddefnydd a rhwymedigaeth les ar y fantolen. Mesurir yr ased hawl i ddefnydd ar gost sy'n cyfateb i fesuriad cychwynnol rhwymedigaeth y brydles. Mae asedau hawl i ddefnydd yn cael eu dibrisio drwy randaliadau cyfartal blynyddol o ddyddiad cychwyn y brydles hyd at ddiwedd oes ddefnyddiol, neu ddiwedd cyfnod y brydles, pa un bynnag sydd gynharaf.

Ar y dyddiad cychwyn mesurir rhwymedigaeth y les fel gwerth presennol y taliadau les sydd heb eu talu ar y dyddiad hwnnw, wedi'u disgowntio ar y gyfradd llog a gyhoeddir gan Drysorlys EF mewn perthynas â phrydlesi dan IFRS16.

Yn dilyn y mesuriad cychwynnol, bydd y rhwymedigaeth yn cael ei leihau ar gyfer taliadau a wneir a'u gynyddu ar gyfer llog. Mae rhwymedigaeth y brydles yn cael ei ail fesur i adlewyrchu unrhyw ailasesiad neu addasiad, ac adlewyrchir yr addasiad cyfatebol yn yr ased hawl i ddefnydd.

(1.12) Prydlesi gweithredol

Caiff rhentolion prydlesi gweithredol ar gyfer prydlesi gwerth isel neu sydd â bywyd disgwyladwy o lai na 12 mis eu cyflwyno i'r Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr yn y flwyddyn y maent yn berthnasol iddi.

2 Gwybodaeth segmentol

Mae gwariant, incwm a llog yn ymwneud yn uniongyrchol â gweithgareddau Comisiynydd y Gymraeg. Mae'r Comisiynydd yn gweithredu yng Nghymru ac yn ymdrin â materion sy'n effeithio ar y Gymraeg a gallu personau yng Nghymru i fyw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg. Dim ond un segment sy'n gweithredu ac fe adlewyrchir hyn yn y Datganiad Gwariant Net Cynhwysfawr, y Datganiad Sefyllfa Ariannol a'r nodiadau cysylltiedig.

3 Costau Swyddogion

	2022-23 £000	2021-22 £000
Swyddogion cyflogedig	2,384	2,351
Ffioedd aelodau o bwyllgorau	13	13
Costau staff drwy asiantaeth	13	46
	<u>2,410</u>	<u>2,410</u>

Mae costau swyddogion cyflogedig yn cynnwys £13,000 sy'n berthnasol i'r prosiect TG, gweler tudalen 32 (2021-22: £13,000).

Ceir manylion costau swyddogion yn yr Adroddiad ar Daliadau Cydnabyddiaeth ac Adroddiad Staff ar dudalen 58.

4 Gweinyddu

Yr oedd costau gweinyddu yn cynnwys:

	2022-23 £000	2021-22 £000
Llety – Costau rhent prydlesu swyddfeydd	20	119
Llety - Costau eraill	120	116
Darpariaeth ar gyfer addurno a dadfeiliadau swyddfeydd	8	26
Teithio, cynhaliaeth a lletygarwch	23	5
Hyfforddiant a recriwtio	42	56
Cyfreithiol a phroffesiynol	157	211
Technoleg gwybodaeth a thelathrebu	116	112
Cyfathrebu	15	13
Gwasanaethau archwilwyr (tâl yr archwiliad allanol)	18	17
Costau gweinyddu eraill	12	16
	<u>531</u>	<u>691</u>

Ni wnaeth yr archwilwyr allanol ymgymryd â gwaith nad oedd yn waith archwilio yn ystod y flwyddyn a ddaeth i ben 31 Mawrth 2023 (2021-22: £0).

Ceir rhagor o fanylion yn y sylwebaeth ar y perfformiad ariannol ar dudalennau 31 i 32.

5 Prosiect TG

Yr oedd costau gweithredu'r prosiect TG yn cynnwys:

	2022-23 £000	2021-22 £000
Datblygu a gosod isadeiledd a gwasanaethau	-	58
Trwyddedau	11	1
Hyfforddiant	-	2
	<u>11</u>	<u>61</u>

Ceir rhagor o fanylion yn y sylwebaeth ar y perfformiad ariannol ar dudalen 32.

6 Gwariant rhaglenni eraill

Mae'r gwariant yn gysylltiedig â nifer o brosiectau yr ymgwymerwyd â hwy. Roedd cyfanswm y gwariant yn ystod y flwyddyn yn £145,000 (2021-22: £81,000); ceir rhagor o fanylion ar dudalen 33.

7 Asedau sefydlog anghyfyrdadwy

	Asedau dan ddatblygiad £000	Meddalwedd £000	Trwyddedau £000	Cyfanswm £000
Cost				
Ar 31 Mawrth 2022	46	75	43	164
Ychwanegiadau	242	-	-	242
Trosglwyddiadau	-	-	-	-
Gwarediadau	-	(2)	-	(2)
Ar 31 Mawrth 2023	<u>288</u>	<u>73</u>	<u>43</u>	<u>404</u>
Amorteiddiad				
Ar 31 Mawrth 2022	-	22	43	65
Cost am y flwyddyn	-	13	-	13
Gwarediadau	-	(2)	-	(2)
Ar 31 Mawrth 2023	<u>-</u>	<u>33</u>	<u>43</u>	<u>76</u>
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2023	<u>288</u>	<u>40</u>	<u>-</u>	<u>328</u>
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2022	<u>46</u>	<u>53</u>	<u>-</u>	<u>99</u>

8 Asedau hawl i ddefnydd

	Anheddau dan brydles £000	Cyfanswm £000
Cost		
Ar 31 Mawrth 2022	-	-
Cyflwynwyd yn y flwyddyn	554	554
Ychwanegiadau	-	-
Gwarediadau	-	-
Addasiadau i'r gwerth	(281)	(281)
Ar 31 Mawrth 2023	273	273
Dibrisiant		
Ar 31 Mawrth 2022	-	-
Cost am y flwyddyn	96	96
Gwarediadau	-	-
Ar 31 Mawrth 2023	96	96
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2023	177	177
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2022	-	-

9 Eiddo, offer a pheiriannau

	Celfi a gosodiadau £000	Offer swyddfa £000	Asedau dan ddatblygiad £000	Isadeiledd ac Offer TG £000	Cyfanswm £000
Cost					
Ar 31 Mawrth 2022	426	55	12	216	709
Ychwanegiadau	-	-	-	-	-
Trosglwyddiadau	-	-	(12)	12	-
Gwarediadau	(1)	(4)	-	(22)	(27)
Ar 31 Mawrth 2023	425	51	-	206	682
Dibrisiant					
Ar 31 Mawrth 2022	353	55	-	137	545
Cost am y flwyddyn	13	-	-	43	56
Gwarediadau	(1)	(4)	-	(22)	(27)
Ar 31 Mawrth 2023	365	51	-	158	574
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2023	60	-	-	48	108
Gwerth net yn y llyfrau ar 31 Mawrth 2022	73	-	12	79	164

Cyllido asedau: Nid oedd gan y Comisiynydd brydlesi cyllidol na chontractau Menter Cyllid Preifat. Eiddo'r Comisiynydd oedd yr holl asedau a ddatgelwyd uchod.

Nid oedd ymrwymadau cyfalaf cyfreithiol ar 31 Mawrth 2023 (31 Mawrth 2022: £0).

10 Derbyniadau masnachol ac asedau cyfredol eraill

	31 Mawrth 2023 £000	31 Mawrth 2022 £000
Symiau sy'n ddyledus o fewn blwyddyn		
Derbyniadau masnachol	17	27
Rhagdaliadau	62	51
Dyledwyr arall	2	-
	<u>81</u>	<u>78</u>

Nid oes symiau sy'n ddyledus ar ôl blwyddyn.

11 Arian parod ac arian cywerth

	2022-23 £000	2021-22 £000
Balans ar 1 Ebrill	151	994
Newidiadau net mewn balansau arian parod ac arian cywerth	22	(843)
Balans ar 31 Mawrth	<u>173</u>	<u>151</u>

12 Taliadau masnachol a rhwymedigaethau cyfredol eraill

	31 Mawrth 2023 £000	31 Mawrth 2022 £000
Symiau sy'n ddyledus o fewn blwyddyn		
Treth arall a nawdd cymdeithasol	51	45
Taliadau masnachol	73	116
Croniadau	133	220
	<u>257</u>	<u>381</u>

Nid oes symiau sy'n ddyledus ar ôl blwyddyn.

13 Rhwymedigaethau hawl i ddefnydd

	2022-23 £000	2021-22 £000
Balans ar 1 Ebrill	-	-
Cyflwynwyd yn y flwyddyn	554	-
Addasiadau i'r gwerth	(281)	-
Ad-daliadau	(99)	-
Costau cyllido	5	-
Balans ar 31 Mawrth	<u>179</u>	<u>-</u>

Dadansoddiad o amseru disgwyliadwy'r rhwymedigaethau

	31 Mawrth 2023 £000	31 Mawrth 2022 £000
O fewn blwyddyn	75	-
Dros flwyddyn ond o fewn pum mlynedd	104	-
Ar ôl pum mlynedd	-	-
	179	-

14 Darpariaethau ar gyfer rhwymedigaethau a phридиannau

	Arall £000	Cyfreithiol £000	Dadfeiliadau ac ailaddurno £000	Cyfanswm £000
Darpariaeth ar 31 Mawrth 2022	9	22	205	236
Darparwyd yn y flwyddyn	7	44	24	75
Darpariaeth a ddefnyddiwyd yn y flwyddyn	(8)	(18)	-	(26)
Rhyddhau darpariaethau nas defnyddiwyd	-	(4)	-	(4)
Newid i'r gyfradd disgownt	-	-	(16)	(16)
Darpariaeth ar 31 Mawrth 2023	8	44	213	265

Defnyddiwyd cyfradd ddisgowntio, yn glir o CPI, Trysorlys EF ym mis Rhagfyr 2022, sef -0.95% mewn termau real ar gyfer y dadfeiliadau (2021-22: -1.94%).

Gwneir darpariaethau ar gyfer ail-addurno yn ystod tymor y brydles ac ar gyfer dadfeilio, er mwyn dychwelyd yr adeiladau i'w cyflwr gwreiddiol ar derfyn y brydles. Gall yr ymrwymadau hyn newid yn sgil gwybodaeth a digwyddiadau yn y dyfodol a allai achosi newid i'r symiau a ddarparwyd ar sail yr amcangyfrif gorau, ar ddiwedd y cyfnod ariannol. Mae'r darpariaethau hyn wedi eu hadolygu a'u diweddarau yn ystod y flwyddyn fel sy'n ofynnol dan IAS 37.

Mae darpariaethau cyfreithiol yn cynnwys costau cyfreithiol mewn perthynas â cheisiadau dan ystyriaeth Tribiwnlys y Gymraeg am adolygiad o benderfyniadau Comisiynydd y Gymraeg neu apelau yn erbyn dyfarniadau'r Comisiynydd. Ceir manylion pellach am y cheisiadau hyn ar wefan Tribiwnlys y Gymraeg.

Dadansoddiad o amseru disgwyliadwy'r rhwymedigaethau

	Arall £000	Cyfreithiol £000	Dadfeiliadau ac ailaddurno £000	Cyfanswm £000
O fewn blwyddyn	8	44	152	204
Dros flwyddyn ond o fewn pum mlynedd	-	-	61	61
Ar ôl pum mlynedd	-	-	-	-
	8	45	213	265

15 Rhwymedigaethau amodol

Mae'r Comisiynydd yn datgelu rhwymedigaethau amodol yn unol â Safon Cyfrifyddu Rhyngwladol 37 (Darpariaethau, Rhwymedigaethau Amodol ac Asedau Amodol) lle mae rhwymedigaeth posib yn ddibynnol ar ddigwyddiad yn y dyfodol lle bo ansicrwydd yn ei gylch; neu fod rhwymedigaeth bresennol ond nid yw'r taliad yn debygol neu ni ellir mesur y swm yn ddibynadwy.

Nid oedd unrhyw rhwymedigaethau amodol ar 31 Mawrth 2023.

16 Offerynnau cyllidol

Oherwydd natur gweithgareddau'r Comisiynydd a'r modd y caiff y gweithrediadau eu hariannu, nid yw'r Comisiynydd yn agored i lefel uchel o risg ariannol.

17 Trafodion gyda phartion cysylltiedig

Cytunwyd ar Femorandwm o Gydweithio, dyddiedig 5 Awst 2019, rhwng y Comisiynydd a Llywodraeth Cymru. Ystyrir Llywodraeth Cymru yn barti cysylltiedig.

Yn ystod 2022-23 derbyniodd Comisiynydd y Gymraeg arian cyllido referniw o £3,316,000 (2021-22: £2,308,500) ac arian cyfalaf o £241,000 (2021-22: £175,000) gan Weinidogion Cymru.

Yn y flwyddyn hyd at 31 Mawrth 2023, anfonebwyd costau o £130,000 i Lywodraeth Cymru mewn perthynas â gwasanaethau a roddwyd gan staff ar secondiad (2021-22: £62,000). Roedd £17,000 yn ddyledus ar 31 Mawrth 2023 (31 Mawrth 2022: £27,000).

18 Digwyddiadau ers diwedd y flwyddyn ariannol

Ni chafwyd digwyddiadau ers dyddiad y datganiad sefyllfa ariannol sy'n effeithio ar ddealltwriaeth y datganiadau ariannol hyn.

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Comisiynydd y Gymraeg
Uned 2 Bloc C Doc Fictoria
Ffordd Balaclafa
Caernarfon
LL55 1TH

E: post@cyg-wlc.cymru

F: 0345 6033 221

comisiynyddygyymraeg.cymru